

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: вступна.

Тема: Вступ.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів із визначальними тенденціями світового розвитку в 1914 – 1939 рр., періодизацією світового історичного розвитку;

виховна: виховувати у студентів високий рівень культури, громадянської відповідальності, усвідомлення себе як активного учасника світового історичного процесу;

розвивальна: сприяти формуванню історичного мислення та наукового світогляду студентів.

Методи: лекція.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914 - 1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945 – 1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття.

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (5хв.)

Розпочинаючи вивчення курсу «Всесвітня історія» цілком логічним буде почати з вступу. А саме з визначальних тенденцій світового розвитку у 1914 – 1939 рр., періодизації світового розвитку, предмету і завдань історії як науки взагалі.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (5 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (10 хв.)

1. Як ви вважаєте, що є предметом історичної науки?
2. Яке на вашу думку завдання історії?
3. Спробуйте дати визначення терміну «періодизація».

V. План заняття.

1. Визначальні тенденції світового розвитку у 1914 – 1939 рр. (30 хв.)

Внаслідок війни і зростання національно-визвольного руху зникли назавжди імперії в Австро-Угорщині, Туреччині, Німеччині, Росії. На їхніх руїнах інтенсивно йшло утворення нових держав, відбувалася зміна політичного ладу.

Однією із визначальних тенденцій світового розвитку було протистояння демократії й тоталітаризму (від лат. *totalitazio* – всеосяжний).

Ознаки:

- намагання втілити в життя утопічні ідеї;
- абсолютний контроль над життям людей у державі;
- панування єдиної ідеології, заборона опозиції й вільнодумства;
- сила – головний аргумент, а мета виправдовує засоби;

- перетворення всієї власності на державну;
- мілітаризація, централізація та бюрократизація влади;
- порушення прав та свобод особистості;
- створення системи всебічного впливу на особистість;
- домінуюче прагнення поширювати серед інших народів свої ідеали та порядки;
- культ особи вождя.

Другим важливим явищем у політичній сфері була національна визвольна боротьба народів колоніальних та залежних країн Азії та Африки, які прагнули досягти суверенітету й стати повноправними членами світового товариства.

Економічний розвиток у цей період визначався бурхливим технічним прогресом, який став можливим завдяки використанню геніальних наукових відкриттів (створення Нільсом Бором моделі атома, здійснення реакції поділу ядер урану Енріко Фермі).

В 20 – 30-ті рр. змінилася якість життя людей в цивілізованих країнах. Автомобіль став не розкішшю, а засобом пересування. До побуту людей увійшли такі речі, як електропраска, пральні машини, пиłosоси, радіоприймачі.

Водночас відбувається модернізація систем озброєння, укріплення військових сил, швидкими темпами здійснюється мілітаризація економіки, особливо у тоталітарних країнах, йде підготовка до війни.

2. Періодизація світового розвитку. (25 хв.)

1) Перша світова війна (1914 – 1918 рр.).

Виникла внаслідок загострення протиріч між провідними державами світу в економічній, політичній та військовій сферах. Війна розпочалася в Європі, але швидко набула світового характеру, втягнувши у свою орбіту 36 держав з $\frac{3}{4}$ населення Земля.

2) Період повоєнної нестабільності (1919 – 1923 рр.).

Характеризується змінами в розстановці сил у світі, економічною кризою 1920 – 1921 рр. і, як наслідок, - загостренням соціальних протиріч та зростанням робітничого руху. В міжнародних відносинах панували нестабільність і невизначеність.

3) Період економічної стабілізації (1924 – 1928 рр.).

Характеризується спадом революційного руху, піднесенням економіки, зовнішньополітична стабілізація на основі Версальсько-Вашингтонської системи угод.

4) Період великої депресії (1929 – 1933 рр.).

Криза, що почалася 1929 р. виявилася винятковою за глибиною – промислове виробництво було відкинута до рівня початку сторіччя, кількість безробітних лише у країнах заходу становила майже 30 млн. чол., тобто 1/5 – 1/3 робочої сили.

5) Період назрівання Другої світової війни (1933 – 1939 рр.).

Налякані розмахом кризи правлячі кола західних країн вдалися до засобів державного регулювання економіки. Ці роки відзначалися розвитком фашистських тенденцій, що було прямим наслідком війни, криз, загострення соціальних проблем.

VI. Підведення підсумків. (10 хв.)

Початок XX ст.. – це своєрідний Рубікон, коли плин часу прискорився та спресувався настільки, що люди, більша частина життя яких припала на попереднє століття з його відносною розміреністю, були спантеличені можливостями радіо, швидкостями руху не лише автомобілів, потягів чи літаків, а й калейдоскопічною зміною подій. В основу кожної періодизації можна покласти різні чинники: визначні політичні чи воєнні події, зміни політичного устрою, нові явища в економіці, культурі. Найчастіше українські історики дискутують про те, коли розпочався новітній період світової історії: з початком XX ст. чи Першої світової війни.

VII. Завдання для самостійної роботи. (5 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 3 – 9.

2. Полянський П. Б. Всесвітня історія. 1914 – 1939.: Підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2002, стор. 5 – 8.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Перша світова війна.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів із причинами Першої світової війни, з'ясувати стратегічні плани воюючих сторін, розглянути визначні події початкового етапу Першої світової війни;

виховна: виховувати у студентів інтерес та повагу до світової історії;

розвивальна: прищеплювати навички порівнювати і зіставляти однотипні історичні події, процеси, виділяючи на цій основі головні ознаки певного історичного періоду.

Методи: бесіда, лекція.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914 - 1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945 – 1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття.

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (5хв.)

Розглядаючи дану тему в контексті курсу «Всесвітня історія» ми торкаємося причин Першої світової війни та стратегічних планів воюючих сторін. Звертаємо увагу на ставлення до війни міжнародних організацій, а саме на їх внесок у справу попередження війни. Актуальними до сьогодні лишаються передумови до розв'язання Першої світової. Викликає інтерес наростання національно-визвольного руху в провідних країнах світу.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (4 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (8 хв.)

1. Пригадайте, яким було економічне становище напередодні війни?
2. Які країни входили до Антанти, Троїстого союзу?
3. Якою була міжнародна ситуація на початку 1900-х років?

V. План заняття.

1. Початок Першої світової війни. (15 хв.)

Причини війни полягали в протистоянні між провідними державами світу. Поява на політичній карті Європи внаслідок франко-пруської війни об'єднаної Німецької держави, порушення рівноваги сил на континенті поставили на чільне місце в Європі Німеччину. Через боротьбу за ринки збуту загострилися її відносини, насамперед, економічні з Великобританією, Росією та Францією. Взаємні претензії європейських держав спонукали їх до утворення ворогуючих військово-політичних об'єднань держав:

- Троїстого союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія (1882), Болгарія (1915));

- Антанти (Англія, Росія, Франція (1907)).

Безпосереднім приводом війни стало вбивство 28 червня 1914 р. в м. Сараєво сербським студентом Г. Принципом спадкоємця австрійського престолу ерцгерцога Франца-Фердинанда. При підтримці Німеччини, Австро-Угорщина пред'явила Сербії ультиматум, вимоги якого були несумісними з державним суверенітетом Сербії. Незважаючи на те, що майже всі пункти ультиматуму були прийняті, Австро-Угорщина 28 липня 1914 р. оголосила війну Сербії. У відповідь Росія розпочала мобілізацію. Німеччина висунула вимогу припинити її і, коли Російська імперія не відповіла, 1 серпня оголосила війну Росії, а 3 серпня – Франції. Пізніше у війну вступили Великобританія, Японія, Туреччина, всього 36 країн з $\frac{3}{4}$ населення земної кулі. Таким чином, війна стала світовою. Вона була несправедливою і загарбницькою за характером.

2. Події 1914 року.

(15 хв.)

Військові дії визначалися стратегічними планами воюючих сторін. За планом Шліффена Німеччина повинна була скористатися повільним розгортанням російських військ (40 днів) і їх прикутістю діями австро-угорського війська. Війну проти Франції планувалося закінчити через 6-8 тижнів і перекинути армію для розгрому царської Росії.

5-12 вересня 1914 р. – битва на Марні, в результаті якої німецькі війська змушені були відступити. В цей час, зміцнивши свої війська в Сх. Пруссії, Німеччина завдала поразки російській армії і витіснила її з цієї території. Одночасно з боями в Сх. Пруссії з 18 серпня почалася Галицька битва 1914 р., в якій російські війська завдали поразки австрійській армії, зайняли м. Львів і взяли в облогу фортецю Перемишль.

На Зх. фронті продовжувалися локальні бої і фронт стабілізувався. Це означало крах німецького «бліцкригу». В цілому кампанія 1914 р. закінчилася на користь Антанти.

3. Кампанії 1915-1916 років.

(15 хв.)

а) В 1915 р. німецьке командування змінило свої плани, вирішивши основний удар нанести по Росії, а на Зх. фронті зайняти стратегічну оборону. В травні 1915 р. австро-німецькі війська прорвали фронт російської армії, однак задум вивести Росію з війни не вдалося.

На Зх. фронті 22 квітня 1915 р. німецьке командування вперше застосувало в р-ні р. Іпр отруйні речовини (Cl), в результаті чого загинуло 5 тис. чол. І 10 тис. було травмовано. Економічне становище Німеччини погіршилося.

б) 1916 р. – Верденська «м'ясорубка» «перемолола» 69 французьких і 50 німецьких дивізій –» на Зх. фронті німецькі війська просунулися на 7 км. Влітку 1916 р. англо-французькі війська перейшли в наступ на р. Соммі. Незважаючи на застосування 15.09.1916 р. англійською армією нової зброї – танків, союзникам за 5 місяців боїв вдалося просунутися на 10 км.

Найбільших оперативних успіхів у 1916 р. добився російський Пд.-Зх. фронт (командуючий генерал О. Брусилов). Російські війська в червні 1916 р. прорвали фронт 450 км завдовжки і просунулися на 80-120 км. Проте відсутність резервів і невдалі дії сусідніх фронтів не дозволили закріпити успіх.

VI. Підведення підсумків.

(5 хв.)

Перша світова війна, що розпочалася 1914 р., була несправедливою і загарбницькою за своїм характером. Оскільки німецька армія була мобільнішою, на початку війни вона захопила ініціативу. Однак, німецький «бліцкриг» швидко зазнав краху. Економічне становище Німеччини поступово погіршувалося. Верденська «м'ясорубка», наступ на р. Соммі продемонстрували переваги англо-французької техніки над німецькою, що було симптомом виснаження Німеччини. На 1916 р. німецьке командування змушене було перейти на всіх фронтах до оборони з-за нестачі сил.

VII. Завдання для самостійної роботи.

(3 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 10 – 34.

2. Полянський П. Б. Всесвітня історія. 1914 – 1939.: Підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2002, стор. 9 – 23.

VII. Перевірка домашнього завдання.

(20 хв.)

1. Які, на вашу думку, уроки можна отримати з наслідків Першої світової війни?
2. Назвіть імперії, що припинили існування після Першої світової війни.
3. Визначте основні ознаки тоталітаризму.
4. Назвіть періоди світового розвитку 1914-1939 рр.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Перша світова війна.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів із визначними військовими операціями 1917-1918 рр., простежити як вплинула революція 1917 року в Росії на хід Першої світової війни, підвести підсумки війни;

виховна: виховувати у студентів високий рівень культури, громадянської відповідальності, усвідомлення себе як активного учасника світового історичного процесу;

розвивальна: сприяти формуванню історичного мислення та наукового світогляду студентів, вміння аргументовано доводити свою думку.

Методи: бесіда, лекція.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914 - 1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945 – 1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття.

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (5хв.)

Військові кампанії 1917-1918 рр. суттєво відрізнялися від попередніх, оскільки проходили в складній політичній ситуації. В Росії відбулося дві революції, змінювалися уряди та принципи влади, що, безумовно, належним чином впливало на хід війни.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (10 хв.)

1. Чи мали місце в Російській імперії революції до 1917 року?
2. Яким був результат революції 1905-1907 років?
3. Хто був очільником революційного руху в царській Росії на початку XX ст.?

V. План заняття.

1. Події 1917 року. (15 хв.)

Найважливішим подіям цього року був вступ у війну 6 квітня 1917 р. США на боці Антанти і фактичний вихід з неї після Жовтневої революції Росії. У квітні 1917 р. армія Антанти безуспішно намагалася прорвати німецький фронт силами 110 дивізій, 11 тис. гармат, 200 танків, 1000 літаків. Втрат склали 200 тис. осіб («Бійня Нівеля»).

Силбного удару завдали австро-німецькі війська італійським в районі Капорето. Тут італійці вратили 130 тис. вбитими і 300 тис. полоненими. Військові дії на морі характеризувалися активізацією німецьких підводних човнів (їх бул 111). За 1917 р. вони потопили 2734 судна.

Кампанія 1917 р. не призвела навіть до суттєвих змін лінії фронту, за виключенням Італійського. Проте становище центральних держав ще більше погіршилося. Німеччина зіштовхнулася з сильною економічною кризою: не вистачало сировини, виробництво продукції падало, населення голодувало.

2. Кампанії 1918 року. (15 хв.)

3 березня 1918 р. Радянська Росія підписує з Німеччиною і її союзниками сепаратний Брестський мир, проте 800 тис. німецьких солдатів все ще знаходяться на сході, окуповуючи Україну, Білорусію, Прибалтику. Особливістю кампанії 1918 р. була боротьба обох коаліцій проти Радянської Росії.

Німеччина прагнула перекинути свої війська з Східного фронту і розгромити Антанту до зосередження американських військ, яких на 1 березня 1918 р. було вже 300 тис. і щодня прибувало 7 тис.

В березні 1918 р. німецькі війська завдали сильного удару по військам Антанти в Пікардії (Франція). Ситуація була настільки складною, що англійські війська готувалися до евакуації на Великобританію, а французький уряд мав намір переїхати в Бордо. Але резерви, які прибули вчасно, врятували становище.

3. Завершення Першої світової війни. (15 хв.)

18 липня 1918 р. французькі війська перейшли в контрнаступ в районі Марни, що стало переломним моментом у війні. В кінці вересня 1918 р. англо-франко-американські війська перейшли в наступ на усьому фронті. Становище Німеччини та її союзників стало безнадійним. 29 вересня 1918 р. капітулювала Болгарія, 30 жовтня – Туреччина, 3 листопада – Австро-Угорщина. В самій Німеччині почалася революція. Після повалення монархії 11 листопада 1918 р. в Комп'єнському лісі у вагоні французького маршала Ф. Фоша німецька делегація підписала перемир'я. Згідно з ним передбачалося негайне виведення німецьких військ з усіх окупованих на Заході територій, здача переможцям значної частини зброї, всіх підводних

човнів, роззброєння флоту, передача великої кількості паровозів, вагонів, автомобілів.

VI. Підведення підсумків. (5 хв.)

Війна, яка продовжувалася 4 роки 3 місяці і 10 днів закінчилась повною поразкою Німеччини та її союзників. Лише прямі військові видатки воюючих держав в 10 разів перевищили вартість усіх воєн за попередні 120 років! Росія втратила 60 % свого національного багатства, Австро-Угорщина – 41 %, Німеччина – 33 %, Франція – 31 %, Англія – 15 %.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 35 – 46.
2. Полянський П. Б. Всесвітня історія. 1914 – 1939.: Підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2002, стор. 24 – 34.

VII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Охарактеризуйте бойові дії 1914 р.
2. Дайте характеристику військовим кампаніям 1915 р. Чому Верденську битву назвали верденською «м'ясорубкою»?
3. Яке значення мав Брусилівський прорив для воєнних дій на Західному фронті?
4. Розкажіть про викоистання танків під час битви на р. Соммі. Чи мало це стратегічне значення для подальшого перебігу водій?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Облаштування повоєнного світу.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів з намірами головних держав-переможниць на Паризькій мирній конференції, розглянути процес створення Ліги Націй, з'ясувати українське питання в системі мирних договорів повоєнного світу;

виховна: виховувати у студентів громадську свідомість, сприяти утвердженню ідеалів демократії, добра та справедливості;

розвивальна: розвивати у студентів вміння використовувати набуті знання для аналізу конкретно-історичного матеріалу.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (5 хв.)

Перша світова війна скінчилася 11 листопада 1918 р., коли було підписано Комп'єнський мирний договір, гармати замовкли. Боротьба за переділ світу переміщувалася до тиші дипломатичних канцелярій, за столи переговорів. Представники держав-переможниць з'їхалися до столиці Франції – Парижа – для остаточного підбиття підсумків війни.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (10 хв.)

1. Якою за своїм характером була Перша світова?
2. Який військово-політичний блок здобув перемогу в Першій світовій війні?
3. Перелічте держави, що входили до складу Антанти.

V. План заняття.

1. Початок Паризької мирної конференції. Ліга Націй. (15 хв.)

18 січня 1919 р. президент Франції Р. Пуанкаре офіційно відкрив Паризьку мирну конференцію, її головою було обрано французького прем'єра Жоржа Клемансо.

Країни-переможниці дуже негативно ставилися до Радянської Росії й не визнавали самого факту її існування, оскільки більшовики прийшли до влади незаконним шляхом (Жовтневий переворот 1917 р.). Мали намір створити «санітарний кордон» навколо Радянської Росії й поділити її на сфери впливу.

Президент В. Вільсон вважав, що США здатні стати рятівником і гарантом миру. Своє бачення нових принципів міжнародних відносин втілював у «14 пунктах», оприлюднених 8.01.1918 (містили відмову від таємної дипломатії, проголошували свободу торгівлі та мореплавства, визнання прав народів на самовизначення, необхідність роззброєння).

Велика Британія ще до початку конференції домоглася однієї з головних цілей своєї участі у війні: німецький флот припинив своє існування і стояв на приколі в англійській гавані в Скапа-Флоу. Британія вже встигла захопити німецькі колонії в Африці та турецькі на Близькому Сході. Але водночас була зацікавлена у збереженні рівноваги сил на континенті.

Франція домоглася на конференції поділу Німеччини на низку дрібних держав, що полегшувало загарбання значної частини німецьких колоній та розширення своїх кордонів у Європі.

Італійські представники домагалися низки територій на Балканах, що входили до складу Австро-Угорщини. Японія вимагала передати їй Шаньдун та німецькі колонії в Тихому океані.

Створення Ліги Націй американський президент В. Вільсон вважав попередньою умовою ведення переговорів. Він зображував Лігу Націй як єдиного гаранта майбутнього миру й розглядав її як інструмент посилення міжнародного впливу США. Його пропозиції наštтовхувалися на заперечення, особливо з боку британських делегатів. Але все ж вдалося узгодити компромісний проект Ліги Націй.

2. Версальський договір з Німеччиною. Мирні договори з її союзниками. (15 хв.)

Версальський мирний договір, що офіційно завершив Першу світову війну, було підписано у Версалі (18 км від Парижа) 28 липня 1919 р. Версальський договір набув сили закону 10 січня 1920 р. після ратифікації його Німеччиною та чотирма головними союзними державами: Великою Британією, Францією, Італією, Японією.

Кордони Німеччини, відповідно до статей договору, зазнали значних змін. Винуватцями у війні було оголошено Німеччину та її союзників. Сума репарацій була узгоджена лише 1921 р. на Лондонській конференції і становила 132 млрд. золотих марок. Франція одержувала 52 %, Велика Британія – 22 %, Італія – 10 % загальної суми. Версальський договір забороняв загальну військову повинність у Німеччині, не дозволяв їй тримати підводний флот, військову та морську авіацію. Чисельність армії, що скликалась на добровільних засадах, не повинна була перевищувати 100 тис. чол.

На конференції було вироблено також мирні договори з союзниками Німеччини, в яких було зафіксовано державні кордони, що з'явилися з утворенням нових національних держав у Центральній та Південно-Східній Європі: Австрії, Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Югославії та ін.

10 вересня 1919 р. Сен-Жерменський договір з Австрією; 27 листопада 1919 р. договір у Нейї з Болгарією; 4 червня 1920 р. у Великому Тріанонському палаці у Версалі було складено мирний договір з Угорщиною; 10 серпня 1920 р. Севрський договір з Туреччиною.

Загалом договори країн Антанти з союзниками Німеччини мали суперечливий характер і містили умови та причини майбутніх конфліктів.

3. Українське питання на конференції. (15 хв.)

За умов формування державності для України у 1917-1920 рр. винятково важливого значення набули відносини з іноземними державами, далекими й близькими сусідами.

Після поразки німецько-австрійського блоку Антанта спробувала взяти під свій контроль перебіг подій на всіх територіях, що були залишені військами супротивника. Однак вторгнення військ Антанти до України не сприяло вирішенню жодного з питань, навколо яких точилася запекла боротьба.

Не вирішила їх і Паризька мирна конференція, на яку в січні 1919 р. прибула об'єднана делегація УНР і ЗУНР. Причому послі обох українських

держав діяли самостійно. Жодна з делегацій не заручилася підтримкою країн Антанти. 25 липня 1919 р. представники Антанти на Паризькій конференції визнали права Польщі на окупацію Східної Галичини. Після неодноразових вимог польського уряду конференція послів Антанти 14 березня 1923 р. прийняла остаточне рішення про приєднання Сх. Галичини до Польщі за умови надання українському населенню автономії. Проте, ця умова практично ніколи не виконувалася польським урядом.

Інші західноукраїнські землі було поділено між сусідніми державами: Пн. Буковина, за Сен-Жерменським мирним договором від 10. 09. 1919 р., передавалася Румунії, а Закарпаття, за Тріанонським мирним договором від 4. 06. 1920 р., входило до складу Чехословаччини.

VI. Підведення підсумків. (5 хв.)

Розстановка сил у світі після закінчення Першої світової війни відбивала суперечності тієї системи міжнародних відносин, що склалася наприкінці війни. Версальська система договорів не усунула повністю тих протиріч між провідними державами світу. Посилилися непорозуміння між метрополіями та колоніями, які перейшли з одних рук до інших. Характерними були суперечності між новоутвореними державами Європи, кордони яких склалися без урахування інтересів деяких народів. А відтак, Версальські договори великою мірою наблизили розв'язання Другої світової війни, що розпочалася через 20 років після завершення мирної конференції в Парижі.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 50 – 60;

2. Стор. 61 – 64 на самостійне опрацювання.

3. Полянський П. Б. Всесвітня історія. 1914 – 1939.: Підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. залк. – К.: Генеза, 2002, стор. 35 – 46;

4. Законспектувати умови «плану Дауеса» та «плану Юнга».

VIII. Перевірка домашнього завдання.

(20 хв.)

1. У чому, на ваш погляд, виявився вплив революції в Росії на хід війни?
2. Схарактеризуйте події 1917 р. Які причини змусили США вступити у війну саме в 1917 р.?
3. Дайте характеристику воєнним кампаніям 1918 р.
4. У чому полягали причини поразки Німеччини та її союзників?
5. Визначте головні підсумки Першої світової війни.
6. Чим відрізнялася Перша світова війна від попередніх воєн?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Західної Європи та США в 20 – 30-х рр. XX ст.

Мета заняття: навчальна: розкрити зміст терміну «проспериті» в історії США, з'ясувати причини Великої депресії 1929-1933 рр., показати її масштаби та глибину, розкрити суть «Нового курсу» Ф. Рузвельта; охарактеризувати особливості розвитку Великої Британії у 1920 – 1930-х рр., розкрити причини змін у двопартійній системі країни; висвітлити причини, які призвели до встановлення диктатури генерала Ф. Франко та Б. Муссоліні; розкрити основні тенденції в розвитку Німеччини в 1920-ті роки, показати процес становлення нацистської диктатури, дати характеристику нацистському режиму;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення досвіду історії;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;

4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Перша світова війна не торкнулась Американського континенту, і країна не зазнала того масового руйнування продуктивних сил, яке було в Європі. Війна сприяла збагаченню країни. Загальний чистий прибуток монополій протягом 1914-1919 рр. становив 33,6 млрд. доларів. Це дозволило здійснити значні капіталовкладення в американську промисловість, створити нові робочі місця, зменшити безробіття. Під час Першої світової війни як Велика Британія, так і Франція зазнали значних збитків. Людські втрати складали 743 тис. та відповідно 1,4 млн. загиблих. Промислове виробництво скоротилося в середньому на 20%, країни з кредиторів перетворились на боржників. Величезні військові видатки покривалися за рахунок скорочення інвестицій в економіку колоній, внутрішніх і зовнішніх позик, а також збільшення податків. За роки війни податки зросли в 6 разів. Життєвий рівень населення стрімко знижувався. Надії італійців на те, що мир принесе полегшення, не виправдалися. Великі держави, оцінюючи внесок Італії у

війну як занадто малий, не дотримали свого слова, даного напередодні вступу Італії у війні. Вона отримала лише Південний Тіроль і Трієст. Італія стала «переможеною серед переможців». Колишня могутність іспанської монархії відійшла в минуле. Невирішеність земельного і національного питань цю кризу поглиблювала. Під час Першої світової війни Іспанія залишалася нейтральною країною. Вона сприяла зростанню попиту на іспанські товари і, відповідно, економічному піднесенню. Але воно не було тривалим. Перша світова війна та її наслідки відіграли вирішальну роль в усій подальшій історії Німеччини XX ст. Країна ледь дихала в лабетах розладу господарства, дорожнечі, голоду, жахливо зросли податки. Було запроваджено трудову повинність, робочий день збільшився, заробітна плата не гарантувала трудівникам та їхнім родинам прожиткового мінімуму. Німеччина опинилася на порозі великих потрясінь.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (2 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (4 хв.)

1. Пригадайте, яким було економічне становище Сполучених Штатів до Першої світової війни?
2. Що таке «Велика депресія»?
3. Яким було становище англійських і французьких колоній на 1914 р.?
4. Спробуйте дати визначення поняттю «фашизм»?

V. План заняття.

1. Особливості «процвітання» у США. (20 хв.)

До 1920 р. частка Сполучених Штатів складала майже половину світового видобутку кам'яного вугілля, 3/5 виробництва чавуну і сталі, 2/3 видобутої у всьому світі нафти, 85 % випуску автомобілів. Отже, США закріпили за собою статус економічно наймогутнішої країни світу.

Америка збільшила експорт капіталу. Головною його формою були військові позички. На початку 1920-х рр. їх загальна сума досягла 11 млрд. доларів. Крім того, за роки війни більш ніж удвічі збільшилася сума

американських приватних інвестицій за кордоном. У такий спосіб США перетворилися з боржника на найбільшого кредитора.

Економічне процвітання («проспериті») 1920-х рр. мало ряд особливостей:

- швидкі темпи економічного розвитку. За період 1922-1929 рр. економіка США зросла на 70 %;

- усунення держави від регулювання економічними процесами.

Нестримний розвиток приватного бізнесу;

- переважаючий розвиток новітніх галузей промисловості;

- кризовий стан сільського господарства і застій традиційних галузей;

- масове оновлення виробництва. Широке запровадження технологій масового виробництва;

- посилення концентрації виробництва, формування могутніх монополістичних об'єднань. Найбільшими фірмами стали «Форд», «Крайслер», «Дженерал електрик», «Дженерал моторс».

- масове використання кредиту та реклами;

- бум на фондовому ринку (ціна на акції зросла в 4 рази);

- згорання соціальних програм. Відсутність системи соціального захисту;

- значна нерівномірність розподілу національного багатства;

- домінування консервативних тенденцій у суспільстві;

- процвітання організованої злочинності.

Велика депресія (1929-1933).

Причини:

- невідповідність попиту і пропозиції (значне перевищення пропозиції над попитом);

- структурна криза економіки. Поява технологій масового виробництва не була підкріплена масовим споживанням;

- циклічна криза перевиробництва збіглася з нижчим щаблем так званої довгої хвилі розвитку капіталізму (під довгими хвилями маються на увазі періодичні коливання економічної активності тривалістю 40-60 років).

Прояви кризи:

- масове розорення підприємств і підприємців. Падіння виробництва;
- політична криза;
- фінансова криза;
- падіння заробітної платні та доходів значної частини населення;
- масове безробіття (у 1932 р. в 32 країнах зареєстровано 26,4 млн. безробітних);
- загострення соціальних проблем. Розгортання масових соціальних виступів;
- загострення міжнародних відносин.

Особливості:

- світовий характер (охопив всі країни світу крім СРСР);
- мала тривалий характер (1929-1933 рр.). У деяких регіонах світу криза тривала до 1934-1935 рр.
- глибина (падіння виробництва сягала в середньому до 50 %, а іноді й більше);
- всеохоплюючість (криза охопила всі сфери економічного, політичного і суспільного життя).

«Новий курс» Ф. Рузвельта.

На президентських виборах у листопаді 1932 р., набравши майже 23 млн. голосів переконливу перемогу здобув кандидат від Демократичної партії Франклін Делано Рузвельт. Програма Ф. Д. Рузвельта, яка отримала гучну назву – «Новий курс», передбачала вжиття заходів, покликаних оздоровити економіку завдяки її докорінному реформуванню:

- а. 10 березня 1932 р. встановив повний державний контроль за золотом, що було в обігу як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках;

- b. Вводився державний контроль за цінними паперами, водночас було вжито заходів до заспокоєння дрібних акціонерів і вкладників – створено корпорацію для страхування банківських вкладів;
- c. акт про скасування «сухого закону», що поклав край спекуляціям «бутлегерів»;
- d. закон про відновлення промисловості (НІРА), що створював систему державного регулювання промисловості;
- e. закон про мінімальну зарплату і максимальну тривалість робочого тижня;
- f. з квітня 1933 р. створюється система лісових таборів для безробітної молоді (за 1933-1939 рр. у цих таборах побувало 2 млн. людей віком до 25 років);
- g. закон про регулювання сільського господарства (ААА), згідно з яким держава розпочала виплату фермерам премій за скорочення виробництва;
- h. закон про соціальне забезпечення, прийнятий 14.08.1935 р., передбачав створення державної системи надання допомоги вдовам, сиротам, інвалідам, страхування безробітних та їхнього пенсійного забезпечення;
- i. закон Вагнера було спрямовано на вдосконалення трудових відносин між роботодавцями та найманими робітниками.

Незважаючи на те, що «Новий курс» Рузвельта зустрів опір консервативних сил, а деякі реформи не досягли очікуваних результатів і зійшли нанівець 1938 р., реформаторська діяльність президента виявилася своєрідним переламним моментом в історії США XX сторіччя.

2. Велика Британія та Франція. (15 хв.)

Велика Британія втратила біля третини національного багатства, близько 40 % торговельного флоту. За період війни було витрачено 10 млрд. фунтів стерлінгів. Британська імперія втрачала колишню могутність: домініони домоглися більшої самостійності.

На політичній арені діяли три найбільші політичні партії:

- 1) консервативна – в основу своєї діяльності ставила прихильність до усталених цінностей англійського суспільства;
- 2) ліберальна – проповідувала демократичні свободи, оптимальне поєднання інтересів власників і держави;
- 3) лейбористська (з 1900 р.) – демократизація політичного ладу, розширення соціального законодавства, перевага державної і суспільної власності над особистою, широкі соціальні реформи.

За підсумками виборів 1918 р. було сформовано коаліційний уряд з консерваторів і лібералів, очолюваний Девідом Ллойд Джорджем – лідером реформаторського крила ліберальної партії.

Заходи:

реформа виборчого права; прийняття програми допомоги безробітним та будівництво дешевого житла; запровадження обов'язкової 8-річної, а з 1921 р. – 9-річної безкоштовної освіти;

23 січня 1924 р. створення першого лейбористського уряду (Рамсей Макдональд). Заходи:

збільшення розмірів допомоги безробітним і пенсії старим; зменшення мита на деякі товари; покращено систему страхування з безробіття; збільшено видатки держави на житлове будівництво.

В жовтні 1924 р. отримавши абсолютну більшість на виборах консерватори сформували однопартійний уряд. А на виборах 1929 р. в умовах кризи, що почалася, перемогу отримали лейбористи, сформувавши другий лейбористський уряд на чолі з Р. Макдональдом.

Франція.

Франція більше, ніж інші великі держави, постраждала під час Першої світової війни. Занепало с/г (325 тис. га орної землі стали непридатні для використання), фінанси були підірвані (державний борг = 300 млрд. франків). Водночас війна значно вплинула на економіку країни → військове

виробництво викликало збільшення загального промислового, виникли нові індустріальні райони.

Після війни уряд Ж. Клемансо намагався посилити патріотичні настрої (11 листопада оголошено національним святом, інвалідам війни й колишнім фронтовикам було виявлено підкреслену повагу: встановлено особисті пенсії за рахунок сплати репарацій).

У листопаді 1919 р. у Франції відбулися парламентські вибори, на яких перемогу здобув Національний блок (Мільєран – голова уряду). Виборча програма повинна була забезпечити в країні «соціальний та релігійний мир». Йшлося про захист республіканського ладу, про необхідність відновлення економіки, турботу про ветеранів війни, ретельне дотримання Версальського договору. Незважаючи на складне повоєнне становище, Франція загоювала рани війни.

За темпами промислового розвитку у роки стабілізації (1924-1929 рр.) Франція випереджала Німеччину та Велику Британію й поступалася тільки США. Однак, короткий період відносно економічної стабільності та добробуту змінився наприкінці 1930 р. глибокою кризою. На виборах 1932 р., коли невдоволення політикою правих кабінетів досягло апогею, перемогу здобув блок соціалістів та радикалів. Проте і в 1932-1934 рр. тривала часта зміна кабінетів нового блоку (5 урядів), що підкреслювало нестабільність обстановки в країні.

У другій половині 30-х років у Франції виникло нове політичне явище: до влади прийшов уряд Народного фронту. Заходи:

заборонено фашистські ліги, прийнято закони про 40-годинний робочий тиждень, про щорічну двотижневу відпустку, збільшено пенсії й допомогу безробітним, підвищено закупівельні ціни на с/г продукцію, встановлено контроль над Французьким банком і залізницями. Тим часом економічне становище країни погіршувалося. Криза Народного фронту стала очевидною. У червні 1937 р. Л. Блюм пішов у відставку, а наступного року Народний фронт припинив своє існування.

Італія

План	Характеристика
Людські втрати	700 тис. загиблих, 450 тис. інвалідів, 1 млн. поранених.
Матеріальні збитки	Втратила третину національного багатства.
Територіальні зміни	Отримала Пд.. Тіроль і Триєст.
Зміни в економіці	Зовнішній борг за роки війни зріс у 4,5 рази. У країні нараховувалося понад 2 млн. безробітних.
Соціальні зміни	Загострення соціальних проблем → розгортання масового робітничого руху, у якому домінували радикальні течії.
Політичні зміни	Втрата позицій традиційними партіями. Найбільшою популярністю користувалися соціалісти.

Іспанія

Галузь	Характеристика
Економіка	Війна → зростання попиту на іспанські товари → економічне піднесення (було не тривалим). Закінчення Першої світової викликало глибоку економічну кризу.
Соціальна сфера	Забезпечення відносного соціального миру і стабільного становища робітників (завдяки співробітництву з профспілками). Внаслідок економічної кризи 1929-1933 рр. у країні розгорнувся масовий рух за встановлення республіки.
Політика	Правлячі партії та король втратили довіру населення → 13.09.1923 р. державний переворот, очолюваний Мігелем Прімо де Ріверою(утворив військову директорію (хунту), розпустив кортеси (парламент), призупинив дію Конституції, мета

Встановлення фашистської диктатури Б. Муссоліні в Італії.

Зневіра як в монархії, так і в демократії спричинила те, що тисячі знедолених і невдоволених результатами війни італійців звернули свої погляди до новонародженої політичної сили – фашизму.

Беззаперечним лідером фашистів був Б. Муссоліні. Проте перший досвід боротьби за владу був для них прохолодним душем – на виборах 1919 р. вони не здобули жодного місця в парламенті й навіть у рідному селі Б. Муссоліні за них не було подано жодного голосу. Партія була за крок від саморозпуску, та в цей час рятівне коло фашистам кинув сам парламент, який через міжпартійну боротьбу в ньому виявився неспроможним прийняти бодай одне вдале рішення для виводу країни з катастрофічного становища. На виборах 1921 р. фашисти діяли нахабно й агресивно й здобули відразу 35 депутатських мандатів (7 %).

Готуючись до захоплення влади, фашисти створили бойові групи – сквадри (чорносорочечники). У ніч з 27 на 28 жовтня 1922 р. сквадристи захопили ряд важливих державних об'єктів у Мілані та інших містах країни. 29 жовтня король призначив 39-річного Б. Муссоліні 27-м прем'єром Італії.

Провідні ідеї італійського фашизму:

- італійці повинні пишатися своєю країною;
- усі політичні партії, крім фашистської забороняються;
- місце італійської жінки – вдома. Італійки повинні мати багато дітей – майбутніх вояків;
- демократія не потрібна. Італія потребує сильного лідера, який дасть народу те, чого він хоче;
- комунізм і соціалізм – вороги фашизму;
- війна є благом для країни. Італійська молодь повинна бути готовою до боротьби;
- Італія має утвердитися як імперія в Африці;

- потрібно збити пиху самовпевненості з великих держав. Фашистський уряд повідомить нації, що для цього потрібно зробити.

Встановлення диктатури Ф. Франко в Іспанії.

На місцевих виборах у квітні 1931 р. республіканці здобули переконливу перемогу. Звістка про це вивела на вулиці тисячі демонстрантів. 14 квітня революційний комітет оголосив про повалення монархії. Альфонс XIII зрікся трону й відбув за кордон, а Іспанію було проголошено республікою. У червні відбулися вибори до Законодавчих зборів, після яких було сформовано коаліційний уряд (прийняв закони про 8-годинний робочий день, регулювання найму робочої сили, соціальне страхування). Проте йому складно було балансувати між партіями правого та лівого спрямування. Особливо велику активність виявляли комуністи та створена 1933 р. фашистська фаланга. В січні 1936 р. ліві сили утворили Народний фронт (ініціатором була Комуністична партія Іспанії). Сформований після виборів уряд М. Асаньї проголосив амністію всім політв'язням, відновлення демократичних прав і свобод, надання автономії Каталонії, підвищення заробітної платні, зниження податків, проведення аграрної реформи. Але проведені заходи не дали очікуваних результатів. Країна невідворотно сповзала до громадянської війни, яка розпочалася 13 липня 1936 р. У вересні військова хунта проголосила своїм вождем генерала Франсіско Франко. Громадянська війна спричинила гостру міжнародну кризу, оскільки Іспанія стала своєрідним яблуком розбрату між західними демократіями, з одного боку, й тоталітарними державами – з іншого. Війна закінчилася 1 квітня 1939 р. і обійшлася Іспанії в суму, рівнозначну шести державним бюджетам у цінах 1935 р. У країні на довгі роки встановилася авторитарна диктатура.

4. Німеччина. (15 хв.)

3 листопада 1918 р. у Кілі розпочалося повстання моряків і солдатів, з якого почалася революція в Німеччині. 9 листопада відбулося збройне повстання в Берліні, учасники якого на середину дня оволоділи містом. Було утворено коаліційний уряд – Раду народних уповноважених (РНУ), до якої

ввійшли представники СДПН та НСДПН. Очолив уряд правий соціал-демократ Ф. Еберт. Заходи:

- скасовано військовий стан;
- проголошення свободи слова, друку, зборів;
- 11 листопада 1918 р. підписання перемир'я з державами Антанти;
- скинуто монархію та проголошено «соціальну республіку».

5-6 січня 1919 р. почалося збройне повстання в Берліні, під керівництвом КПН, однак вже 8 січня урядові війська придушили його. Лідерів компартії К. Лібкнехта та Р. Люксембург було вбито. 19 січня відбулися вибори до Установчих (Національних) зборів. Буржуазні партії одержали 54,5 % голосів, СДПН і НСДПН – 45,5 %. Було створено коаліційний уряд, який очолив Ф. Шейдеман. Президентом республіки, що була проголошена став Ф. Еберт. За таких умов Веймарські Установчі збори 31 липня 1919 р. прийняли Конституцію Німеччини, що набрала чинності 11 серпня 1919 р. і закріпила заміну напівабсолютистської монархії демократичною парламентською республікою.

Встановлення нацистської диктатури А. Гітлера.

Після Листопадової революції 1918 р. в Німеччині виникло безліч так званих «добровольчих» формувань та військових гуртків. У цей час на політичну арену країни виходить створена 1919 р. Націонал-соціалістська партія Німеччини (НСДАП) на чолі з Гітлером.

Економічне становище Німеччини продовжувало залишатися вкрай тяжким. З ситуації, що склалася, скористалися націонал-соціалісти, щоб завдати удару республіканському урядові й встановити військово-терористичну диктатуру.

8 листопада 1923 р., коли генеральний комісар Баварії фон Кар мав виступати з промовою на мітингу почесних громадян Мюнхена в пивному барі «Бюргерброй», Гітлер разом із штурмовиками з СА (напіввійськове формування НСДАП) увірвався до зали, скочив на стілець, вистрілив у стелю, а після цього проголосив «програму» створення «національного

уряду». «Півний путч» було досить швидко ліквідовано, Гітлера та його спільників, що опинилися перед судом, засуджено до п'яти років. Події 1919-1923 рр. показали, що маючи широке живильне середовище, націонал-соціалізм почав упевнено вкорінюватися в німецькому суспільстві. У квітні 1927 р. Гітлера було запрошено на зустріч з 400 підприємцями Рура. Після цього він та його партія стали регулярно фінансуватися великими промисловими монополіями та банками, що були пов'язані з міжнародними діловими та політичними колами.

Політика нацистів.

Криза 1929-1933 рр. у Німеччині мала особливо гострий характер і спричинила глибокі соціально-політичні потрясіння. В самій країні Веймарська республіка доживала останні дні. В листопаді 1932 р. відбулися вибори до рейхстагу. КПН дістала 6 млн. голосів, СДПН – 7,2 млн., НСДАП – 11,7 млн. 30 січня 1933 р. президент Гінденбург призначив Гітлера рейхсканцлером.

Діяльність:

За перші 4 місяці гітлерівського панування було заарештовано 60-70 тис. людей. Видано закон, що забороняв існування у Німеччині будь-яких політичних партій, окрім націонал-соціалістської. Веймарську Конституцію було ліквідовано, Гітлеру надано необмежені повноваження. Законом від 1 серпня 1934 р. (після смерті президента Гінденбурга) Гітлеру було присвоєно довічні звання «фюрер» та «рейхсканцлер». Знаряддям кривавого режиму стали створені ним спеціальні органи насильства та терору – державна таємна поліція (гестапо), штурмові загони (СА), охоронні загони (СС), служба безпеки (СД). На початку 1934 р. видано закон «Про національну працю», що надавав роботодавцям необмежену владу над робітниками. Значну частину безробітних було направлено на примусові роботи – будівництво стратегічно важливих об'єктів. Військові витрати збільшилися з 620 млн. марок у 1933 р. до 15,5 млрд. у 1938 р. Запроваджено контроль над цінами та зарплатою й розпочато поступовий перехід до

карткової системи розподілу. 12 липня 1933 р. видано закон «Про захист німецького народного господарства», що санкціонував пограбування осіб «неарійського походження». Антисемітизм офіційною політикою нацистської держави. 1933 р. було сформовано міністерство пропаганди, очолюване Й. Геббельсом, яке взяло під свій контроль всі засоби духовної культури і поставило на службу агресивній політиці нацистів. Контроль над масовою свідомістю здійснювався й через тотальне охоплення населення нацистськими організаціями й політичними кампаніями, членство в яких було практично обов'язковим («Гітлер-Югенд» нараховувала понад 8 млн. чоловік). Зовнішня політика «третього рейху» логічно продовжувала внутрішню й була відкрито спрямована на розв'язування великомасштабної війни.

VI. Підведення підсумків.

(5 хв.)

1920-ті роки стали періодом «процвітання» США. В його основі лежало економічне піднесення, зумовлене зміною статусу США у світі й нестримним розвитком приватного підприємництва.

Англія вийшла з Першої світової війни переможницею, але, як і Франції, ця перемога коштувала їй дуже дорого. Особливого удару зазнала фінансова сфера країн. Особливістю політичного розвитку Великої Британії стало витіснення ліберальної партії лейбористською з політичної системи. В економічному аспекті Англія остаточно втратила першість по всіх показниках. Крім загальних тенденцій, які визначали розвиток економіки провідних країн світу, на економіку Франції впливали і додаткові фактори: приєднання Ельзасу і Лотарингії, репарації з Німеччини, переозброєння армії. Народний фронт у Франції з одного боку був засобом боротьби проти фашизму, а з іншого – спробою знайти вихід із кризи. Підсумком цих дій стало прийняття цілого пакета соціально-економічних заходів, які заклали основу формування в подальшому держави «процвітання».

Встановлення фашистського режиму в Італії було зумовлено неможливістю традиційної еліти подолати економічну, політичну, соціальну

кризу, що охопила країну після Першої світової війни. Вважаючи фашизм менш небезпечним, ніж більшовизм, правляча еліта передала владу Муссоліні. Доступившись до влади, фашисти розпочали фашистську модернізацію країни, суть якої полягала у встановленні тоталітарного режиму. Народний фронт в Іспанії був формою боротьби проти фашизму, але не став його альтернативою.

30 січня 1930 р. А. Гітлер став рейхсканцлером. Нацисти доступилися до влади. У 1933-1935 рр. у Німеччині сформувався тоталітарний режим. НСДАП об'єдналася з державним апаратом й стала «єдиною партією німців». Гестапо розгорнула масові репресії проти противників режиму. Запроваджувалися расові закони. Політична цензура стала нормою повсякденного життя.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 104 – 115, 117 – 166.

2. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 55 – 80, 127 – 159.

3. Письмово відповісти на питання:

- 1) «Велика депресія» – це випадковий збіг обставин, результат недалекоглядної політики чи закономірне явище?
- 2) Які, на Вашу думку, із заходів «Нового курсу» заслуговують на те, щоб їх застосувати в нашій країні?

VIII. Перевірка домашнього завдання. (15 хв.)

1. Проаналізуйте наміри країн-переможниць щодо Німеччини та її союзників.
2. Назвіть країну, що не входила до Ліги Націй. Чому вона відмовилася від співпраці у складі цієї організації?
3. Розкрийте умови Версальського мирного договору з Німеччиною, визначивши:
 - а) військові обмеження для Німеччини;

- б) території, що відійшли від Німеччини.
2. Поміркуйте, у чому полягало значення рішень Версальського договору.
 3. Назвіть договори, в яких йшлося про долю Західної України.
 4. Як ви можете пояснити виникнення протиріч у Версальській системі?
 5. Зробіть аналіз наслідків Вашингтонської конференції.

ТЕСТИ

Варіант 1

1. До початку Першої світової війни краще встигла підготуватися:
а) Англія; б) Німеччина; в) Росія; г) Франція; д) Австро-Угорщина.
2. «План Шліффена», у першу чергу, передбачав розгром:
а) Росії; б) Франції; в) Англії.
3. Головнокомандуючий союзними військами країн Антанти на завершальному етапі війни був...
а) Ф. Фош; б) Дж. Першинг; в) Ж. Жофр.
4. Перша світова війна називалась тотальною тому, що...
а) вона була тривалою;
б) потребувала мобілізації всіх людських і матеріальних ресурсів;
в) країни-учасниці прагнули до світового панування.
5. Російська революція сприяла затягуванню війни чи прискорила її завершення?
6. Яка країна під час Першої світової війни входила до складу країн Антанти, але не була запрошена на Паризьку мирну конференцію:
а) Китай; б) Італія; в) Угорщина; г) Сербія; д) Росія.
7. План Дауеса був прийнятий:
а) 1924 р.; б) 1927 р.; в) 1929 р.; г) 1932 р.
8. Коли було сформовано перший в історії Англії лейбористський уряд:
а) 1918 р.; б) 1924 р.; в) 1926 р.; г) 1930 р.
9. Коли почалась реалізація «Нового курсу» Ф. Рузвельта:
а) відразу після приходу Рузвельта до влади;
б) вже під час передвиборчої кампанії;
в) після першого терміну президентства.
10. Якого зовнішньополітичного курсу дотримувались США у 1930-х рр.:
а) «ізоляціонізму»; б) «експансіонізму».
11. На період правління якого американського президента припала «Велика депресія»:

а) К. Куліджа; б) У. Гардінга; в) Г. Гувера; г) Ф. Рузвельта.

12. Що стало поштовхом до світової економічної кризи 1929 – 1933 рр.:

а) надвиробництво товарів, значне зниження їх збуту внаслідок анархії виробництва та високого ступеня монополізації основних галузей промисловості;

б) початок індустріалізації в СРСР;

в) зростання популярності фашистських і комуністичних партій.

Вариант 2

1. Де було вбито ерцгерцога Фердинанда:
а) у Белграді; б) у Сараєво; в) у Відні.
2. У якій битві Першої світової війни було вперше застосовано хімічну зброю:
а) на р. Марні; б) під Верденом; в) на р. Сомма; г) під Іпром.
3. Яка з воюючих країн в основу свого плану ведення війни поклала план «блискавичної» війни?
4. Однією з основних проблем воєнної промисловості воюючих держав була:
а) нестача продуктів першої необхідності;
б) нестача сировини і кваліфікованих спеціалістів;
в) шпіонаж.
5. Брестський мир було укладено між...
а) Румунією і країнами Четвертного союзу;
б) Росією і країнами Четвертного союзу;
в) Антантою і Четвертним союзом.
6. Яка держава зазнала найбільших матеріальних втрат у Першій світовій:
а) Англія; б) Франція; в) Росія; г) Туреччина.
7. Яка країна із союзників Антанти у 1917 р. вийшла з війни:
а) Болгарія; б) США; в) Італія; г) Росія.
8. Із якою метою було скликано Вашингтонську конференцію:
а) для укладення договорів із союзникам Німеччини;
б) для врегулювання відносин між провідними державами в Азіато-Тихоокеанському регіоні й стосовно проблем морських озброєнь;
в) для вироблення спільної стратегії провідних держав щодо СРСР.
9. Економічну політику Народного фронту у Франції можна порівняти із:
а) заходами «Нового курсу» Ф. Рузвельта;
б) сталінською модернізацією;
в) фашизацією Італії;

г) політикою нацистів у Німеччині.

10. Швидкі темпи розвитку США у 1920-ті рр. були зумовлені:

- а) наслідками Першої світової війни та запровадженням нових технологій;
- б) зростанням доходів пересічних громадян;
- в) розвитком фондового ринку.

11. У якій країні вперше прийшли до влади фашисти:

- а) Німеччині;
- б) Португалії;
- в) Іспанії;
- г) Італії.

12. Антисемітизм найбільш активно проявився в політиці:

- а) німецьких нацистів;
- б) італійських фашистів;
- в) іспанських фалангістів.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Росія – СРСР в 1917 – 1939 рр.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів з причинами соціалістичної революції 1917 р., дослідити перебіг подій у зазначений час, визначити наслідки революції, її значення;

виховна: виховувати у студентів громадську свідомість, сприяти утвердженню ідеалів демократії, добра та справедливості;

розвивальна: розвивати історичну свідомість студентів, вчити їх мати власну думку з приводу конкретних історичних явищ та процесів, аргументовано доводити її.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Події 1917 року... Не такі близькі, але й не занадто далекі, щоб загубитися у схронах історії. Ми означаємо їх як революція. Проте існують версії серед науковців, що це, скоріш за все, переворот. Актуальними і в наш час є причини жовтневих подій. Є точка зору, що події 1917-го в Росії «пахнуть нафтою», а «вождь світового пролетаріату не виконав умов домовленостей з провідними державами світу – спонсорами соц. революції», чим в майбутньому і поплатився міжнародною ізоляцією СРСР.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (2 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (3 хв.)

1. Яким було становище народних мас в царській Росії на початку XX століття?
2. Пригадайте причини російської революції 1905 р. Чим вона закінчилася?
3. Якими були втрати Російської імперії в Першій світовій війні?

V. План заняття.

1. Причини революції 1917 р. (20 хв.)

Причини:

- протиріччя між відсталим царизмом та прагненням економічно сильної буржуазії захопити владу;
- протиріччя між працею та капіталом;
- невирішеність аграрного питання;
- невирішеність національного питання.

Завдання революції:

- а) ліквідація самодержавної форми правління і перехід до парламентської демократії;
- б) створення умов для вільного розвитку ринкової системи на селі;
- в) демократизація суспільно-політичного життя країни;
- г) гарантія захисту соціальних прав трудящих;
- д) забезпечення вільного розвитку націй.

Повалення самодержавства та початок революції.

На початок 1917 р. проти монархії виступали майже всі суспільні верстви. 9 січня у Петрограді страйкувала чверть мільйона робітників, які таким чином відзначали 12-у річницю Кривавої неділі. Упродовж січня – лютого по всій імперії страйкували близько 700 тис. робітників. 23 лютого 1917 р. – розпочалася російська революція. 2 березня Микола II зрікся трону і за себе, і за сина. 3 березня у ранкових газетах було опубліковано «Звернення до громадян і товаришів», у якому проголошувалося утворення Тимчасового революційного уряду на чолі з князем Львовим, друкувалися список його складу і програма дій уряду, яка передбачала:

- 1) повну і термінову амністію;
- 2) політичні права і свободи для всіх громадян і військовозобов'язаних;
- 3) відміну всіх станових і національних обмежень;
- 4) проведення виборів до Установчих Зборів і органів місцевого самоврядування.

У червні 1917 р. у країні, особливо в столиці, з новою силою розгорнулися маніфестації протесту проти політики, яку провадив Тимчасовий уряд —» сформовано новий склад уряду на чолі з О. Керенським. 3-10 серпня відбулася зустріч Керенського з головнокомандувачем генералом Корніловим. Останній звинуватив уряд у розвалі країни, армії, вимагав надати більше прав військовим. Корнілов перейшов до рішучих дій: розпочав стягувати війська до Петрограда, а 24 серпня віддав наказ генералові Кримову наступати на Петроград. Революція

опинилася в небезпеці. Під впливом агітації армійські підрозділи почали переходити на сторону захисників Петрограда. Завдяки рішучим діям залізничників було зірвано рух поїздів з вірними Корнілову військами. До вечора 30 серпня стало зрозумілим, що заколот провалився.

2. Підготовка більшовицького виступу. (20 хв.)

У період швидкого наростання соціальної напруги та поглиблення революційної кризи, щоб підняти втрачений авторитет серед мас, 1.09.1917 Тимчасовий уряд проголосив Росію Республікою. Це була спроба переходу до авторитарного режиму. 10 жовтня відбулося чергове засідання ЦК РСДРП (б). Більшістю голосів було прийнято рішення про підготовку збройного повстання, проти голосували лише Каменєв та Зінов'єв, які пропонували дочекатися рішень Установчих зборів і вирішити на них питання про владу. Залишившись у меншості, вони йдуть на останній крок: в газеті «Новая жизнь» публікують заяву про свою незгоду. Так Тимчасовий уряд дізнався про таємне рішення ЦК РСДРП (б). Повідомлення про підготовку більшовиками перевороту переконали О. Керенського в необхідності перехопити ініціативу з рук більшовиків. Він зосереджує вірні Тимчасовому правлінню військові формування в Зимовому палаці і на засіданні уряду вимагає для себе необмежених повноважень для репресій проти сил, що готують переворот. Більшістю йому в цьому було відмовлено.

Протягом 24 жовтня військові загони, очолювані більшовиками займають стратегічно важливі об'єкти в столиці. З 2-ої год. ранку тривало засідання Петроградської Ради, на яке прибув Ленін, де й проголосив передачу влади Радам. 25 жовтня розпочав роботу II з'їзд Рад робітничих та солдатських депутатів.

О 21 год. 40 хв. холостий постріл «Аврори» дав сигнал до наступу військових частин більшовиків на Зимовий палац. До вечора формування, що захищали палац, поступово розійшлися, у палаці залишились жіночий батальйон та юнкери.

Близько 2 год. ночі на 26 жовтня Тимчасовий уряд було заарештовано.

II з'їзд Рад прийняв два важливих документи:

а) Декрет про мир:

- негайне перемир'я на фронті з Німеччиною;
- початок переговорів з воюючими сторонами;
- укладення миру без анексії.

б) Декрет про землю:

- націоналізація та конфіскація всіх поміщицьких земель та передача їх

Радам селянських депутатів для зрівняльного розподілу (150 млн. дес.);

- передача реманенту та худоби з поміщицьких садиб (на суму 300 млн. крб.);

- скасування боргів селян на суму 3 млрд. крб.

Таким чином, підсумком Жовтневого перевороту та роботи II з'їзду Рад був прихід до влади в Росії партії ліворадикального крила соціалістичного табору.

3. Встановлення влади більшовиків. (20 хв.)

У своїй партійній програмі більшовики передбачали після приходу до влади перетворити Російську імперію на державу диктатури пролетаріату. І тому з перших днів своєї влади розпочали одночасно процес зламу старого державного апарату та створення нового.

Вищим законодавчим органом влади став Всеросійський з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів, а між з'їздами – Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет (ВЦВК). Головним органом виконавчої влади був Раднарком (Рада народних комісарів). Народними комісарами запропонував називати радянських міністрів Л. Троцький, вбачаючи в цьому щось революційно піднесене. До складу РНК входили народні комісаріати (наркомати), що змінили ліквідовані міністерства. З початку своєї діяльності радянський уряд був коаліційним, але з березня 1918 р. став однопартійним і складався лише з більшовиків.

Одночасно із створенням системи органів влади більшовики розпочали будівництво апарату захисту радянського режиму. Поряд з існуючими військово-революційними комітетами та Червоною гвардією було створено робітничо-селянську міліцію, Всеросійську надзвичайну комісію (ВНК), народні суди та революційні трибунали.

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

Перша світова війна стала суворим випробуванням для Росії. На початок 1917 р. стан економіки, політична ситуація, що склалася в країні зростання соціального напруження, посилення невдоволення, що охопило і ліберальну громадськість, і армію, і переважну частину трудящих, знайшли своє відображення у революційних подіях лютого 1917 р. Тимчасовий уряд, що був утворений 3 березня 17-го р. не зміг вирішити нагальних проблем соціально-економічного характеру, що призвело до серпневого заколоту військових під керівництвом генерала Корнілова.

У період швидкого наростання соціальної напруги та поглиблення революційної кризи, Тимчасовий уряд стрімко втрачав авторитет серед мас.

Внаслідок Жовтневого перевороту та роботи II з'їзду Рад до влади в колишній Російській імперії прийшла партія ліворадикального крила соціалістичного табору – РСДРП (б).

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 219 – 230.

2. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 88 – 102.

3. Дати відповідь на питання: «Яким би шляхом пішла Росія, в разі вдалого корніловського заколоту?»

4. Підготувати реферати:

- 1) Микола II – останній імператор Російської імперії;
- 2) О. Керенський: основні сторінки життя та діяльності;

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Чому 1920-ті рр. в США отримали назву «проспериті»? Охарактеризуйте його особливості в економіці, політиці, соціальній сфері.
2. Які наслідки для США мала Велика депресія? Які реформи були проведені Ф. Рузвельтом щодо виведення економіки США з кризи?
3. Які реформи було проведено урядом Ллойд-Джорджа?
4. Поясніть, чому лейбористська партія спромоглася витіснити ліберальну партію з політичного життя Великої Британії.
5. Охарактеризуйте економічний розвиток Великої Британії у 1920-ті роки?
6. Які політичні сили змінювалися при владі у Франції у 1920-ті роки?
7. З'ясуйте причини утворення Народного фронту. Які партії його утворювали? Які реформи були проведені урядом Народного фронту? У чому, на вашу думку, причини низької економічної ефективності політики Народного фронту?
8. Чому Італію називали «переможеною серед переможців»?
9. Назвіть основні ідейні засади італійського фашизму?
10. Що стало приводом до встановлення диктатури М. Прімо де Рівери?
11. Коли і як було повалено монархію в Іспанії?
12. Яку позицію займали великі держави щодо громадянської війни в Іспанії?
13. Які причини та наслідки Листопадової революції в Німеччині 1918 р.
14. Охарактеризуйте розвиток нацистського руху в 1919-1929 рр. Що таке «півний путч»? Яка його роль на шляху нацистів до влади?
15. Чи був прихід до влади А. Гітлера легітимним? Охарактеризуйте внутрішню політику нацистів.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Росія – СРСР в 1917 – 1939 рр.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів із причинами, найголовнішими подіями та наслідками громадянської війни у постреволюційній Росії;

виховна: виховувати у студентів інтерес та повагу до своєї історії;

розвивальна: розвивати у студентів вміння аналізу та порівняння історичних процесів, відстоювати власну точку зору на те чи інше історичне явище, аргументовано доводити її.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

Жовтневі події 1917 р. у Петрограді, перші кроки радянської влади та опір тих, хто не визнав нової влади, спричинили громадянську війну в Росії. Історики по-різному датують початок громадянської війни. Також існують і різні її періодизації, більшість з яких все ж таки охоплюють період з літа 1918 до 1920 рр. Природньо, що більшовики та їхні противники по-різному пояснювали причини війни. Однак, як у минулому, так і в наш час цю війну характеризують як братовбивчу війну на винищення під політичними гаслами.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (4 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (8 хв.)

1. Пригадайте, чи законним шляхом прийшли до влади більшовики?
2. Чи користувалася більшовицька партія широкою підтримкою серед народних мас? До яких кроків вдавалася РСДРП б) щоб завоювати її?
3. Яким було ставлення міжнародної спільноти до Радянської Росії?

V. План заняття.

1. Громадянська війна в Росії. (15 хв.)

Глибинні причини громадянської війни треба шукати в найгострішому політичному протиборстві різних партій, груп, соціальних верств, у глибоких соціально-економічних і суспільно-політичних конфліктах, що вразили Росію напр. XIX – на поч. XX ст. Серед інших причин можна назвати наступні:

- 1) помилкова економічна політика більшовицького керівництва;

- 2) політичний екстремізм більшовиків, які розігнали в січні 1918 р. установчі збори й уклали в березні 1918 р. сепаратний мир з Німеччиною;
- 3) насильницьке переселення бідноти з центру Росії на козацькі землі, ігнорування козацьких традицій;
- 4) прагнення буржуазії та поміщиків повернути втрачені багатства і політичний вплив;
- 5) низький рівень політичної культури та відсутність демократичних традицій.

У літературі найчастіше зустрічається така періодизація громадянської війни:

- I) літо 1918 – жовтень 1918 рр. – початок громадянської війни, розгортання військової інтервенції Антанти;
- II) листопад 1918 – квітень 1919 рр. – посилення інтервенції Антанти;
- III) 1919 р. – вирішальні перемоги над силами внутрішніх супротивників радянської влади та іноземних інтервентів (розгром Колчака і Денікіна).
- IV) 1920 р. – радянсько-польська війна і розгром білогвардійських військ Врангеля.

Наслідки громадянської війни:

Збитки становили 50 млрд. крб.; промислове виробництво в 1920 р. впало до 14 % відносно рівня 1913 р., сільськогосподарське виробництво скоротилося майже удвічі; величизними були людські втрати (за різними даними загинуло від 12 – 15 млн. чол.); більше 2 млн. колишніх громадян Росії опинилося в еміграції.

2. Терор у роки громадянської війни. (15 хв.)

Після замаху на життя Леніна 30 серпня 1918 р. та вбивства керівника Петроградської НК Урицького Раднарком 5 вересня 1918 р. видав постанову «Про червоний терор». Форми червоного терору були різноманітними: розстріли за класовою ознакою, система заручників, створення концтаборів для ворожих елементів (Соловки) та ін. За далеко не повними даними

(розслідування денікінської комісії, свідоцтво історика С. Мельгунова) жертвами червоного терору лише на півдні Росії стали 17 млн. чол.

Початок «білого руху» можна віднести на весну – літо 1918 р. На території, де господарювали білогвардійські війська відновлювалися старі порядки, земля поверталася поміщикам, фабрики власникам, робітники та селяни зазнавали кривавого терору, організовувалися єврейські погроми. Патріотизм, проголошений теоретиками «білої справи», насправді перетворювався на прагнення до реваншу й помсти.

3. Національно-визвольний рух, утворення незалежних держав. (20 хв.)

Національно-визвольний рух значно активізувався в Росії при переході влади до Тимчасового уряду. 7 березня 1917 р. на Україні було утворено Центральну Раду – всеукраїнську суспільну організацію, створену з ініціативи «Товариства українських поступовців». У перебігу жовтневих подій 1917 р. рішуче відокремилася від Петроградського повстання більшовиків. В умовах гострої політичної боротьби 7 листопада 1917 р. було прийнято III Універсал ЦР, в якому урочисто проголошувалося утворення Української Народної Республіки як держави, побудованої на демократичних засадах.

Після Лютневої революції у Фінляндії було створено коаліційний уряд П'єра Евінда Свінхувуда. Саме цей уряд добився після Жовтневого перевороту незалежності своєї країни, що визнавалася Росією.

Визвольна війна закавказьких народів увінчалася проголошенням Закавказьким сеймом незалежної Федерації Закавказької Республіки. Однак, напр. 1920 – на поч. 1921 рр. радянські війська за допомогою створених тут ревкомів встановили радянську владу.

В листопаді 1918 р. було урочисто проголошено створення Польської республіки. У грудні 1918 р. радянську владу було встановлено у Прибалтиці, проте вона не дістала тут соціальної опори й політичної підтримки, тому й проіснувала недовго.

Утворення після жовтневих подій 1917 р. ряду незалежних держав відповідало надіям і прагненням народів. Але більшість у різний час припинила існування й була підпорядкована більшовицькому центру.

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

Громадянська війна – це велика трагедія народу, яка полягає в самій постановці силами, що ведуть боротьбу, безкомпромісного питання: життя або смерть? Йшлося не про те, хто з протиборствующих сил буде переможцем, а хто переможеним, а про саме їхнє фізичне існування.

Трагічними наслідками цієї війни були розкол суспільства на «своїх» та «чужих», знецінювання людського життя, розвал економіки. Незалежно від того, хто переміг, головною жертвою громадянської війни був народ.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 229 – 234.

2. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 102 – 105.

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Назвіть причини російської революції 1917 р. Які завдання вона мала вирішити?
2. Охарактеризуйте процес повалення самодержавства та початок революції.
3. Розкажіть про серпневий заколот військових. Чому, на вашу думку, він зазнав невдачі?
4. Висловіть своє ставлення до революційних подій 1917 р. Виокремте позитивні та негативні моменти.
5. Проаналізуйте підготовку більшовицького виступу восени 1917 р.
6. Схарактеризуйте хід жовтневих подій 1917 р. у Петрограді.
7. Використавши додаткову літературу, зробіть політичні портрети В. Леніна та Л. Троцького.
8. Як відбулося встановлення влади більшовиків? Які законодавчі та виконавчі органи мали радянська влада?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Росія – СРСР в 1917 – 1939 рр.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів із основними положеннями Нової економічної політики та «Воєнного комунізму», навчитися їх порівнювати, визначити причини утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік;

виховна: виховувати у студентів інтерес та повагу до своєї історії;

розвивальна: розвивати у студентів вміння аналізу та порівняння історичних процесів, відстоювати власну точку зору на те чи інше історичне явище, аргументовано доводити її, визначати місце особи в історії.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

«Продрозкладка – винахід імператорського оточення 1916 року. Тому будь-яка влада, яка б прийшла на зміну царизму, зіштовхнулася з проблемою відчуження».

О. Солженіцин.

«НЕП – політика всерйоз і надовго, але не назавжди».

В. Ленін.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (4 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (8 хв.)

1. Пригадайте суспільно-політичні рухи в 1919-1939 рр.
2. Яка ідеологія була покладена в основу Радянської Росії?
3. Чи мали більшовики підтримку серед основної маси населення колишньої Російської імперії?

V. План заняття.

1. Економічна політика більшовиків в 1919-1929 роках. (25 хв.)

Галузь	НЕП	«Воєнний комунізм»
сільське господарство	Скасування продрозкладки, введення продподатку; дозвіл на оренду землі; дозвіл на використання найманої праці;	Введення продрозкладки (вилучення «надлишків» продовольства у селян); державна монополія на продаж та заготівлю

	розвиток різних форм кооперації.	хліба.
промисловість	Продаж у приватну власність дрібних та частини середніх підприємств; дозвіл на оренду та найману працю; об'єднання великих підприємств у трести (англ. trust, букв. – довір'я) – одна з форм економічних об'єднань, у рамках яких учасники втрачають виробничу, комерційну, а нерідко й юридичну самостійність)); скасування загальної трудової повинності; перехід від зрівняльної до відрядної зарплатні.	Прискорена націоналізація підприємств важкої, середньої та дрібної промисловості; введення загальної трудової повинності; мілітаризація праці; зрівняльний розподіл продуктів харчування серед працюючих.
фінанси і торгівля	Поновлення вільної торгівлі; введення державних податків, комунальних послуг, платні за комунальні послуги, транспорт; введення червінця.	Заборона приватної торгівлі, перехід до прямого товарообміну; встановлення твердих цін на товари; карткова система постачання міського населення; скасування платні за житло, комунальні

		послуги, транспорт.
дата прийняття	1919 р.	березень 1921 р.

2. Утворення СРСР.

(20 хв.)

Процес створення був складним і суперечливим. Ще у роки громадянської війни фактично склався військово-політичний союз радянських республік. Улітку 1919 р. з ініціативи України ВЦВК РРФСР видав декрет «Про об'єднання Радянських республік Росії, України, Латвії, Литви, Білорусії для боротьби зі світовим імперіалізмом». Традиційні економічні зв'язки та регіональна спеціалізація в межах загальноросійської економіки створювали певні передумови для об'єднання. Ідентичність політичних систем також відігравала в цьому не останню роль.

Проектів створення Союзу було декілька:

1) автономізації – входження України, Білорусії, закавказьких республік на правах автономії (республіки зберігають атрибути самостійності й незалежності та будують свої відносини на договірних засадах);

Й. Сталін

2) майбутній Союз має будуватися на федеративних засадах, де РРФСР буде рівною за правами та обов'язками з іншими республіками.

В. Ленін

29 грудня 1929 р. у Кремлі відбулася конференція уповноважених представників – делегацій національних республік, що затвердила проекти Декларацій про утворення СРСР і проект Союзного Договору. Ритуал підписання було призначено на 30.12.1922 р. На I з'їзді Рад було обрано ЦВК СРСР на чолі з М. Калініним. II з'їзді Рад, що відбувся в січні 1924 р., прийняв Конституцію СРСР, яка закріпила створення нової держави.

VI. Підведення підсумків.

(3 хв.)

«Військовий комунізм» мав дві основні риси: з одного боку, зростаюча роль держави у керівництві економікою, з іншого – відхід від комерційних і грошових форм розподілу на користь постачання основними товарами й

послугами або безкоштовно. На початку 1921 р. більшовицька влада опинилася в глибокій кризі. Відтак В. Ленін дійшов до думки, що потрібно змінити тактику й соціалізм в Росії слід будувати за допомогою ...державного капіталізму. Такою особливою формою державного капіталізму став НЕП.

II з'їзді Рад, що відбувся в січні 1924 р., прийняв Конституцію СРСР, яка закріпила створення нової держави.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 235 – 240.

2. Законспектувати пункт «Характер сталінського режиму» на стор. 239 – 240.

3. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 105 – 114.

4. Законспектувати пункт «Перемога в боротьбі за владу Й. Сталіна» на стор. 114 – 116.

VIII. Перевірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Які причини громадянської війни в Росії? Назвіть її основні періоди.
2. Дайте визначення терміну терор. Порівняйте «червоний» та «білий» терор.
3. Чим було викликано піднесення національно-визвольного руху в країні? Яким було ставлення до нього більшовицького режиму?
4. Чи змогли країни, в яких відбулися національно-визвольні рухи, здобувши суверенітет, зберегти його?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Росія – СРСР в 1917 – 1939 рр.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів із особливістю радянської модернізації на українських землях, дати визначення понять індустріалізація, колективізація;

виховна: виховувати у студентів почуття патріотизму, толерантності;

розвивальна: сприяти формуванню історичного мислення та наукового світогляду студентів, розвивати у студентів вміння порівнювати і критично оцінювати історичні факти та діяльність осіб.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

Зазначена тема цікава своїми суперечностями. Це і стаханівський рух, і рух Ізотова тощо. Тобто час не лише радянської модернізації, а й соціалістичного змагання в секторах народного господарства. Соціалістичне змагання в часи будівництва суспільства суцільної рівності й братерства. Ця теза викликає подив і змушує задуматись: “А чи було місце соціалістичному змагання в командно-адміністративній системі управління економікою?”

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (4 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (8 хв.)

1. Пригадайте, що таке тоталітаризм?
2. Як ви розумієте поняття “індустріалізація” і “колективізація”?
3. Пригадайте, які методи використовувала радянська влада для боротьби зі своїми політичними опонентами?

V. План заняття.

1. Історична необхідність модернізації. (10 хв.)

Радянська модернізація

форсована індустріалізація

суцільна колективізація

Ідеологічна основа:

- побудова соціалізму в окремо взятій країні;
- загострення класової боротьби на шляху просування до соціалізму;
- ліквідація куркульства як класу.

Методи здійснення: терор, репресивний тиск проти всіх опонентів.

2. Курс на форсовану індустріалізацію. (20 хв.)

Завдання:

- 1) здобуття техніко-економічної незалежності СРСР;
- 2) перетворення аграрної країни в могутню індустріальну державу;
- 3) укріплення оборонного потенціалу;
- 4) підвищення технічної бази с / г.

Особливості:

- можливість використання лише внутрішніх джерел фінансування;
- переважання важкої промисловості;
- нестача кваліфікованих кадрів;
- жорстка централізація економіки.

Результати:

- СРСР – індустріально-аграрна країна;
- збільшення промислового потенціалу в 7 разів;
- здійснення індустріалізації за рахунок с / г;
- низький життєвий рівень населення;
- створення командно-адміністративної економіки.

Результати перших п'ятирічок:

1928-1932 рр.

Форсований ривок у розвитку важкої промисловості, розвиток с / г машинобудування, створення енергетичної бази, розгортання соціалістичного змагання.

1933-1938 рр.

Подальше наростання індустріалізації, розвиток легкої та харчової промисловості при збереженні пріоритетного розвитку важкої промисловості, апогей соціалістичного змагання (стаханівський, ізотовський рухи тощо).

3. Курс на колективізацію. (15 хв.)

XV з'їзд ВКП б) у грудні 1927 р. взяв курс на кооперування села.

Завдання:

- 1) налагодження каналу перекачування коштів на потреби індустріалізації із села до міста;
- 2) забезпечення населення країни дешевими продуктами харчування й сировиною;
- 3) перетворення неконтрольованих державою індивідуальних селянських господарств у велике виробництво, повністю підконтрольне партійно-державному керівництву;
- 4) ліквідація дрібно-товарного селянського укладу, який, на думку більшовиків, був джерелом капіталізму на селі, ліквідація куркульства як класу.

Чи слугують перелічені завдання доказом того, що радянська влада була тотальною?

Результати та наслідки колективізації:

- знайдено кошти для індустріалізації;
- занепад почуття індивідуалізму властивого селянинові;
- утвердження командної економіки на селі при повному підпорядкуванню колгоспів державній владі;
- знищення найбільш працездатних селянських господарств;
- дезорганізація аграрного сектору;
- наростання кризових явищ у с / г.

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

Ми з'ясували особливості радянської модернізації. Визначили її результати для СРСР. І маємо зазначити, що радянська модернізація не є чимось виключно позитивним або негативним. Це складний і багатогранний процес.

Слід відмітити феномен соціалістичного змагання, яке не вписувалося в канони комунізму, і якому не було місця ані в часи модернізації, ані в часи утопічного світлого майбутнього, над будівництвом якого працювала радянська людність.

Модернізація народного господарства СРСР була безумовно важливим історичним явищем в житті країни. Але через некомпетентне керівництво партійної верхівки Радянського Союзу, колективізація радянського села зазнала серйозних викривлень та диспропорцій.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 241 – 237.

2. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 117 – 126.

3. Письмово відповісти на питання: “Чи було місце соціалістичному змагання в командно-адміністративній системі управління економікою?”

4. Прокоментуйте статтю Й. Сталіна “Запаморочення від успіхів” (березень 1930 р.), у якій він виступив проти “перегибів” у колгоспному будівництві, селянам дозволялося виходити з колгоспів. Чи відповідав зміст статті реальному стану речей на українському селі?

VIII. Перевірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Розкрийте сутність поняття «воєнний комунізм». На вашу думку, чому більшовики застосовували його в 1918-1920 рр.?
2. Які були причини переходу до Нової економічної політики?
3. У чому полягає принципова відмінність між НЕПом і «воєнним комунізмом»? До яких змін у країні призвів НЕП?
4. Яка боротьба точилася навколо проголошення СРСР? На якій основі СРСР було утворено?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Центральної та Східної Європи в 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати процес відновлення польської державності, показати роль Ю. Пілсудського в історії Другої Речі Посполитої; схарактеризувати процес становлення Чехословаччини, розкрити основні риси розвитку країни в міжвоєнний час; дослідити перебіг революційних подій в Угорщині в 1918-1919 рр. та дати їм оцінку;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички зіставлення та аналізу історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

Поляки, втративши незалежність унаслідок трьох поділів, постійно боролися за відновлення своєї державності. Напередодні й під час Першої світової війни з новою силою постало «польське питання» – комплекс міжнародних, правових та інших питань, пов'язаних з відновленням польської держави.

Перша світова війна заклала безпосередні передумови для відновлення незалежності Чехії. Національно-визвольний рух чехів наприкінці XIX – на початку XX ст. здобув вагомі результати, які давали можливість ставити питання про перетворення дуалістичної монархії Габсбургів на Австро-Угорсько-Чеську державу.

Участь у Першій світовій війні дорого коштувала угорському народу. Із 3,6 млн. мобілізованих з угорської частини імперії до австро-угорської армії 1,2 млн. загинули на фронтах, 300 тис. потрапили у полон, понад 1 млн. було поранено й скалічено. Рівень виробництва складав половину від рівня 1913 р.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (2 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Що таке три поділи Польщі?
2. Коли Чехія втратила свій суверенітет? Як це сталося?

3. Пригадайте, яким було становище Угорщини до Першої світової війни?

V. План заняття.

1. Польща. (18 хв.)

Революції в Росії, Австро-Угорщині, Німеччині створили сприятливі умови для відновлення незалежності країни. За умов краху австро-німецької окупації в ніч на 7 листопада 1918 р. представники лівих партій – Польської соціалістичної партії (ППС), галицької соціал-демократії та партії людової (селянської) – створили в Любліні незалежний від окупантів уряд, який очолив лідер галицької соціал-демократії Ігнаці Дашинський. Цей уряд проголосив Польщу Народною республікою, обіцяв низку демократичних реформ, але проіснував недовго. 10 листопада до Варшави повернувся, звільнившись із в'язниці в Магдебурзі (Німеччина), Юозеф Пілсудський, у якому представники польського капіталу та правих партій вбачали людину, здатну відродити польську державність. За вимогою Пілсудського уряд Дашинського пішов у відставку, а замість нього було створено новий на чолі з правим соціалістом Є. Морачевським, що був повністю підлеглий Пілсудському, проголошеному «начальником держави». Відновлення незалежності Польщі в листопаді 1918 р. завершило національно-визвольну боротьбу польського народу, що тривала більше 120 років.

У березні 1921 р. після тривалих дискусій сейм прийняв конституцію Польської республіки, що мала демократичний характер. Прихід Пілсудського до влади збігся з частковою стабілізацією польської економіки. Було проголошено «санацію» (оздоровлення): значне зростання іноземних капіталовкладень (33 % у 1928 р.); скорочення безробіття, внаслідок підвищення рівня промислового виробництва. Проте вже 1926 р. у Польщі почали з'являтися перші ознаки кризи, яка тяжко вразила економіку 1928 р.

Режим санації в першій половині 30-х років помітно еволюціонував. Головні положення нової конституції 1935 р. відбивали ідеї Пілсудського про

державу як вищу інстанцію, якій повинно прислуговувати суспільство. Після смерті Пілсудського політична обстановка в країні погіршилася.

2. Чехія.

(15 хв.)

Наприкінці літа 1918 р., коли неминучість розпаду Австро-Угорщини стала очевидною, австрійські власті вирішили вивезти з чеських районів Богемія та Моравія (тут було зосереджено до 93 % цукрової промисловості імперії, 100 % виробництва всесвітньовідомого чеського скла, 70 % металургійної й текстильної галузей) обладнання та устаткування. Така політика спричинила обурення чехів і словаків й прискорила їхнє виокремлення зі складу імперії. 28 вересня Національний комітет у Парижі проголосив себе тимчасовим урядом Чехо-Словаччини. Головою уряду було обрано Т. Масарика.

Після офіційного визнання уряду державами Антанти 28 вересня 1918 р. Національний комітет проголосив Чехо-Словацьку республіку (ЧСР). 14 грудня Національні збори (парламент) проголосили про скасування влади Габсбургів. Невдовзі Т. Масарика було обрано Президентом ЧСР, а провідного діяча Національно-демократичної партії К. Крамаржа – головою уряду.

Внутрішня й зовнішня політика Т. Масарика та Е. Бенеша:

- промислове виробництво Чехо-Словаччини неухильно збільшувалося і в 1927-1929 рр. перевищило довоєнний рівень на 20 %;
- за вивозом взуття, бавовняних тканин посіла друге місце серед європейських країн, а за вивезенням цукру – перше;
- в 20-ті та на початку 30-х років на відміну від держав Центральної та Південно-Східної Європи істотних змін демократичного устрою в бік диктаторського правління не сталося;
- світова економічна криза вразила всі галузі економіки, за винятком військової промисловості;
- крім соціально-економічних проблем, за всі роки існування республіки залишалася національна проблема.

3. Угорщина.

(15 хв.)

У жовтні 1918 р. досі двоєдина Австро-Угорська монархія Габсбургів припинила своє існування. 16 листопада Національна Рада Угорщини проголосила Угорську республіку. Однак в Угорщині, на відміну від Австрії залишався сильним вплив компартії, що загалом складалася з колишніх військовополонених на чолі з Белою Куном. Було утворено уряд – Революційну урядову раду, що проголосила створення Радянської республіки. Перші перетворення нового уряду здійснювалися за відомим вже з Росії сценарієм:

- націоналізації підлягали ділянки землі, що перевищували 100 хольдів (1 хольд = 0,57 га);
- встановлювався 8-годинний робочий день;
- проводилася примусова реквізиція майна заможних верств населення;
- репресії проти опозиційних верств населення;
- передача поміщицької землі сільськогосподарським кооперативам.

Все це надзвичайно загострило ситуацію в країні й сприяло створенню антирадянського фронту, який активно підтримувала Антанта. 16 квітня наступ проти Угорської республіки розпочали румунські, а незабаром і чехословацькі війська. Влітку в Будапешті, Карпуварі, Калочі спалахнули антирадянські повстання, жорстоко придушені загонами угорських червоноармійців. Країна опинилася в економічній блокаді, а уряд фактично не контролював ситуацію. Румунські війська перейшли у наступ і 4 серпня 1919 р. увійшли до Будапешта. УРР, проіснувавши 133 дні, була ліквідована.

Незабаром після цього було сформовано коаліційний уряд за участю соціал-демократів. Фактична влада знаходилась в руках Міклоша Хорті (голова угорської армії). Режим Хорті, встановлений в Угорщині в 1920-1921 роках, мав авторитарний характер:

- а. економічне становище вдалося стабілізувати лише в 1924-1926 рр. за допомогою позик, що надійшли від США, Великої Британії та Франції;

- b. почала розвиватися важка промисловість, в тому числі машинобудування (розрив із Австрією);
- c. внаслідок аграрної реформи тільки 7 % землі, що оброблялася, були розподілені між селянами, головним чином прихильниками Хорті;
- d. угорські правлячі кола втягувались у фарватер воєнної політики Німеччини, ставали її близьким партнером.

VI. Підведення підсумків. (2 хв.)

Перша світова війна створила сприятливі умови для відродження Польщі. Відновлення держави супроводжувалось процесом пошуку ефективної форми державної моделі. В умовах політичної кризи 1926 р. в країні встановився авторитарний режим – режим «санації» на чолі з Ю. Пілсудським. Але й авторитарний режим не забезпечив політичної стабільності.

По закінченні війни на політичній карті Європи постала нова держава – Чехо-Словаччина, яка успадкувала значну частину промислового потенціалу Австро-Угорської монархії. Творці-засновники держави при її розбудові взяли курс на побудову країни як унітарної. Однак, цей курс виявився помилковим.

Розпад Австро-Угорщини поставив на порядок денний питання про подальшу Угорського королівства. Початок становленню нової Угорщини поклала національна революція 1918-1919 рр., у результаті якої було проголошено республіку. Перед новою державою відразу постав ряд важливих питань, проте радянський уряд не зміг впоратися із цими проблемами. Встановлення режиму М. Хорті призвело до зближення Угорщини з гітлерівською Німеччиною.

VII. Завдання для самостійної роботи. (3 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 172 – 195.

2. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 160 – 178.

3. Підготувати реферати за темами: «Юозеф Пілсудський: лідер Другої Речі Посполитої», «Зовнішня політика Другої Речі Посполитої», «Угорська Радянська Республіка і світова революція», «Угорсько-румунська війна 1918-1919 рр.».

VIII. Перевірка домашнього завдання.

(25 хв.)

1. Які складові включала в себе радянська модернізація? Коротко охарактеризуйте кожен з них.
2. Перерахуйте завдання, які ставила перед собою індустріалізація?
3. Як ви вважаєте, чи реально їх було виконати? Аргументуйте.
4. Установіть хронологічну послідовність подій.
 - а) початок першої п'ятирічки;
 - б) узяття курсу на колективізацію сільського господарства;
 - в) запровадження НЕПу;
 - г) прийняття програми ГОЕЛРО.
5. Укажіть особливості колективізації, яка проводилась у СРСР.
6. Установіть хронологічну послідовність подій.
 - а) прийняття першої Конституції СРСР;
 - б) підписання договору про утворення Радянського Союзу;
 - в) виключення Л. Троцького з ВКП б);
 - г) проголошення курсу на кооперування села.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Центральної та Східної Європи в 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати розвиток Румунії в міжвоєнний період, показати процес становлення одноосібної диктатури в країні; розкрити процес розвитку Болгарії між двома війнами, з'ясувати причини політичної нестабільності і встановлення авторитарного режиму; показати процес створення Югославії, розкрити суть національної проблеми в країні;

виховна: виховувати студентів у дусі національної толерантності;

розвивальна: закріпити навички зіставлення та аналізу історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

У серпні 1916 р. Румунія, заручившись обіцянками країн Антанти про передачу їй частини територій Австро-Угорщини, вступила в Першу світову війну. Але слабо озброєна румунська армія відразу зазнала поразки. Війна завдала країні значних збитків – 31 млрд. золотих лей. Людські втрати становили 800 тис. осіб (10 % населення).

Вступивши в жовтні 1915 р. у війну на боці австро-німецького блоку, Болгарія 1918 р. повністю вичерпала свої людські та економічні ресурси. Затяжна війна вимагала мобілізації майже всього працездатного чоловічого населення, завдала значних збитків промисловості, сільському господарству, ремеслам.

Перша світова війна призвела до краху Австро-Угорщина й відіграла вирішальну роль в об'єднанні південних слов'ян у спільній державі. За світової війни відбулося згуртування політичних центрів південнослов'янських народів.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (2 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Пригадайте, яким було становище Румунії до Першої світової?
2. Який політичний лад панував у Болгарії до Першої світової війни?

3. Коли сербський, хорватський і словенський народи втратили свій суверенітет?

V. План заняття.

1. Румунія. (18 хв.)

Політичні реформи 20-х років, спрямовані на закріплення панування правлячих класів в країні, були спробою стабілізації суспільства в умовах певного пожвавлення економіки. Найбільш важливою з них було створення нової конституції (березень 1923 р.), котра декларувала демократичні права для всіх жителів Румунії незалежно від їхнього етнічного походження.

Економічна криза вразила Румунію вже 1928 р., коли різко скоротився обсяг помислового виробництва майже всіх галузей. На нестабільну політичну обстановку вказувала й часта зміна урядів (з 1929 по 1933 рр. змінилося 10 кабінетів). Уряд великого промисловця й фінансиста Т. Татареску, одного з лідерів Націонал-ліберальної партії, що прийшов до влади 1934 р., взяв курс на зближення з нацистською Німеччиною. В умовах кризи конституційно-парламентського ладу король Кароль II у лютому 1938 р. встановив свою диктатуру, яку законодавчо закріплювала конституція 1938 р. (проголошувала принцип «єдності румунської нації»). Всі політичні партії та профспілки було заборонено. Невдоволення народних мас політикою королівської диктатури зростало. Не володіючи ситуацією та прагнучи придушити народний рух, зміцнити монархію, Кароль II вирішив доручити формування нового уряду генералові Іону Антонеску, що був відомий як людина «твердої руки». 5 вересня Антонеску заявив королю, що не зможе цього зробити, якщо Кароль II не зречеться престолу на користь свого 19-річного сина Міхая. Опинившись у цілковитій ізоляції 6 вересня 1940 р. підписав акт про самозречення й передав керування державою генералові Антонеску, що став «кондукеторумом» – фюрером румунської держави.

В політичному аспекті диктатура І. Антонеску провадила курс на перетворення Румунії на легіонерську, типову фашистську державу за

італійсько-німецьким зразком. Цей режим відрізнявся від королівської диктатури не лише за формою, але й більш терористичним і кривавим характером.

2. Болгарія.

(15 хв.)

1918 р. активізувалися антивоєнний та демократичний рухи. Революційна ситуація перейшла у революційний вибух, коли у вересні війська Антанти прорвали фронт болгарської армії в районі Доброполе. Болгарія першою з країн Четвертного союзу вийшла з війни, а цар Фердинанд зрікся престолу. Після виборів до Народних зборів у серпні 1919 р. лідер БХНС (Болгарський народний хліборобський союз) Олександр Стамболійський сформувава уряд разом з представниками Народної та Прогресивно-ліберальної партій, згодом замінивши його на однопартійний, що складався з БХНС. Заходи:

- закон про загальну трудову повинність;
- аграрна реформа передбачала відчуження на користь держави земельних володінь площею понад 30 га та їхній розподіл між безземельними та малоземельними селянами;
- зосередження в руках держави торгівлі зерном;
- прогресивно-прибуткове оподаткування.

Керівництво «Народної змови» та Військової ліги, яким таємно керував Борис III, вночі з 8 на 9 червня 1923 р. вчинили державний заколот. Народне протистояння змові було придушене. Внаслідок перевороту до влади прийшов уряд на чолі з одним з лідерів «Народної змови» Олександром Цанковим. Новий режим мав військово-фашистський характер. Уряд Цанкова прагнув створити собі опору в народі, проголошуючи політику «соціального миру». Зрештою став непопулярним і змушений був піти у відставку. Новий уряд «Демократичної змови» очолив Андрій Ляпчев, який проголосив програму відновлення спокою в країні, додержання демократичних свобод. Внаслідок економічної та урядової кризи, що вразили країну, 19 травня 1934 р. було здійснено державний переворот. Новий

військово-фашистський уряд очолив полковник Кімон Георгієв (лідер «Ланки»). Нове керівництво намагалося обмежити вплив царя на вирішення державних справ, що призвело до конфлікту з монархом. На кінець 1935 р. царю Борису III вдалося зосередити всю повноту влади у своїх руках. Це означало затвердження монархо-фашистської диктатури. Новий режим, що видавав себе за позапартійний, спирався на армію й державний апарат, але не мав масової соціальної бази.

3. Югославія.

(15 хв.)

Перша світова війна виявилася каталізатором історичних процесів в Австро-Угорщині. В результаті яких 1 грудня 1918 р. було підписано угоду між Державою словенців, хорватів і сербів та Сербією про створення спільної держави – Королівства сербів, хорватів і словенців. 28 липня 1921 р. на день св. Віда (у річницю битви на Косовому Полі у 1389 р.) Установчі збори прийняли конституцію, що дістала назву Відовданської. Згідно з нею, «Сербо-хорвато-словенська держава є конституційною, парламентською і спадковою монархією».

6 січня 1929 р. в країні відбувся державний переворот. Король Олександр II, скасувавши Відовданську конституцію й розпустивши Народну скупщину, взяв усю повноту влади до своїх рук. 3 жовтня 1931 р. король «дарував» народові конституцію, яка лише закріплювала реакційні порядки, трохи прикривши їх подобою парламентського правління. Після вбивства Олександра королем було проголошено його 11-річного сина Петра, а на чолі регенства поставлено дядька малолітнього монарха принца Павла. 25 березня 1941 р. уряд Цвєткови́ча підписав протокол про приєднання до Троїстого пакту —» в ніч на 27 березня 1941 р. частина офіцерства і правлячих кіл здійснила переворот. Новий кабінет на чолі з Д. Симовичем уклав договір про дружбу і ненапад з СРСР —» 6 квітня німецькі війська вторглися на територію Югославії і за кілька днів окупували її.

VI. Підведення підсумків.

(2 хв.)

Перша світова війна створила принципово нові умови для подальшого розвитку країни. Проте правляча еліта не змогла скористатися цими сприятливими умовами. Від кінця 1920-х рр. у країні наростали авторитарні тенденції, які призвели спочатку до встановлення королівської диктатури, а згодом до диктатури Й. Антонеску.

Крім людських і матеріальних війна загострила внутрішньополітичну боротьбу в країні. У 1920-1930-ті рр. в країні неодноразово відбувалися перевороти, спроби розпалити пожежу світової революції. Зрештою в країні було встановлено монархічну диктатуру, а країна була втягнута у Другу світову війну на боці Німеччини.

Об'єднані під зверхністю Сербії південнослов'янські народи не змогли створити єдиної держави через егоїзм сербської політичної еліти, яка вважала себе «старшим братом». Пошуки компромісу були невдалими. Це підштовнуло радикально налаштовані націоналістичні сили (ушаші та ін.) до антиконституційних методів боротьби і до пошуку іноземних покровителів.

VII. Завдання для самостійної роботи. (3 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 195 – 210.

2. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 178 – 194.

3. Підготувати реферати за темами: «Румунія в роки Першої світової війни», «Залізна гвардія», «Правління Кароля II».

4. Запитання для дискусії:

1) Чи можна Румунію вважати імперією?

2) Чи можна стверджувати, що режим І. Антонеску був фашистським?

VIII. Перевірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Які внутрішні та міжнародні чинники сприяли, а які перешкождали відновленню незалежності Польщі?

2. Чи був режим «санації» оздоровленням?

3. Хто став лідером чехів і словаків за національне визволення?

4. Як було проголошено незалежність ЧСР?

5. Дайте узагальнюючу характеристику економічного розвитку Чехо-Словаччини?
6. Як ви вважаєте, які чинники відіграли вирішальну роль у припиненні існування ЧСР: зовнішні чи внутрішні?
7. Коли Угорщину було проголошено республікою?
8. Хто очолив уряд новоутвореної держави?
9. Коли було встановлено диктатуру М. Хорті?
10. Коли було проголошено радянську владу в Угорщині?
11. На вашу думку, який характер мала революція 1918-1919 рр. в Угорщині?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Сутність авторитаризму та тоталітаризму.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів з суспільно-політичними рухами в 1919-1939 роках; з'ясувати значення термінів лібералізм та консерватизм, фашизм та націонал-соціалізм, комінтерн;

виховна: виховувати у студентів громадську свідомість, сприяти утвердженню ідеалів демократії, добра та справедливості;

розвивальна: розвивати історичну свідомість студентів, вчити їх мати власну думку з приводу конкретних історичних явищ та процесів, обґрунтовувати і відстоювати її.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (5 хв.)

Світ між двома війнами був багатим на ряд явищ-феноменів, зокрема лібералізм та консерватизм, фашизм та націонал-соціалізм, комінтерн. Перераховані вище суспільно-політичні течії, що виникли у повоєнний час, задали тон всьому XX століттю.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (10 хв.)

1. Якою за своїм характером була Перша світова?
2. Дайте визначення поняття «тоталітаризм».
3. Перелічте ознаки тоталітаризму.

V. План заняття.

1. Лібералізм і консерватизм. (15 хв.)

Ідейна і суспільно-політична течія, що виникла в європейських країнах у XVII – XVIII ст. і яка проголосила принцип громадянських, політичних, економічних свобод. Джерела лібералізму – в концепціях Дж. Локка, А. Сміта, Ш. Монтеск'є. Ідеї лібералізму отримали перше втілення в Конституції США (1787) і Декларації прав людини і громадянина (1789) у Франції. У XIX – на початку XX ст. сформувалися основні положення лібералізму: громадянське суспільство, права і свободи особистості, правова держава, свобода приватного підприємництва й торгівлі. Сучасний лібералізм (неолібералізм) виходить з того, що механізм вільного ринку створює найбільш сприятливі передумови для ефективної економічної діяльності, регулювання соціальних і економічних процесів; разом з тим

постійне втручання держави необхідне для підтримки нормальних умов функціонування ринку, конкуренції.

Консерватизм (від лат. *conservatio* - збереження) – ідейна і суспільно-політична течія, прибічники якої виступали за зміцнення устоїв суспільства: сім'ї, соціальної ієрархії, існуючих порядків. Вони не відмовлялися від необхідності проведення реформ, проте намагалися уникнути їх. Система їхніх поглядів базувалася на пріоритеті природного порядку, Богом даної ієрархічності людського співтовариства, а відтак і моральних принципів, що лежать в основі сім'ї, релігії та власності. На їхню думку, збереження минулого здатне зняти всі напруження теперішнього й тому має розглядатись як моральний обов'язок щодо майбутніх поколінь.

2. Фашизм.

(15 хв.)

З італ. *fascismo* – пучок, зв'язка, об'єднання – соціально-політичні рухи, ідеології та державні режими тоталітарного типу. У вузькому значенні фашизм – феномен політичного життя Італії та Німеччини 20 – 40-х рр. XX ст. У будь-яких своїх різновидах фашизм протиставляє інститутам і цінностям демократії т. зв. новий порядок і гранично жорстокі засоби його утвердження. Фашизм спирається на масову тоталітарну політичну партію (приходячи до влади, вона стає державно-монопольною організацією) і незаперечний авторитет «вождя», «фюрера». Тотальний терор, шовінізм, ксенофобія, що переходила в геноцид у відношенні до «чужих» національних і соціальних груп, до ворожих цінностей цивілізації – неодмінні елементи ідеології та політики фашизму. Фашизм знаходить опору переважно в соціально знедолених групах в умовах загальнонаціональних криз і катаклізмів модернізації.

3. Соціалізм і комунізм.

(15 хв.)

Назва учень, в яких як мета та ідеал висувається здійснення принципів соціальної справедливості, свободи й рівності, а також суспільного устрою, що втілює ці принципи. Термін «соціалізм» уведений у науку французьким філософом П. Леру (1797-1871). Теорія «наукового соціалізму», розроблена

К. Марксом та Ф. Енгельсом, розглядала соціалізм як нижчу фазу (рівень) комунізму, що приходить на зміну капіталізму внаслідок пролетарської революції і встановлення диктатури пролетаріату.

Комунізм (від лат. communis – загальний) – назва різних концепцій, в основі яких заперечення приватної власності (первісний комунізм, утопічний комунізм тощо). У марксистській концепції історичного процесу – суспільно-економічна формація, що приходить на зміну капіталізму й проходить у своєму розвитку дві фази – нижчу, названу соціалізмом, і вищу, названу повним комунізмом.

VI. Підведення підсумків. (5 хв.)

На сьогоднішньому занятті ми дали визначення термінам лібералізм і консерватизм, фашизм, соціалізм і комунізм. З'ясували до якого історичного проміжку часу відносяться зазначені явища. На конкретних прикладах розібрали, в яких країнах мали місце події, пов'язані з новими поняттями.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 77 – 102.

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. На боці якого союзу воювала Румунія в Першій світовій війні?
2. Яка політична партія перебувала при владі в Румунії у 1920-ті рр.?
3. Які причини встановлення королівської диктатури?
4. Коли було встановлено диктатуру Й. Антонеску?
5. Які наслідки Першої світової війни для Болгарії?
6. Які сили здійснили переворот проти уряду О. Стамболійського?
7. Яку політику проводив уряд Цанкова і Ляпчева?
8. Які причини встановлення монархічної диктатури?
9. Чому, на вашу думку, Болгарія вступила у Другу світову війну на боці Німеччини?
10. Коли і яким чином була утворена Югославія?

11. Які причини встановлення королівської диктатури в 1929 р.? Чи досягла вона своєї мети?
12. Що стало приводом до перевороту 27 березня 1941 р.? До чого це призвело?

ТЕСТИ 2

Варіант 1

1. Яку політику проводили більшовики щодо селянства у роки громадянської війни:
а) колективізація; б) «Воєнний комунізм»; в) націоналізація.
2. Партії якого напрямку виступали за встановлення диктатури пролетаріату:
а) ліберальні; б) комуністичні та соціалістичні; в) фашистські.
3. Курс більшовиків на збройне повстання у жовтні 1917 р. не підтримали:
а) Й. Сталін; б) В. Ленін; в) Л. Троцький; г) Л. Каменєв і Г. Зіновє'в.
4. Яку назву отримала політика більшовиків, що була запроваджена в 1921 р.:
а) «Воєнний комунізм»; б) НЕП; в) індустріалізація; г) колективізація.
5. Укажіть особливості індустріалізації, яка проводилась у СРСР:
а) рівномірний розвиток промисловості та сільського господарства;
б) широке запровадження заходів матеріального стимулювання праці;
в) розвиток виробництва засобів виробництва за рахунок зменшення обсягів випуску предметів споживання;
г) паралельне підвищення рівня життя населення.
6. Коли в Польщі було встановлено режим «санації»:
а) 1919 р.; б) 1920 р.; в) 1926 р.
7. Хто був першим президентом ЧСР:
а) Е. Бенеш; б) Т. Масарик; в) Е. Гаха.
8. На боці яких держав воювала Румунія під час Першої світової війни:
а) Антанти; б) Четвертного союзу; в) Румунія не приймала участі у війні.
9. Укажіть державу, у якій на 1930 р. зберігся демократичний політичний режим:
а) Югославія; б) Угорщина; в) Польща; г) Чехословаччина.
10. Дайте характеристику повоєнної Румунії 1919-1939 рр.

Варіант 2

1. II Всеросійський з'їзд проголосив:
 - а) Росію республікою;
 - б) зречення Миколи II;
 - в) Радянську владу.
2. Джерелами індустріалізації в СРСР були:
 - а) перекачування коштів із сільського господарства;
 - б) кошти, одержані з продажу спиртних напоїв;
 - в) матеріальне стимулювання робітників;
 - г) зарубіжні кредити.
3. Рішення про колективізацію було прийнято:
 - а) на X з'їзді ВКП б);
 - б) на XIV з'їзді ВКП б);
 - в) на XV з'їзді ВКП б).
4. Як нова економічна політика більшовиків позначилася на господарстві Росії:
 - а) забезпечила швидку відбудову зруйнованого громадянською війною господарства і врятувала більшовицький режим від масових виступів населення;
 - б) суттєво не вплинула на відродження зруйнованого господарства, а лише частково забезпечила на основі товарно-грошових відносин зв'язок промисловості та сільського господарства;
 - в) не принесла будь-яких результатів у відбудові.
5. Який проект було покладено в основу створення Радянського Союзу:
 - а) проект Й. Сталіна;
 - б) проект В. Леніна;
 - в) проект Х. Раковського.
6. Чи брала Польща участь у поділі ЧСР у 1938 – 1939 рр.:
 - а) так;
 - б) ні.
7. Яка форма правління була в Польщі після відновлення її незалежності:
 - а) парламентська республіка;
 - б) президентська республіка;
 - в) монархія.
8. У якому році було встановлено диктатуру М. Хорті:
 - а) 1918 р.;
 - б) 1919 р.;
 - в) 1920 р.;
 - г) 1921 р.
9. Угорщина підписала з країнами Антанти мирний договір:
 - а) Версальський;
 - б) Сен-Жерменський;
 - в) Тріанонський;
 - г) Нейїський.
10. Дайте характеристику повоєнної Болгарії 1919-1939 рр.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: з елементами бесіди.

Тема: Країни Азії, Африки та Латинської Америки в перші десятиріччя XX століття.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати розвиток країн Близького Сходу, Африки та Латинської Америки у міжвоєнний період, розкрити процес становлення національних держав, показати особливості політики колонізаторів та національно-визвольного руху;

виховна: виховувати студентів у дусі національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

До Першої світової війни Іран залишався відсталою аграрною країною, напівколонією Великої Британії та царської Росії. Загальна чисельність населення становила 10 – 12 млн., з них біля $\frac{1}{4}$ – різні племена (курди, лури, бахтіари, белуджі, кашкайці, туркмени, араби та ін.), що займалися, головним чином, кочовим скотарством, і близько $\frac{1}{5}$ – міське населення. Після Першої світової султанська імперія агонізувала, союзники анексували всі її зовнішні володіння (Балкани, арабські землі). Постало питання про те, якою має бути повоєнна Туреччина. У цітяжкі дні вирішення цього питання взяв на себе сам турецький народ на чолі з його новими лідерами, що відійшли від гасел младотурків і взяли за основу тезу про незалежність всієї Туреччини.

Домоменту встановлення європейського панування Африка складалася з двох історико-географічних регіонів. Перший був розташований на північ від Сахари, загалом мав давні традиції державності й відносно розвинене господарство та став одним із центрів ісламської культури і християнства. На південь від Сахари жили численні народи негроїдної раси, котрі перебували на стадії первіснообщинного ладу або переходу до перших державних утворень. Втягуючись у торгівлю з більш розвиненими народами, Тропічна Африка постачала єдиний товар – рабів. Після здобуття незалежності країни Латинської Америки, крім Бразилії, було проголошено республіками.

Панування латифундій у цих державах визначало переважно аграрний характер їхнього розвитку. Це неодмінно ставило їх у залежність від промислово розвинених держав – спершу Англії, а згодом – Німеччини та США. Поєднання політичного суверенітету і економічної залежності стало важливою особливістю розвитку країн регіону.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (2 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (6 хв.)

1. Пригадайте, яким було становище Ірану до Першої світової?
2. Який політичний лад панував у Туреччині напередодні війни?
3. Чи входили Іран і Туреччина до якогось із військово-політичних блоків?
4. Пригадайте, яким було становище Африки до Першої світової?
5. Який політичний лад панував у країнах Латинської Америки напередодні війни?
6. Чи входили країни Африки та Латинської Америки до складу якогось із військово-політичних блоків?

V. План заняття.

1. Національні революції в Туреччині та Ірані. (15 хв.)

Країна	Туреччина	Іран (Персія)
Роки Революції	1920 – 1923	1919 – 1922
Мета	Створення національної Турецької держави. Ліквідація умов Севрського договору. Здійснення модернізації країни.	Відновлення державного суверенітету. Ліквідація напівколоніальної залежності від Англії. Здійснення модернізації країни.
Характер	Національно-визвольний	Національно-визвольний, Антиколоніальний
Лідери	Мустафа Кемаль (Ататюрк)	Реза-хан
Зовнішня	Радянська Росія	Радянська Росія

Підтримка		
Результати, наслідки	Створення національної Турецької держави. Укладення Лозанського договору. Початок модернізації Туреччини (реформи Ататюрка) на європейський зразок.	Відновлення суверенітету. Встановлення нової династії Пехлевідів (1925 р.). Початок модернізації країни.

Реформи Реза-шеха та Ататюрка:

а) реформи Реза-шаха:

- земельна реформа, з одного боку, збільшила кількість заможних селян, а з іншого – спричинила маніпулювання придбанням землі крупними землевласниками, які скуповували за низькими цінами землі у збіднілих селян;
- реформа державного й адміністративного управління;
- правова реформа: прийняття цивільного й кримінального кодексів, скасування титулів і звань, запровадження прізвищ;
- фінансово-економічна реформа: створено Національний банк Ірану (1928), запроваджено державну монополію на зовнішню торгівлю (1931);
- військова реформа;
- реформа освіти: прийняття закону про обов'язкову початкову освіту, організовано світські школи, середні навчальні заклади, у 1934 р. засновано Тегеранський університет.

б) реформи Кемаля Ататюрка:

- проголошення демократичних прав і свобод;
- надання в 1930 р. виборчих прав жінкам;
- зміна адміністративного управління на місцях (замість губерній запроваджувалися округи);
- іслам відокремлювався від школи та держави;

- населенню дозволялося й (навіть заохочувалося) носити європейський одяг. Вперше турчанки змогли з'являтися на вулицях без паранджі;
- запровадження європейського лютчислення та календаря;
- відмова від арабської абетки та повернення до латинської;
- заборона багатожинства й запровадження громадянського шлюбу;
- відкриття середніх і вищих навчальних закладів;
- заміна мусульманського законодавства цивільними кодексами за європейським зразком.

2. Палестинська проблема. (10 хв.)

Палестина – історична область у південній частині Передньої Азії, на Східному узбережжі Середземного моря. Тут здавна проживали араби і євреї, інші народності, на цій території утворювалися й розпадалися держави, точилися тривалі й спустошливі війни, землі Палестини притягували хрестоносців, турків-османів, інших завойовників, що встановлювали тривале панування в цьому регіоні.

Під час Першої світової війни Палестину захопила Велика Британія (1917 – 1918 рр.), яка проводила політику за своїм випробуваням колоніальним принципом «поділяй і володарюй». Спроби замирити арабів і євреїв, і тим більш, обмежити єврейську еміграцію призвели лише до конфлікту Великої Британії з рядом найбільших єврейських сіоністських організацій, за спиною яких була підтримка США. 1937 р. Велика Британія запропонувала план розділу Палестини на єврейську державу, трохи більшу арабську і територію, що знаходилася під управлінням самої Великої Британії. Після Другої світової війни термін британського управління Палестиною скінчився, і ООН приймає рішення про організацію двох держав: арабської (Палестина) і єврейської (Ізраїль). Періодичні війни між Ізраїлем та арабськими країнами різко загострили палестинську проблему. Історичний досвід переконує, що вирішити будь-які суперечності й протистояння силовими засобами неможливо. Особливо це стає зрозумілим при розгляді сучасних подій у цьому регіоні.

3. Країни Африки.

(15 хв.)

Після Першої світової війни англійці нарешті реалізували свою давню ідею про створення безперервного ланцюга своїх володінь від Каїру до Кейптауна. Англійські володіння в Африці можна розділити на декілька регіонів – Британська Західна Африка (сучасні Гана, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Гамбія), Британська Східна Африка (сучасні Кенія, Уганда, Танзанія), Британська Південна Африка (сучасні ПАР, Ботсвана, Замбія, Зімбабве, Малаві, Лесото, Свазіленд). Крім цих територій під англійським контролем були Єгипет (із 1922 р. незалежний, але зберігалася англійська військова присутність) і Судан (під спільним англо-єгипетським управлінням).

Серед англійських володінь найбільш розвинутим був Південно-Африканський Союз, що користувався правом домініону. Значні поселення білих колоністів розміщувалися в Родезії (сучасна Зімбабве), Буганді (Уганда) та Кенії. Тут європейські поселенці засновували ферми або великі маєтки, використовуючи працю африканців. У переважній частині своїх володінь англійці використовували принцип «опосередкованого управління», суть якого полягала у формуванні органів влади з туземного населення під контролем англійців. «Туземна» адміністрація виконувала такі функції: збирання податків, організація суспільних робіт, підтримка законності й порядку. Головним елементом «туземної» адміністрації був вождь, який виконував функції традиційної влади і колоніальної адміністрації. Вождь формував усю вертикаль управління переважно зі своїх родичів, одноплемінників (трайбалізм). Нижні ланки колоніальної адміністрації не оплачувалися. Така система призводила до появи у багатоетнічних колоніях правлячого народу, який користувався привілеями. Після здобуття незалежності система управління, на принципі вождизму і трайбалізму, породила криваві етнічні конфлікти (Уганда, Нігерія, Руанда, Бурунді (дві останні колишні німецькі, а після Першої світової війни бельгійські колонії, але система управління там нагадувала англійську)).

4. Держави Латинської Америки.

(15 хв.)

а) особливості економічних і політичних процесів у регіоні:

- своєрідний уклад життя, центром якого стали великі земельні володіння – латифундії, а їхніми господарями – нащадки іспанських дворян, що пересилилися й використовували працю безземельних селян – пеонів, індіців та, переважно, негрів-рабів;

- в латиноамериканських державах, котрі здобули незалежність ще на початку XIX ст., утвердилась республіканська форма правління;

- Конституції країн регіону створено, як правило, на зразок Конституції США;

- парламентаризм і демократія багато в чому залишалися формальними, влада набирала форми особистої влади вождя (каудільо), який безпосередньо спирався на армію;

- величезну роль відігравала верхівка армії – генерали та офіцери, що зазвичай походили з середовища землевласницької аристократії.

б) протиборство демократичних сил і диктаторських режимів:

У Бразилії у 1930 р. було створено партія Національний буржуазно-ліберальний альянс на чолі з Жетуліо Варгасом, що шляхом збройної боротьби встановив режим особистої влади й усунув з політичної арени країни «кавову» олігархію.

Криза уряду радикалів призвела до військового перевороту в 1930 р. в Аргентині. 6 вересня армійські частини під командуванням генерала Хосе Урібуру захопили владу в країні. Уряд Урібуру прагнув твердою рукою забезпечити «порядок» і «соціальний мир» у країні. В лютому 1932 р. президентом Аргентини став Агустин Хусто. Хоча формально конституційний режим було відновлено, диктат проти демократів і лівих сил не припинився.

Ще раніше диктаторський режим було встановлено в Чилі. У вересні 1924 р. група офіцерів здійснила військовий переворот під гаслами створення сильного уряду. Незважаючи на прийняття прогресивної Конституції 1925 р.,

військовий міністр Ібаньєса дель Кампо, ставши президентом в 1927 р., встановив режим особистої диктатури.

На Кубі в 1925 р. обраний президентом республіки Мочадо-і-Моралес встановив диктаторський режим, обрушивши на демократичний рух жорстокі репресії.

Диктаторський режим було також встановлено в Нікарагуа, де після придушення руху патріотів на чолі з Аугусто Сесаром Сандіно до влади прийшов командувач національною гвардією Анастасіо Самоса, одіозна диктатура якого проіснувала понад 40 років.

Авторитарним режимам в країнах Латинської Америки протистояв демократичний рух, ступінь розвитку якого був неоднаковий і залежав від місцевих умов. Найважливішим чинником життя латиноамериканських республік став рух за Народний фронт. В Латинській Америці він мав яскраве антифашистське й антиолігархічне забарвлення. Загроза фашизму в регіоні з'явилася зовні – через посилене проникнення туди держав вісі, особливо в Аргентині, Бразилії та Чилі. Воно виявлялося в економічній, зовнішньоторговій і дипломатичній експансії, в зростанні військових зв'язків, в активізації діяльності нацистської агентури, у спробах використати для цієї мети місцеві колонії німецьких переселенців.

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

Перша світова війна призвела до значних змін в долі країн і народів Близького і Середнього Сходу. Розвал Османської та Російської імперій, спроби Англії та Франції колонізувати цю територію викликали могутні національно-визвольні рухи народів регіону. Визначними подіями стали національні революції в Туреччині та Ірані. 1920 – 1930-ті рр. стали періодом появи палестинської проблеми. Прагнення єврейського народу повернутися на свою історичну батьківщину (Палестину) викликало опір арабського населення, яке вважало цю землю своєю. Жодна зі сторін не бажала шукати прийнятну формулу для співіснування.

У міжвоєнний період країни і народи Африки залишались у колоніальній залежності. Німецькі колонії під виглядом мандатної системи були розподілені між Англією, Францією та Бельгією. Економічний розвиток регіону був однобічним. 1920 – 1930-ті рр. стали початком нового етапу національно-визвольного руху: відбулося формування політичних партій, рухів, що запозичили європейські політичні програми, ідеології, методи боротьби.

Під час Першої світової в країнах Латинської Америки зріс попит на традиційні предмети експорту. Міжвоєнні роки позначені рядом реформ, у першу чергу аграрних, які обмежували владу і власність латифундистів. Криза 1930-х рр. вплинула не лише на економіку, а й на політичне життя регіону: у ряді країн було встановлено диктаторські режими. Єдина країна, яка послідовно розвивалась у демократичному напрямку, була Мексика.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 288 – 319.
2. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 218 – 229.
3. Підготувати реферати за темами: «Реформи Ататюрка», «Зародження Палестинської проблеми», «Створення арабських держав: Саудівська Аравія, Ірак, Йорданія, Сирія».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Розкрийте сутність поняття “лібералізм”?
2. Що в перекладі з латинської означає “консерватизм”? Назвіть його основні ідеї.
3. Де вперше зароджується фашизм? Що відстоювали прибічники цієї суспільно-політичної течії?
4. Дайте характеристику соціалізму та комунізму. Чи вбачаєте ви, якісь принципові відмінності між цими ідейними напрямками?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: з елементами бесіди.

Тема: Міжнародні відносини 1930-х рр. Назрівання Другої світової війни.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати основні тенденції розвитку міжнародних відносин на початку 1930-х рр., розкрити причини формування вогнищ нової світової війни, розглянути процес ліквідації Версальської системи та консолідації сил агресорів, показати процес формування «вісі» Берлін-Рим-Токіо;

виховна: виховувати студентів у дусі національної свідомості, взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення досвіду історії;

розвивальна: сприяти формуванню у студентів уміння аналізувати й узагальнювати історичний матеріал.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

Світова економічна криза загострила міжнародні відносини і призвела до виникнення вогнищ нової війни. На відміну від передодня Першої світової війни, у 1930-ті роки лише незначна кількість держав прагнула до війни. Таке становище робило реальною можливість усунути загрозу війни за умов співних дій усього співтовариства.

Створення «Залізного пакту» означало не просто перегляд Версальської системи, а шлях до її повної ліквідації і докорінної зміни міжнародних відносин, що склалися. Це був шлях до війни.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Пригадайте, яким було становище Німеччини після Першої світової війни?
2. Пригадайте основні умови Версальського договору.
3. Яку організацію, як гарант майбутнього миру, було створено після Першої світової? Хто був ініціатором її утворення?

V. План заняття.

1. Вплив світової економічної кризи на міжнародні відносини. (15 хв.)

Першим спільним випробуванням здатності світового співтовариства діяти спільно стала економічна криза.

США в 1931 р. запропонували оголосити мораторій на один рік по виплаті боргів і репарацій. Ця пропозиція була прийнята. У 1932 р. було прийнято рішення взагалі ліквідувати репараційні зобов'язання Німеччини. Країни-боржники, зі свого боку, перестали сплачувати борги США. Здавалося, що був створений прецедент колективних дій перед лицем спільної загрози.

Але майже одночасно США ввели високі митні податки, а Велика Британія відмовилася від «золотого стандарту», вільного обміну фунтів стерлінгів на золото за фіксованим курсом. Такими діями США і Велика Британія спровокували митні й валютні «війни», що дезорганізували світову торгівлю і ще більше поглибили кризу.

У 1933 р. в Лондоні була скликана світова економічна конференція. На ній обговорювались проблеми стабілізації валют і розроблення шляхів поживлення світової торгівлі. Вона закінчилась безрезультатно. Перемогло прагнення вирішувати економічні проблеми на спільно, а поодиноці, коли кожна країна намагалася перекласти тягар кризи на сусіда. У результаті зросло економічне суперництво і зменшилась можливість чинити спільний опір перед загрозою війни.

2. Створення блоку Берлін-Рим-Токіо. (15 хв.)

Спільні інтереси Японії, Італії, Німеччини швидко привели до зближення цих країн. 25 листопада 1936 р. Німеччина та Японія підписали Антикомінтернівський пакт, а 6 листопада 1937 р. до нього приєдналася Італія. Утворилася «вісь» Берлін-Рим-Токіо. Сторони зобов'язувалися інформувати одна одну про діяльність Комінтерну (утворений 4 березня 1919 р.) і вести проти нього спільну боротьбу. На додаток до договору дали обіцянку на випадок війни однієї зі сторін із Радянським Союзом не робити нічого, що могло б полегшити становище СРСР.

Цей блок агресорів не був монолітним. Німеччина та Італія суперничали в Австрії й обидві претендували на гегемонію на Балканах,

перш ніж їм вдалося домовитися про розмежування сфер інтересів у цьому регіоні. Тоді ж Німеччина визнала завоювання Італією Ефіопії. Після цього Німеччина та Італія активно координували свою політику і спільно провели ряд міжнародних акцій.

Складніше розвивалися відносини Німеччини та Японії. Остання захопила німецькі колонії в Тихому океані та Китаї й не збиралась їх повертати. Німеччина та Італія після під час японської агресії 1937 р. проти Китаю продавали зброю китайському уряду. Обидві країни перебували далеко одна від одної і прагнули зберегти свободу дій у своїй сфері інтересів.

До середини 1930-х рр. Німеччина, Італія та Японія стали на шлях прямого порушення умов післявоєнного врегулювання. Над усією Версальсько-Вашингтонською системою нависла загроза. Альтернативою їй був запропонований переліченими країнами «новий порядок», що засновувався на пануванні сили і зводився до розподілу світу між цими державами. Шлях до цього «нового порядку» йшов через війну.

3. Ліга Націй в умовах наростання воєнної небезпеки. (15 хв.)

Тон у діяльності Ліги Націй задавали Англія і Франція, тому її діяльність була в руслі зовнішньополітичних пріоритетів цих держав.

За час свого існування Ліга Націй не скористалася широкими повноваженнями, наданими їй Статутом. У ньому передбачалося обмеження озброєнь, взаємні гарантії територіальної цілісності й незалежності, заходи з боротьби проти агресора, у тому числі й колективні санкції. На практиці Ліга Націй не стала інструментом захисту миру й приборкання агресорів. Жодне питання тут не вирішувалося конструктивно. Провідні держави були зацікавлені в нарощуванні своїх збройних сил, а тому нерідко займали вичікувальну, безпринципну позицію. Так, коли Китай звернувся зі скаргою на агресію Японії в Маньчжурії, то Рада Ліги Націй лише висловила надію на нормалізацію японо-китайських відносин. Спершу Японія, а потім Німеччина вийшли з Ліги Націй, щоб продовжити здійснення їхніх зовнішньополітичних планів. Проти Італії було застосовано економічні

санкції, але не в повному обсязі, і вона не припинила загарбання Ефіопії. Не знайшли осуду й інші акти агресії, що підштовхувало світ до катастрофи. Не порахувався з Лігою Націй і Радянський Союз, здійснивши 1939 р. напад на Фінляндію.

VI. Підведення підсумків. (4 хв.)

Назрівання Другої світової війни було зумовлено такими причинами:

- a. відсутність дієвої системи колективної безпеки;
- b. небажання світових лідерів підтримувати стабільність Версальсько-Вашингтонської системи;
- c. поява групи агресивних держав, які прагнули до світового панування через розв'язування нової війни;
- d. байдужість світової громадськості до актів агресії агресивних держав. Несприйняття актів агресії як загрози миру.

VII. Завдання для самостійної роботи. (3 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 373 – 391.
2. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 262 – 277.
3. Підготувати реферати за темами: «Окупація Японією Маньчжурії і світова громадськість», «Агресія Італії проти Ефіопії і Лга Націй», «Утворення «вісі» Берлін-Рим-Токіо».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Що дало поштовх до національної революції в Туреччині? Хто стояв на чолі турецької революції?
2. Яка країна підтримала Туреччину в її боротьбі проти країн Антанти?
3. Коли Туреччина була проголошена республікою?
4. Що дало поштовх до національної революції в Ірані? Хто стояв на чолі іранської революції?
5. Коли Реза-хан був проголошений шахом?
6. У чому суть палестинської проблеми? Чому англійці спочатку дозволяли, а потім стримували переселення євреїв до Палестини?

7. Які риси, притаманні національно-визвольному руху в Азії, проявлялися й на Африканському континенті; чи вважаєте Ви, що африканський національний рух мав деякі своєрідні ознаки?
8. На прикладі однієї з африканських країн (на Ваш вибір) простежте її шлях до незалежності.
9. Наслідки Першої світової війни для Європи були руйнівними. Чи правомірна така оцінка щодо країн Латинської Америки? Які, на Ваш погляд, прояви економічного життя народів регіону були важливими і своєрідним?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: з елементами бесіди.

Тема: Міжнародні відносини 1930-х рр. Назрівання Другої світової війни.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати політику «умиротворення» агресора, показати її суть, розкрити причини її поразки, проаналізувати пакт про ненапад між СРСР і Німеччиною та таємний протокол до нього, спробувати дати йому оцінку;

виховна: виховувати студентів у дусі національної свідомості, взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення досвіду історії;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

У 1930-ті роки мир означав збереження Версальсько-Вашингтонської системи, яка незважаючи на її недоліки, забезпечувала відносну стабільність і визнавала силу права. Ця система містила принцип запобігання міжнародним кризам. Він передбачав колективні дії проти агресора через Лігу Націй. Колективної відсічі не вийшло, механізм не спрацював. Насамперед тому, що здатність країн Заходу до колективних дій проти агресора знизилась через загострення взаємного суперництва в пошуках шляхів подолання економічної кризи. До того ж скрутне економічне становище відволікало увагу суспільства і політиків на внутрішні проблеми. Вирішення їх було пріоритетним.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Пригадайте, яким було становище Росії після Першої світової війни?
2. Пригадайте, якій країні мала надходити ледова частка від сплати репарацій Німеччиною?
3. Яким було ставлення провідних держав світу до Радянської Росії?

V. План заняття.

1. Причини виникнення політики «умиротворення». (15 хв.)

Курс, який проводили країни-переможниці Першої світової війни, що неминуче вів їх до пасивності й зайвої обережності дістав назву політика «умиротворення».

Причини виникнення:

1) зниження здатності західних країн до колективних дій через загострення взаємного суперництва;

2) громадськість в Англії та Франції, які щойно пережили війну, була налаштована категорично проти застосування сили, оскільки це вимагало додаткових витрат;

3) розуміння цілісності й неподільності світу не було притаманним для тодішньої суспільної свідомості;

4) прихід А. Гітлера до влади не відразу був сприйнятий поворотним у політиці Німеччини, тривалий час у ньому вбачали лише сильного національного лідера;

5) криза, яку переживали США, прикувала увагу суспільства до внутрішніх проблем, а наростання напруги в світі породило прагнення відгородитися від усього у своїй «американській фортеці» (прийняття закону про нейтралітет в 1935 р.);

6) найбільш активним прихильником політики «умиротворення» був прем'єр-міністр Великої Британії у 1937-1940 рр. Н. Чемберлен. Він вважав, що Перша світова війна виникла тому, що великі держави на певний час втратили контроль над розвитком подій і в результаті місцевий конфлікт переріс у світову війну. Для того щоб відвернути таку небезпеку, потрібно вирішувати існуючі проблеми на основі взаємних поступок.

2. Аншлюс Австрії і Мюнхенська угода. (15 хв.)

Приєднання Австрії було одним із важливих завдань політики Німеччини. 12 березня 1938 р. німецькі війська при підтримці австрійських нацистів окупували Австрію. Наступного дня австрійський фашист Зайс-Інкварт проголосив воз'єднання Австрії з німецькою імперією. Ні великі

держави, ні Ліга Націй ніяк не прореагували на це. Тільки СРСР висловив протест проти таких дій.

Наступною жертвою фашистської агресії стала Чехословаччина, від якої Німеччина зажадала Судетської області, де проживало 3 млн. німців. 13 вересня 1938 р. судетські фашисти вчинили заколот. Після його придушення Німеччина стала загрожувати Чехословаччині розправою. Виникла міжнародна криза. Для її розв'язання Чемберлен двічі зустрічався з Гітлером. Вони домовились, що конфлікт буде вирішено у Мюнхені. Під час мюнхенської зустрічі Гітлер заявив, що Судетська область – остання територіальна вимога Німеччини в Європі. Це, а також англо-французький ультиматум чехословацькому уряду про негайну передачу Німеччині територій ЧСР, заселених німцями, відкривали шлях до Мюнхенської угоди, яку було укладено 29-30 вересня 1938 р. за спиною Чехословаччини главами урядів Великої Британії, Франції, Німеччини та Італії.

Наслідком угоди стало відторгнення від ЧСР на користь Німеччини всіх прикордонних західних і північно-західних районів. ЧСР втратила 20 % населення і майже 50 % важкої промисловості. Кордон з Німеччиною став проходити на відстані 40 км від Праги.

Мюнхенська угода зобов'язала ЧСР задовольнити претензії Польщі та Угорщини. Польщі була передана Тешинська Сілезія, Угорщині – частина Словаччини і Карпатської України. Чехословаччина перетворилася на федеративну державу.

3. Пакт про ненапад між Німеччиною та СРСР. (15 хв.)

Після обміну телеграмами між А. Гітлером та Й. Сталіним 23 серпня 1939 р. до Москви прибула німецька делегація на чолі з Й. Ріббентропом. Після тривалих переговорів близько 2-ї години ночі 24 серпня В. Молотов і Й. Ріббентроп поставили підписи під текстом пакту та таємним протоколом до нього. За іменами осіб, що його підписали, цей договір зазвичай називають «пактом Молотова-Ріббентропа».

Положення:

- 1) пакт, що склався з 7 статей, укладався на 10 років з автоматичним продовженням його дії на наступні 5 років за взаємним бажанням сторін;
- 2) набирає чинності негайно з моменту підписання;
- 3) сторони зобов'язувалися не нападати одна на одну як окремо, так разом з іншими державами;
- 4) передбачався взаємний нейтралітет у разі війни однієї з країн;
- 5) було домовлено, що СРСР і Німеччина не братимуть участі в коаліціях держав, спрямованих відповідно проти Німеччини чи СРСР.

Зміст таємного додаткового протоколу до пакту:

- 1) кордоном розмежування «життєвих інтересів» Німеччини та СРСР у Прибалтиці визнавався Північний кордон Литви;
- 2) Польща мала бути розділена між СРСР та Німеччиною по лінії річок Тиса-Нарев-Вісла-Сян;
- 3) Німеччина визнавала право СРСР на Бессарабію, що входила тоді до складу Румунії.

VI. Підведення підсумків. (4 хв.)

Політика «умиротворення» стала ганебною сторінкою дипломатії країн Заходу. Зрадивши своїх союзників на Сході Європи, Англія і Франція так і не досягли бажаного миру. Потураючи агресору, Англія і Франція прискорили процес розв'язування нового військового конфлікту в світовому масштабі.

Напередодні Другої світової війни Радянський Союз опинився в ситуації, що від його позиції залежало, коли буде розв'язано війну, чи він об'єднається із західними демократіями, чи займе вичікувальну позицію. Сталінське керівництво обрало останній шлях, до того ж вступивши в змову з Гітлером про розподіл сфер впливу в Східній Європі.

VII. Завдання для самостійної роботи. (3 хв.)

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія: 1914 – 1939 рр.: Навч. посібник для 10 кл. – К.: А. С. К., стор. 391 – 404.

2. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002., стор. 277 – 284.

3. Підготувати повідомлення за темами: «Радянсько-японський конфлікт біля оз. Хасан», «Радянсько-японський конфлікт на р. Халкін-Гол», «Англо-франко-радянські переговори 1939 р.».

VIII. Первірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Якою була реакція світової громадськості на акти агресії Японії та Італії? Чому саме такою?
2. Які країни стали розпалювачами нової світової війни?
3. Як економічна криза 1929-1932 рр. вплинула на розвиток міжнародних відносин?
4. Що дало змогу Німеччині відмовитися від дотримання статей Версальського договору?
5. Як можна оцінити діяльність Ліги Націй в умовах насування Другої світової війни?

ТЕСТИ 3

Варіант 1

1. У 1920 – 1930-ті рр. боротьба за незалежність країн Азії та Африки велась:
а) мирними засобами; б) із застосуванням зброї;
в) усіма можливими засобами.
2. Плани широкомасштабної агресії Японії в басейні Тихого океану були представлені у меморандумі:
а) Індіри Ганді; б) генерала Танаки; в) Чан Кайші; г) Сунь Ятсена.
3. Лідером Комуністичної партії Китаю був:
а) Мао Цзедун; б) Сунь Ятсен; в) Ден Сяопін.
4. У національно-визвольному русі народів Індії переважали:
а) мирні засоби боротьби; б) збройні засоби боротьби.
5. У 1930-ті рр. у переважаючій більшості країн Латинської Америки існували:
а) диктаторські режими; б) демократичні режими; в) монархічні режими.
6. Виберіть твердження, що характеризує особливості розвитку країн Латинської Америки в 1920 – 1930-ті рр.:
а) монокультурність сільського господарства;
б) наявність великих земельних володінь – латифундій;
в) розвинутість демократичних інститутів влади;
г) використання новітніх технологій.
7. Яку основну роль відігравала масова культура в тоталітарних державах:
а) розважальну; б) ідеологічну; в) виховну.
8. Мистецтво, яке зводилось до певного співвідношення ліній і фігур, отримало назву:
а) абстракціонізм; б) декадентство; в) сюрреалізм.
9. С. Далі був засновником:
а) реалізму; б) сюрреалізму;

- в) соціалістичного реалізму; г) критичного реалізму.
10. Який новий засіб масової інформації став широко застосовуватися у 1920 – 1930-ті рр.:
- а) газети; б) журнали; в) радіо; г) кіно.
11. Які з названих держав прагнули до розв'язання Другої світової війни:
- а) Англія, Франція, Угорщина; б) Польща, Китай, США;
в) Німеччина, Італія, Японія.
12. Пакт про ненапад між Німеччиною і СРСР було укладено:
- а) 23 серпня 1939 р.; б) 22 червня 1941 р.; в) 1 вересня 1939 р.

Вариант 2

1. Лідером Гоміньдану у 1930-ті рр. був:
а) Чан Кайші; б) Сунь Ятсен; в) Мао Цзедун.
2. В економіці країн латинської Америки провідну роль відігравав:
а) національний капітал; б) американський капітал;
в) європейський капітал.
3. Основною силою національно-визвольної боротьби в Індії була:
а) комуністична партія; б) Мусульманська ліга;
в) Індійський національний конгрес.
4. У якому році Реза Пехлеві став шахом Ірану:
а) в 1922 р.; б) в 1924 р.; в) в 1925 р.
5. Який прошарок суспільства в латиноамериканських країнах відігравав вирішальну роль у політичному житті 1920 – 1930-х рр.:
а) латифундисти; б) інтелігенція; в) робітництво.
6. «Рух 4 травня» в Китаї став реакцією на:
а) оголошення Японією війни Китаю;
б) рішення Паризької мирної конференції про передачу Шандуня Японії;
в) рішення Вашингтонської конференції про поділ Китаю на сфери впливу.
7. Постанова ЦК ВКП б) 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій»:
а) сприяла розвитку культури в СРСР;
б) поставила митців під повний державний контроль;
в) дала могутній поштовх розвитку різноманітних стилів та напрямів у мистецтві.
8. Ім'я Сальвадора Далі пов'язане з:
а) літературою; б) живописом; в) скульптурою та архітектурою.
9. Які країни проводили політику «умиротворення» агресора:
а) Франція і Велика Британія; б) США і СРСР; в) Бельгія і Нідерланди.
10. У якому році Італія здійснила агресію проти Ефіопії:

В) у 1939 р.

а) Литва; б) Латвія; в) Естонія; г) Фінляндія.

а) Німеччині: територія Польщі до лінії по річках Нарев, Вісла, Сян;
Литва. Радянському Союзу: Прибалтика (крім Литви), Східна Польща;

в) Німеччині: територія Польщі. Радянському Союзу: Прибалтика.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Друга світова війна. Військові події на території СРСР (Велика Вітчизняна війна).

Мета заняття: навчальна: розкрити причини і характер Другої світової війни, охарактеризувати хід бойових дій в 1939-1941 рр., показати причини успіхів Німеччини на першому етапі війни;

виховна: виховувати студентів у дусі національної свідомості, взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення досвіду історії;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

Історія людства знає безліч воєн, але дві з них за масштабами руйнувань і людських утрат не мають рівних. Обидві сталися у XX ст., і в них брали участь усі найбільші держави світу.

У Другій світовій війні брали участь понад 60 держав, на території яких мешкало 80 % населення Землі. Бойові дії точилися в Європі, Азії, Африці, Океанії на площі 22 млн. км кв. і на просторах світового океану. За роки війни до армій воюючих держав було призвано 110 млн. осіб. За різними джерелами на фронтах Другої світової війни загинуло від 50 до 65-67 млн. осіб. Матеріальні збитки склали 4 трлн. доларів.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Пригадайте, які причини Першої світової війни?
2. Яка держава виступила ініціатором військового конфлікту?
3. Якою за своїм характером була Перша світова?

V. План заняття.

1. Причини і характер Другої світової війни. (20 хв.)

а) причини:

- несправедливість Версальської системи поставила багато народів у принизливе становище, сприяла приходу до влади сил, що прагнули реваншу та нового поділу світу;

- економічна криза 1930-х рр. загострила суперечності між країнами світу, що позбавило їх можливості об'єднати зусилля у боротьбі за збереження миру;

- політика урядів Англії та Франції, спрямована на «умиротворення» агресора, а також «ізоляція» США, які, оголосивши про нейтралітет, фактично самоусунулися від впливу на розвиток подій у світі;

- пакт про ненапад між Німеччиною та СРСР і таємний протокол до нього, що відкрили шлях Німеччині для нападу на Польщу.

б) характер війни:

з боку агресивних держав, які прагнули до світового панування, війна мала загарбницький характер. Для країн, котрі зазнали агресії і були окуповані, війна була справедливою. Складніше визначити характер війни стосовно СРСР. У період з 17 вересня 1939 р. по 22 червня 1941 р. він сам виступав у ролі агресора, приєднавши до себе значні території. Але після нападу Німеччини, Радянський Союз виніс на собі основний тягар боротьби з фашистською Німеччиною і для нього війна мала справедливий характер. Її по праву назвали Великою Вітчизняною війною.

2. Початок Другої світової. (20 хв.)

Польща якнайкраще підходила для випробування на практиці стратегії «блискавичної війни». Спільний польсько-німецький кордон простягався більше як на 3 тис. км і, за визнанням фахівців, захистити його не спроможна була жодна армія світу, оскільки противник міг розпочати наступ у будь-якому напрямку. За планом «Вайс», затвердженим ще в квітні 1939 р., стратегічне зосередження й розгортання німецьких військ завершилося 25 серпня, але наступ було відкладено через виявлену Англією готовність виступити на боці Польщі та нерішучість Італії.

Співвідношення сил протиборчих сторін на 1.09.1939 р.

Країна	Солдати, тис. осіб	Танки, одиниць	Гармати / міномети, одиниць	Літаки, одиниць
Німеччина	1500	2533	13500	2231
Польща	1000	887	4300	824
СРСР	617	4733	4959	3298

Вторгнення на територію Польщі розпочалося 1 вересня 1939 р. Йому передувала провокація гітлерівців у прикордонному містечку Глейвіц.

Уже в перші дні наступу організований опір польської армії було зламано і до 8 вересня розгромлено її головні сили. 17 вересня, коли крах Польщі став уже очевидним, а польський уряд залишив країну, польський кордон перейшли радянські війська. 28 вересня у Москві Й. Ріббентроп за дорученням А. Гітлера підписав разом з В. Молотовим договір про дружбу і кордон і таємні протоколи про поділ сфер впливу і співпрацю між двома державами. Таким чином, до Німеччини відійшло 48,6 % території Польщі й 69,9 % населення, а до СРСР – 51,4 % території і 30,1 % населення.

Попри всю злочинність і негативні риси такого поділу, цей факт мав і одну позитивну рису – два братні народи, український і білоруський, об'єдналися в єдині республіки, хоча і в межах антинародного сталінського репресивного режиму.

3. План «Барбаросса». Напад Німеччини на СРСР. (20 хв.)

Із завершенням воєнних дій у континентальній Європі Німеччина взяла під свій контроль величезний геополітичний простір: було окуповано Польщу, Голландію, Бельгію, Данію, Норвегію, Люксембург, значну частину Франції, Югославію, Грецію.

18 грудня 1940 р. А. Гітлер підписав директиву № 21 – план «Барбаросса», відповідно до якого війна на сході мала розпочатися відразу після весняного бездоріжжя і закінчитися до настання зимових холодів, тобто протягом травня-листопада 1941 р. Радянський Союз теж готувався до війни.

Перед урядом країни стояло тільки одне питання: коли СРСР буде втягнуто у війну? Й. Сталін розраховував, що зможе продиктувати свої умови після того, як Німеччина та Англія взаємно послаблять одне одного. Сталінська воєнна доктрина:

- Радянському Союзу ніколи не доведеться вести бойові дії на своїй території;
- на випадок нападу противника слід готуватися до наступальної, а не до оборонної війни;
- будь-яка агресія проти СРСР буде негайно зупинена загальним повстанням пролетаріату країн Заходу.

Проте рівень підготовки та оснащення Червоної Армії не відповідали сучасним вимогам. Значна частина техніки не була підготовлена до війни, особливо не вистачало засобів зв'язку.

22 червня 1941 р. фашистська Німеччина атакувала СРСР.

VI. Підведення підсумків. (4 хв.)

Друга світова війна розпочалася 1 вересня 1939 р. нападом Німеччини на Польщу. Причинами війни стали: увесь попередній розвиток міжнародних відносин та прагнення Німеччини, Японії та Італії до переділу світу та світового панування. Заволодівши стратегічною ініціативою на початку війни, Німеччина до літа 1941 р. встановила свій контроль над континентальною Європою. Гітлерівське командування з грудня 1940 р. почало готуватися до наступу на СРСР, затвердивши план «Барбаросса», 22.08.1941 р. почалася масована атака гітлерівців.

VII. Завдання для самостійної роботи. (3 хв.)

1. Конспект лекції.
2. Історична задача.

Л. Мехліс говорив: «Товариш Й. Сталін поставив завдання: на випадок війни примножити кількість радянських республік». Як це завдання Йосипа Віссаріоновича реалізовувалося протягом 1939-1941 рр.?

VIII. Закріплення вивченого матеріалу.

(10 хв.)

1. Якими були причини Другої світової війни?
2. Який характер мала Друга світова?
3. Яка країна стала першою жертвою окупації фашистською Німеччиною?
4. Які територіальні придбання здійснив СРСР у 1939-1941 рр.? Як ви їх оцінюєте?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Друга світова війна. Військові події на території СРСР (Велика Вітчизняна війна).

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати хід бойових дій на фронтах Другої світової війни наприкінці 1942-1943 рр., розкрити суть корінного перелому у війні;

виховна: виховувати студентів у дусі національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

У перший день 1942 р. було опубліковано Декларацію Об'єднаних Націй, підписану представниками 26 держав, у якій підкреслювалася рішучість союзників вести війну до остаточного розгрому агресорів, надання всебічної допомоги всім антифашистським силам і поневоленим народам для відновлення їх незалежності і суверенітету, створення колективної безпеки в повоєнному світі.

Потенційна могутність антифашистської коаліції в 1942 р. значно переважала країн-агресорів за кількістю населення, наявними ресурсами й економічними показниками. Ядром антигітлерівської коаліції були США, СРСР і Велика Британія зі своїми домініонами.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Пригадайте, які території загарбали агресори в 1941 р.?
2. На якому фронті відбувалися найкровопролитніші бої з основними силами Німеччини?
3. Які держави увійшли до Антигітлерівської коаліції?

V. План заняття.

1. Сталінградська битва, значення. (20 хв.)

19 листопада 1942 р. – 2 лютого 1943 р. – Сталінградська битва.

Співвідношення сил напередодні радянського контрнаступу під
Сталінградом

Війська	Солдати, тис. осіб	Танки, одиниць	Гармати, одиниць	Літаки, одиниць
Радянські	1103	1463	15500	1350
Німецькі	1011,5	675	10290	1216

Історичне значення:

- поклала початок корінному перелому в ході Великої Вітчизняної та Другої світової війн;
- розгром ворога завдав удару по військовій машині III рейху, престижу німецької армії, моральному духу вермахту;
- почався загальний наступ радянських військ від Ленінграда до Кавказу;
- було нанесено удар по фашистському блоку загалом. Японія і Туреччина відмовилися вступити у війну проти СРСР. Керівництво Румунії та Італії (їхні армії були серед тих, що були розгромлені під Сталінградом), а також Угорщини і Фінляндії почали шукати виходу з війни;
- поразка фашистів та їх союзників стала могутнім імпульсом для активізації антинацистського та національно-визвольного рухів, сприяла консолідації сил Антигітлерівської коаліції.

Загальні втрати фашистів під Сталінградом становили 1,5 млн. осіб, майже 3,5 тис. танків і штурмових гармат, 12 тис. гармат і мінометів, 3 тис. літаків.

2. Курська битва. (15 хв.)

5 липня – 23 серпня 1943 р. – Курська битва.

12 липня під Прохорівкою відбулась найбільша танкова битва Другої світової війни. З обох боків у ній брало участь 1,2 тис. танків і самохідних гармат (800 радянських і 400 німецьких). Німецькі війська за один день

втратили сотні танків і 10 тис. солдатів. Цього ж дня змінився характер усієї Курської битви, радянські війська перейшли в рішучий наступ.

Історичне значення:

- були розгромлені кращі дивізії гітлерівців;
- стратегічна ініціатива остаточно перейшла до Червоної Армії, почався загальний наступ радянських військ по всьому фронту;
- завершився корінний перелом у ході Другої світової війни;
- були закладені передумови до висадки англо-американських військ і розпаду німецького блоку.

Перемога в Курській битві була досягнута дорогою ціною: радянські втрати складали 863 тис. солдатів, 6 тис. танків і 1,6 тис. літаків. У той же час за 50 днів безперевних боїв німецька армія втратила 30 дивізій: 500 тис. солдатів, 1,3 тис. танків, 3 тис. гармат, 1 тис. літаків. Незважаючи на великі втрати, Червона Армія мала значні резерви, у той час як міць вермахту була підірвана.

3. Тегеранська конференція. (15 хв.)

Вирішальні події, що визначали результат війни, безумовно відбувалися на фронтах, але для подальшої долі світу і людської цивілізації велике значення мали події в дипломатичній сфері. У міру того, як усе чіткіше вимальовувалися перспективи завершення війни, перед лідерами Антигітлерівської коаліції все гостріше поставали питання післявоєнного врегулювання.

28 листопада – 1 грудня 1943 р. в Ірані відбулась Тегеранська конференція. На зустрічі обговорювались питання подальшого ведення війни і повоєнного устрою світу. За результатами обговорень, не дивлячись на протиріччя, які виникли між керівниками союзних держав (Й. Сталін, Ф. Рузвельт, В. Черчілль), СРСР домогся необхідних для нього рішень з ключових питань:

- визнання радянських претензій на Кенігсберг;

- перенесення кордонів Польщі на захід до Одру і визнання майбутнього східного кордону по «лінії Керзона»;
- висадка у Франції у травні 1944 р. союзних військ;
- визнання анексії держав Балтії Радянським Союзом.

Й. Сталін дав згоду на участь СРСР у війні з Японією після розгрому нацистської Німеччини. Під час обговорення проблеми післявоєнного устрою світу згоди не було досягнуто і її обговорення відкладалося на майбутнє.

VI. Підведення підсумків. (4 хв.)

Перемога радянських військ у Сталінградській битві засвідчила перелом у Другій світовій війні на користь країн Антигітлерівської коаліції. Перемога під Курськом завершила корінний перелом у Великій Вітчизняній війні. Тегеранська конференція була першою зустріччю країн «Великої трійки». Незважаючи на те, що з деяких ключових питань між сторонами були виявлені розбіжності, сам факт проведення конференції лідерів країн СРСР, США, Англії зміцнив позиції Антигітлерівської коаліції, засвідчив їх рішучість покінчити з нацизмом в Європі.

VII. Завдання для самостійної роботи. (3 хв.)

Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 10 – 17.

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Коли почалася Друга світова війна?
2. Назвіть країни, які зазнали фашистської агресії у 1939-1941 рр.
3. Назвіть країни, які стали союзниками Німеччини в 1939-1941 рр.
4. Як ви вважаєте, чим були зумовлені успіхи Німеччини в 1939-1941 рр.?
5. Розкрийте воєнно-стратегічні наміри СРСР і Німеччини напередодні війни. Назвіть причини перемог та поразок німецьких військ на радянськ-німецькому фронті в 1941-1942 рр.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Друга світова війна. Військові події на території СРСР (Велика Вітчизняна війна).

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати бойові дії на фронтах Другої світової війни в 1944 р., показати крах країн фашистського блоку;

виховна: виховувати студентів у дусі національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

У 1944 р. мільйони радянських людей у солдатській формі перетнули кордон СРСР. Уперше вони побачили інші країни, інший, відмінний від «совдепівського» уклад життя. Вони чемно й мужньо воювали, гинули на чужині, знаючи, що без остаточного розгрому гітлерівської Німеччини і її союзників не бути миру на землі.

Завершальний етап війни в Європі характеризувався надзвичайною політизацією дій як союзних лідерів на заході, так і радянського керівництва на сході. Походом на Балкани, що не мав воєнно-стратегічного значення, окрім протистояння планам В. Черчілля, Й. Сталін прагнув забезпечити собі політичні переваги в ході післявоєнного врегулювання в Європі.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Яка країна відіграла вирішальну роль у перемозі над державами Троїстого блоку в Першій світовій війні?
2. Яка держава понесла найбільші втрати в ході війни?
3. Чи брала участь Російська держава у справі повоєнного облаштування світу після Першої світової?

V. План заняття.

1. Визвольна місія Червоної Армії в Європі. (15 хв.)

Країна	Дата проведення операції	Назва операції

Румунія	27 березня – 5 жовтня 1944 р.	Яссько-Кишинівська
Болгарія	8 – 28 вересня 1944 р.	Яссько-Кишинівська
Югославія	22 вересня – 25 грудня 1944 р.	Белградська
Польща	17 липня 1944 р. – 8 травня 1945 р.	Львівсько- Сандомирська, Варшавська, Вісло- Одерська, Сілезька, Східно-Прусська
Чехословаччина	22 серпня 1944 р. – 11 травня 1945 р.	Східно-Карпатська, Працька
Угорщина	23 вересня 1944 р. – 4 квітня 1945 р.	Будапештська
Північна частина Норвегії	7 – 29 жовтня 1944 р.	Мурманська
Східна частина Австрії	3 березня – 15 квітня 1945 р.	Віденська
Східна частина Німеччини	12 січня – 9 травня 1945 р.	Східно-Прусська, Берлінська

2. Кримська (Ялтинська) конференція.

(15 хв.)

Дата	4 – 11 лютого 1945 р.
Лідери країн- учасниць	В. Черчілль (Англія), Й. Сталін (СРСР), Ф. Рузвельт (США)
Основні питання	
Німецьке	Визначені зони майбутньої окупації Німеччини військами СРСР, Великої Британії, США і Франції. Берлін виділявся в особливий район, який теж окупувався військами чотирьох держав.

	Управління Німеччиною мала здійснювати Контрольна Рада союзників, яка включала головнокомандуючих окупаційними військами. Німеччина мала сплатити репарації у сумі 20 млрд. доларів. Досягнута домовленість про роззброєння і розпуск збройних сил Німеччини, установлення контролю над воєнною промисловістю, заборону нацистської партії, покарання воєнних злочинців.
Польське	Західний кордон Польщі визначався уздовж річок Одер і Нейсе. Західна Україна і Західна Білорусія залишалися у складі СРСР. Радянський Союз погоджувався визнати польський Тимчасовий уряд національної єдності, який мав провести в країні вільні вибори.
Японське	СРСР зобов'язувався вступити у війну з Японією не пізніше, ніж через три місяці після розгрому Німеччини на умовах приєднання Південного Сахаліну, Курильських островів, прав на оренду Порт-Артура і спільну експлуатацію разом із Китаєм залізниць у Маньчжурії.
Інші	Прийняття рішення про скликання установчої конференції ООН для вироблення статуту міжнародної організації для підтримки миру та безпеки. Визначено основні принципи діяльності організації, її структура. Прийняття «Декларації про визволення Європи», у якій говорилося, що союзні держави будуть узгоджувати свої дії під час вирішення політичних, економічних проблем післявоєнної Європи.

3. Потсдамська (Берлінська) конференція.

(20 хв.)

Дата	17 липня – 2 серпня 1945 р.
Лідери країн-учасниць	Й. Сталін (СРСР), Г. Трумен (став президентом США після смерті Ф. Рузвельта), В. Черчілль (з 28 липня новий прем'єр-міністр К. Еттли)
Основні питання	
Німецьке	Узгоджені та схвалені загальні принципи окупаційної політики: денацифікація, демілітаризація, демократизація і декартелізація. Створення міжнародного трибуналу для покарання воєнних злочинців. Радянському Союзу передавалися колишньої Східної Пруссії з містом Кенігсбергом (Калініград)
Польське	Кордони Польщі встановлювалися згідно з домовленостями на Кримській (Ялтинській) конференції
Японське	Підтверджувалися умови вступу СРСР у війну з Японією
Питання мирних договорів із союзниками Німеччини	Створення постійного органу – Ради міністрів закордонних справ (США, СРСР, Великої Британії, Франції, Китаю) для узгодження питань, які мають спільний інтерес, у першу чергу, проектів мирних договорів з Італією, Болгарією, Румунією, Угорщиною та Фінляндією
Основні принципи мирних договорів	Демократизація, денацифікація, демілітаризація, декартелізація

VI. Підведення підсумків.

(5 хв.)

Зміни, які відбулися в результаті Другої світової війни, були настільки кардинальними, що світ уже не міг повернутися до довоєнного стану. Відбулась зміна світових лідерів. Сформувалися дві наддержави. Провідні країни світу були поставлені перед проблемою формування принципово

нової системи міжнародних відносин, яка забезпечувала б принаймні врахування інтересів інших. Ураховуючи досвід врегулювання відносин після Першої світової війни, лідери країн Антигітлерівської коаліції вже не прагнули до приниження переможених держав і вирішення власних проблем за їх рахунок. Зміни кордонів у Європі були мінімальними.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 18 – 28;

2. На основі тексту підручника визначте: чи була альтернатива вирішити політичними засобами міждержавні суперечності в 30-х рр.; чому у війні народи СРСР зазнали найбільших людських жертв.

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Коли відбувалася під Сталінградом? Назвіть її історичне значення.
2. Коли відбулася битва на Курській дузі?
3. Де відбулася найбільша танкова битва Другої світової війни?
4. Лідери яких країн брали участь у Тегеранській конференції?
5. Яке, на вашу думку, значення Тегеранської конференції?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Друга світова війна. Військові події на території СРСР (Велика Вітчизняна війна).

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати бойові дії на завершальному етапі Другої світової війни, показати вплив на перебіг подій використання атомної зброї, з'ясувати причини поразки країн фашистського блоку;

виховна: виховувати студентів у дусі національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

Війська союзників, перегруповувавши і поповнивши частини, що зазнали значних втрат під час німецького наступу наприкінці березня 1945 р., почали операцію по форсуванню Рейна і захопленню Рура. У результаті військового успіху союзних армій, німецьке угруповання в районі Рура було оточене і 17 квітня 1945 р. припинило опір. Після цієї поразки німецькі війська майже не чинили опору, до того ж у них не було підготовлених позицій, де можна було б його організувати.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Які новітні військові винаходи були застосовані на фронтах Першої світової війни?
2. Чи скликалися конференції держав-союзників до закінчення Першої світової?
3. Яка з країн-учасниць Другої світової випереджала інших за рівнем озброєння?

V. План заняття.

1. Капітуляція Німеччини (15 хв.)

Найдраматичнішою сторінкою Другої світової стала Берлінська операція.

Війська	Особовий склад, млн. осіб	Танки, тис. одиниць	Гармати, тис. одиниць	Літаки, тис. одиниць
Радянські	2,5	6,2	41,6	7,5
Німецькі	1	1,5	10,4	3,3

Битва почалась 16 квітня о 3-й годині ранку за берлінським часом. Лише на ранок 18-го рубіж було взято. Ще через 4 дні фронти Г. Жукова та І. Конєва зімкнули кільце навколо міста. А. Гітлер приймає рішення не тікати на південь, а особисто керувати битвою за Берлін. Усі спроби деблокувати місто з боку інших угруповань гітлерівських військ були марними. 1 травня на командний пункт 8-ї Гвардійської армії було доставлено начальника генштабу сухопутних військ Німеччини генерала Г. Кребса, який, заявивши про те, що 30 квітня фюрер покінчив життя самогубством, запропонував розпочати переговори про перемир'я. 8 травня 1945 р. в передмісті Берліна Карлсхорсті перед представниками СРСР, США, Великої Британії, Франції генерал-фельдмаршал В. Кейтель від імені німецького уряду підписав Акт про беззастережну капітуляцію німецьких збройних сил.

На ознаменування перемоги над фашистською Німеччиною в Москві на Червоній площі 24 червня 1945 р. було проведено парад, який увійшов в історію як Парад Перемоги.

2. Розгром Японії. Використання атомної зброї. (20 хв.)

На кінець 1944 р. США фактично знищили японський флот. Американські «літаючі фортеці» (Б-17, Б-29) розпочали систематичні бомбардування японських островів. Один з американських генералів запевняв, що Японія незабаром повернеться у кам'яний вік.

6 серпня 1945 р. на японське місто Хіросіма було скинуто атомну бомбу. 9 серпня цей «експеримент» повторили над містом Нагасакі. Загальна кількість жертв досягла 200 тис. осіб. Ці акції диктувалися не воєнною, а політичною необхідністю – продемонструвати прагнення керівництва США встановити свою гегемонію у післявоєнному світі.

8 серпня 1945 р. СРСР оголосив війну Японії. Відповідно до своїх планів основний удар радянські війська завдали по Квантунській армії, яка дислокувалася в Маньчжурії і налічувала 1,1 млн. осіб. Загальне керівництво військами здійснював О. Василевський. Незважаючи на фанатично налаштовані японські частини уряд країни 14 серпня прийняв рішення про капітуляцію.

2 вересня 1945 р. у Токійській бухті на борту американського крейсера «Міссурі» у присутності представників країн, що брали участь у війні з Японією, відбулася церемонія підписання акта про беззастережну капітуляцію Японії. Японія і захоплені нею території були розділені на окупаційні зони між США, СРСР, Англією, Китаєм. Власне Японія потрапила в американську окупаційну зону і 6 вересня 1945 р. американські війська висадилися на її території.

3. Підсумки Другої світової війни.

(15 хв.)

Країна	Територіальні зміни	Воєнно-політичні рішення
Німеччина	Позбавлялася усіх територіальних надбань 1930 – 1940-х рр., утрачала Східну Пруссію і землі на схід від Одера	Поділ на окупаційні зони. Проведення денацифікації, демілітаризації, демократизації і декартелізації. Покарання воєнних злочинців. У рахунок репарацій вивозилося устаткування, сировина, кораблі тощо
Італія	Позбавлялася колоній, здійснювала територіальні поступки на користь Югославії, Греції	Обмежувалися чисельність, види і типи збройних сил, заборонялося мати деякі зразки озброєння. Виплачувала репарації
Румунія	Південна Добруджа залишалась у складі	На території країни залишалися радянські війська для

	Болгарії. Північна Буковина, Бессарабія, о. Зміїний залишалися у складі СРСР	підтримання комунікацій з Австрією, де розташовувалися радянські окупаційні війська
Угорщина	Була позбавлена всіх територіальних придбань кінця 30-х – початку 40-х рр. XX ст. Кордони країни скореговані на користь Чехословаччини	На території країни залишалися радянські війська для підтримання комунікацій із Австрією, де розташовувалися окупаційні війська
Фінляндія	Підтверджено повернення СРСР Петсамо (Печенги)	Порткала-Удд на 50 років ставав радянською воєнно-морською базою
Австрія	Заборонено об'єднання з Німеччиною	Окупована військами союзників до 1955 р.
Японія	Територія країни обмежувалася чотирма основними островами. Позбавлялася колоній і залежних територій. Відмовлялася від Південного Сахаліна і Курильських островів	Підлягала окупації військами США. Американська окупаційна адміністрація проводила політику демократизації, декартелізації, демілітаризації, аграрну реформу. Покарання воєнних злочинців

VI. Підведення підсумків.

(5 хв.)

Завершальні бої Другої світової війни в Європі та на Тихому океані не були менш кривавими, ніж у попередні роки. Війна до останнього дня забирала життя людей. Останні місяці війни стали кульмінацією співробітництва країн Антигітлерівської коаліції. Здавалось, що після такої жахливої війни запанує співробітництво між державами. Проте, в цей період

почали виявлятися малопомітні симптоми майбутнього протистояння США і СРСР. Завершення Другої світової війни одночасно стало початком нової ядерної ери.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 28 – 31;

2. Письмово дайте відповідь на питання: «Яку мету переслідували США, застосовуючи атомні бомби проти Японії?».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Розкрийте основні напрямки наступальних операцій радянських військ в 1944 р. і оцініть їх наслідки.
2. Коли і як було відкрито «другий фронт» у Європі?
3. Які військові операції провели війська «другого фронту» в 1944 р.? Коротко охарактеризуйте їх.
4. Схарактеризуйте роботу і рішення Кримської конференції.
5. Який загальний підсумок Потсдамської конференції?

ТЕСТИ 4

Варіант 1

1. Укажіть основну причину Другої світової війни:
 - а) несправедливість Версальсько-Вашингтонської системи;
 - б) протистояння між тоталітаризмом і демократією;
 - в) відсутність європейської системи безпеки;
 - г) курс СРСР на «світову революцію».
2. Головною передумовою війни стало:
 - а) підписання пакту Молотова-Ріббентропа;
 - б) укладення польсько-англійського союзу;
 - в) провал англо-франко-радянських переговорів;
 - г) створення Маньчжоу-Го.
3. Яким був характер Другої світової війни:
 - а) загарбницький з обох сторін;
 - б) загарбницький з боку агресивних держав;
 - в) загарбницький з боку агресивних держав та СРСР;
 - г) загарбницький з боку Німеччини та СРСР;
 - д) неодноразово змінювався для всіх учасників війни.
4. Друга світова війна почалась з нападу:
 - а) Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 р.; б) Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р.; в) Радянського Союзу на Фінляндію 30 листопада 1939 р.
5. Які причини радянсько-фінської («зимової») війни:
 - а) прагнення забезпечити кращу обороноздатність СРСР;
 - б) агресивна зовнішня політика Фінляндії у 1930-ті рр.;
 - в) невирішеність територіальних проблем між СРСР і Фінляндією;
 - г) прагнення радянського керівництва перетворити Фінляндію на союзну республіку.
6. Виберіть твердження, яке, на вашу думку, найповніше розкриває причини поразки радянських військ у 1941 – 1942 рр.:
 - а) раптовість нападу Німеччини;

- б) відсутність необхідного досвіду ведення сучасної війни у більшості радянських військових керівників;
 - в) слабкість Червоної армії;
 - г) репресії в СРСР 40 тис. досвідчених воєначальників.
7. Перелом у ході Другої світової війни настав:
- а) 1942 р.;
 - б) 1943 р.;
 - в) 1944 р.
8. Укажіть битву, яка стала переломною під час Другої світової війни:
- а) Сталінградська;
 - б) під Ель-Аламейном;
 - в) за острів Окінава;
 - г) біля атола Мідуей.
9. Із переліку тверджень виберіть основну причину поразки Німеччини та Японії у Другій світовій війні:
- а) слабкість союзників;
 - б) некомпетентне командування військами;
 - в) відсутність переваги на морі;
 - г) авантюристичність планів досягнення світового панування.
10. Дайте характеристику Тегеранській конференції.

Варіант 2

1. Пакт про ненапад між СРСР та Німеччиною було укладено:
 - а) 29 – 30 жовтня 1938 р.;
 - б) 23 серпня 1939 р.;
 - в) 28 вересня 1939 р.
2. Операція по визволенню Білорусії від нацистських загарбників мала назву:
 - а) «Багратіон»;
 - б) «Сатурн»;
 - в) «Кільце»;
 - г) Вісло-Одерська.
3. У роботі Потсдамської конференції голів урядів Великої Британії, СРСР і США брали участь:
 - а) Й. Сталін, Ф. Рузвельт, В. Черчілль;
 - б) Й. Сталін, Г. Трумен, К. Еттли;
 - в) Й. Сталін, Г. Трумен і В. Черчілль, якого в ході роботи конференції змінив К. Еттли.
4. Тегеранська конференція трьох союзницьких держав у Другій світовій війні – СРСР, Великої Британії та США – відбулась:
 - а) наприкінці 1943 р. і прийняла рішення про відкриття Другого фронту в Європі, про створення у Німеччині зон окупації трьох держав;
 - б) на початку 1944 р. і прийняла рішення про відкриття Другого фронту в Європі, про демілітаризацію та денацифікацію Німеччини;
 - в) наприкінці 1943 р. і прийняла Декларацію про спільні дії у війні проти Німеччини та післявоєнне співробітництво трьох держав, рішення про відкриття Другого фронту в Європі, про післявоєнні кордони Польщі. Делегація СРСР обіцяла оголосити війну Японії після розгрому Німеччини.
5. Рішення про створення ООН було прийнято на:
 - а) Тегеранській конференції;
 - б) Кримській конференції;
 - в) Потсдамській конференції;
 - г) конференції у Касабланці.
6. Акт про беззастережну капітуляцію Японії було підписано:
 - а) 8 травня 1945 р.;
 - б) 17 липня 1945 р.;
 - в) 2 вересня 1945 р.
7. Виберіть твердження, яке, на вашу думку, правильно розкриває суть руху Опору:

а) рух Опору – це політична організація, яка ставила собі за мету вигнання загарбників з території своєї країни і встановлення влади робітників і селян;

б) рух Опору – це національно-визвольний, антифашистський рух, який виник під час Другої світової, проти окупантів, їхніх союзників та їхньої місцевої агентури;

в) рух Опору – це політична організація, що виникла в окупованих країнах під час Другої світової війни. Вона ставила за мету вигнання окупантів з території своєї країни шляхом партизанської боротьби та збройного повстання і створення Уряду національної довіри.

8. У питанні щодо відкриття Другого фронту в Європі між Й. Сталініним, В. Черчіллем та Ф. Рузвельтом не було згоди. Яке з наведених тверджень є правильним:

а) Й. Сталін вимагав відкриття Другого фронту у Північній Франції, Ф. Рузвельт і В. Черчілль на Балканах;

б) Й. Сталін вимагав відкриття Другого фронту у Північній Франції, Ф. Рузвельт погоджувався з ним, а В. Черчілль наполягав на висадці союзників на Балканах;

в) Ф. Рузвельт вимагав відкриття Другого фронту у Північній Франції, а Й. Сталін і В. Черчілль – у Південній Європі.

9. Білорусія була визволена радянськими військами в результаті операції:

а) «Сатурн»; б) «Багратіон»; в) «Кільце».

10. Охарактеризуйте Потсдамську конференцію.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Світ після Другої світової війни.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати процес мирного повоєнного врегулювання, розкрити процес створення ООН, висвітлити структуру і функціонування органів Організації об'єднаних націй;

виховна: виховувати студентів у дусі національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

У ході Другої світової війни постало питання про створення міжнародної організації, яка перебрала б на себе функції збанкрутілої Ліги Націй. При обговоренні питання про механізм діяльності ООН між лідерами трьох держав, стосовно членства інших країн в організації, виникла дискусія.

«Нехай орел дозволить малим пташкам співати, проте звертати увагу на їхній спів не варто – нехай співають».

В. Черчилль.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Яка країна намагалася стати домінуючою у повоєнному світі після Першої світової?
2. Кому належить ініціатива створення Ліги Націй?
3. Назвіть основні функції Ліги Націй. Чи виконала вона їх?

V. План заняття.

1. Результати Другої світової війни. (25 хв.)

Країна	Утрати	Країна	Утрати
СРСР	27 млн. осіб	Югославія	1,7 млн. осіб (3/4 жертви етнічних різанин, громадянської війни)
США	297 тис. осіб		

Англія	335 тис. осіб (Австралія – 23 – 34 тис. осіб, Канада – 37 – 43 тис. осіб, Індія – 24 – 48 тис. осіб, Нова Зеландія – 10 – 12 тис. осіб, ПАС – 6 – 9 тис. осіб)	Чехословаччина	317 тис. осіб
		Греція	170 – 408 тис. осіб
		Китай	Близько 20 млн. осіб
		Німеччина	13 млн. осіб
Франція	373 – 418 тис. осіб	Італія	373 – 556 тис. осіб
Бельгія	100 тис. осіб	Японія	2,23 – 3,553 млн. осіб
Нідерланди	256 тис. осіб	Угорщина	427 тис. осіб
Норвегія	13 тис. осіб	Румунія	558 тис. осіб
Польща	За різними джерелами 4,5 – 6,6 млн. осіб	Болгарія	Понад 20 тис. осіб
		Фінляндія	90 тис. осіб

2. Створення ООН.

(25 хв.)

Основні структури ООН:

1) Генеральна Асамблея (входять усі члени ООН, працює сесійно, розглядає питання у межах Статуту ООН);

2) Рада Безпеки (складається з 5 постійних і 6 (згодом із 10) непостійних членів, усі питання вирішуються постійними членами одноголосно, мета: підтримка миру і безпеки, застосування санкцій, у тому числі й воєнних);

3) Економічна і Соціальна Рада (вивчає міжнародні проблеми, складає рекомендації для Генеральної Асамблеї, в її складі діють спеціальні функціональні комітети (у тому числі з прав людини, статистики тощо));

4) Міжнародний Суд (розглядає суперечки між державами, які визнали юрисдикцію суду);

5) Секретаріат ООН (очолює Генеральний секретар ООН, виконує адміністративні функції).

VI. Підведення підсумків. (5 хв.)

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 31 – 34;

2. Письмово відповісти на питання: «Про що свідчать розміри втрат основних учасників Другої світової війни?».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Які події передували капітуляції Німеччини?
2. За яких умов капітулювала Японія?
3. Як ви вважаєте, чи була необхідність використовувати атомну зброю в боротьбі з Японією? Аргументуйте.
4. Які наслідки мала Друга світова для людства?
5. На вашу думку, чому після Другої світової війни в Європі не виникли нові незалежні держави, як це було після Першої світової?
6. Яка з держав-союзниць Німеччина не була окупована військами союзників? Поясніть чому.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: США та Канада у 1945 – на поч. ХХІ ст.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати основні тенденції розвитку США в 1945 – 1970-ті рр., розкрити зміст цього періоду в історії США;

виховна: виховувати студентів у дусі взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення досвіду історії;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відм'янський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

США – єдина країна, яка в період війни зміцнила свої позиції. До кінця війни під контролем США перебувало 80 % золотого запасу капіталістичного світу (21 тис. тонн). Їхня частка становила приблизно 60 % світового промислового виробництва (без СРСР). Товари американського виробництва складали 40 % загального обсягу товарів країн Заходу.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. До якого військово-політичного об'єднання держав входили США в Першій світовій війні?
2. Яким було становище США напередодні та після Першої світової?
3. Назвіть військові операції Другої світової війни за участю Сполучених Штатів.

V. План заняття.

1. Зміна міжнародного статусу США внаслідок Другої світової війни. (15 хв.)

США – держава, яка зробила вагомий внесок у розгром фашизму і стала ініціатором створення ООН. Сполучені Штати мали значну військову перевагу (найбільший у світі океанський флот, стратегічну авіацію) над іншими країнами і монопольно володіли атомною зброєю (це дало змогу скоротити у 1947 р. сухопутні війська з 12 до 1 млн. військових). Америка стала наддержавою. А це означало, що зміни в будь-якому регіоні світу

зачіпали інтереси США. Статус наддержави наклав свій відбиток на внутрішню і зовнішню політику країни.

Повоєнний період в історії США пов'язаний із президенством Г. Трумена.

Фактори впливу на діяльність адміністрації президента Г. Трумена

Позитивні	Негативні
Набуття США статусу наддержави. Нагромадження у роки війни значних фінансових та матеріальних ресурсів. Позитивні наслідки «нового курсу» Ф. Рузвельта. Початок НТР.	Спад повоєнного виробництва. Початок «холодної війни», ведення якої вимагало значних фінансових і матеріальних ресурсів. Війна в Кореї (1950 – 1953 рр.). Звуження зовнішнього ринку.

У перші післявоєнні роки перед США постали проблеми переведення економіки на мирні рейки (конверсія) і відвернення неминучого спаду виробництва (економічної кризи). Американська адміністрація ставила перед собою три основні завдання: запобігти застою економіки, забезпечити високу зайнятість населення, не допустити інфляції. 31 грудня 1946 р. президент Г. Трумен оголосив про «закінчення воєнних дій». Було ліквідовано органи надзвичайного контролю над виробництвом, які існували під час війни, але це не означало ліквідацію державної системи регулювання економікою, створеної протягом 1929 – 1945 рр. До конституції США було внесено поправку, згідно з якою президент може обиратися не більше, як два терміни підряд. У зовнішній політиці Америка проводила курс на конфронтацію з Радянським Союзом. Однак ці заходи не врятували американську економіку від спаду. Зростання страйкової боротьби викликало в адміністрації реакцію, яка привела до прийняття у червні 1947 р. антипрофспілкового закону Тафта-Хартлі (обмежував права робітників, забороняв страйки солідарності та страйки державних службовців).

2. Президентство Дж. Кеннеді та Л. Джонсона.

(20 хв.)

На виборах 1960 р. президентом США було обрано лідера демократичної партії Джона Кеннеді, що, безумовно, поживило реформаторську діяльність. Програма нового президента передбачала:

комплексну «перебудову» регіонів хронічної депресії, допомогу фермерам, підвищення мінімальної заробітної платні, поліпшення соціального забезпечення, перекваліфікацію безробітних та інші заходи, покликані збільшити платоспроможність населення і стати додатковим стимулом економічного зростання. Важливе місце в програмі відводилося проблемам громадянських прав, становищу національних меншин, жінок, молоді. Загалом виконання програми виходило за межі власне економіки і повинне було вивести США на «нові рубежі».

Деякі із запланованих заходів мали характер соціальних реформ і почали здійснюватися вже у 1961 – 1962 рр.:

підвищено погодинну мінімальну заробітну плату, збільшено допомогу безробітним, запроваджено програму підготовки і перепідготовки робітників. Для того щоб вивести США на лідируючі позиції у дослідженні космосу, Дж. Кеннеді запропонував програму «Аполлон», метою якою була висадка американців на Місяць, що і було зроблено в липні 1969 р. Н. Армстронгом і Е. Олдріном.

Після вбивства Дж. Кеннеді 22.11.1963 р. (до сьогодні так остаточно і не з'ясовано деталі смерті і винних) новим президентом Штатів став Ліндон Джонсон. Новообраний керманіч висунув амбітний план побудови «великого суспільства» без злиднів, безробіття, злочинності, тяжких хвороб. У результаті вжитих заходів (підвищення рівня мінімальної заробітної плати, надання субсидій і кредитів фермерам, збільшення витрат на охорону здоров'я, освіти, житлове будівництво, створення «трудоових корпусів», надання допомоги тим, хто живе за межею бідності) число бідних в Америці скоротилось від 36,4 до 25,4 млн. осіб, але повністю ліквідувати бідність не вдалося.

У зовнішній політиці відбулося загострення відносин між СРСР і США. Кульмінацією стала Карибська криза (1962 р.). Після цього розпочалася нормалізація відносин, однак вбивство Кеннеді та втягування Америки у війну з В'єтнамом надовго заблокували цей процес. Сполучені Штати також змінили своє ставлення країн Латинської Америки. Було розроблено програму «Союз заради прогресу», яка повинна була сприяти проведенню реформ у регіоні (з 1961 по 1968 рр. США надали допомогу в розмірі 4,5 млрд. доларів).

3. Президенти США другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (15 хв.)

Президент, роки перебування при владі	Партійна приналежність	Внутрішньополітична доктрина	Зовнішньополітична Доктрина
Г. Трумен (1945- 1952)	демократ	«справедливий курс»	«стримування комунізму»
Д. Ейзенхауер (1953- 1960)	республіканець	«згода» (консенсус), «нормальність»	«відкидання комунізму» («визволення»), «масована відплата» і «заповнювання вакууму»
Дж. Кеннеді (1961- 1963)	демократ	«нові рубежі»	«гнучке реагування», «союз заради прогресу», «створення Корпусу миру»
Л. Джонсон (1963- 1968)	демократ	«велике суспільство»	«гнучке реагування»

Р. Ніксон (1969- 1974)	республіканець	«нова економічна політика»	«гуамська доктрина» (країна, що зазнала комуністичної агресії, отримує американську допомогу, але надає живу силу), «розрядка», «реалістичне стримування», «Атлантична єдність»
Дж. Форд (1974- 1976)	республіканець	«ніксономіка без Ніксона»	«розрядка», «реалістичне стримування», «Атлантична єдність»
Дж. Картер (1977- 1980)	демократ	«сувора економія», «досягнення повної зайнятості», «чесне, відкрите президентство»	доктрина «пріоритету моральних цінностей», «швидке реагування»
Р. Рейган (1981- 1988)	республіканець	рейганоміка	«залякування», «пряме протиборство», СОІ («зоряні війни»)
Дж. Буш (1989- 1992)	республіканець	«рейганоміка без Рейгана»	«стримування і залякування»
Б. Клінтон (1993- 2000)	демократ	«відродження Америки»	«світове лідерство» («велика стратегія»)
Дж. Буш-	республіканець	«співпереживаючий	доктрина

молодший (2001- 2009)		консерватизм»	«превентивної самооборони»
-----------------------------	--	---------------	-------------------------------

VI. Підведення підсумків. (5 хв.)

Після Другої світової війни США стали наддержавою, очоливши Західний світ у протистоянні СРСР (комунізму). У роки президенства Г. Трумена і Д. Ейзенхауера спостерігався швидкий поступальний розвиток країни, хоча й він супроводжувався періодичними економічними кризами, котрі були зумовлені повоєнним спадом виробництва і структурною перебудовою американської економіки в умовах розгортання НТР.

1960 – 1970-ті рр. стали важливою віхою в історії США. У ці роки завершився період, що був започаткований «новим курсом» Ф. Рузвельта. Американці замахнулися на досягнення «нових рубежів», створення «великого суспільства» і прагнули «остаточно побороти бідність». Однак кризи насувалися одна за одною. Америка потребувала змін.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 46 – 64;

2. Підготуйте реферати за темами: «Хто вбив президента Дж. Кеннеді», «Боротьба за права чорношкірого населення США. Мартін Лютер Кінг», «Війна США у В'єтнамі», «Уотергейтський скандал».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Сформулюйте основні наслідки Другої світової війни.
2. У чому, з вашої точки зору, головні відмінності мирних договорів із союзниками Німеччини після Другої світової війни порівняно з Першою світовою?
3. Зазначте основні структури ООН. За що відповідає кожна з них?
4. Порівняйте Лігу Націй та ООН. Зробіть висновок.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: США та Канада у 1945 – на поч. ХХІ ст.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати період розвитку США у 1980 – 1990-ті рр., розкрити суть політики рейганоміки, висвітлити проблему Квебека;

виховна: виховувати студентів у дусі взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення досвіду історії;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

На президентських виборах 1980 р. переміг республіканець Рональд Рейган. Він започаткував період в історії США, який отримав назву «неоконсервативна революція (хвиля)». У своїй внутрішній політиці Р. Рейган запропонував економічний курс, який отримав назву рейганоміка. В його основу було покладено програму обмеження ролі держави в економічному та соціальному регулюванні (монетаризм).

Зміцнення економічного та політичного становища Канади після Другої світової війни послабило традиційні зв'язки з Великою Британією. Важливим кроком до ліквідації залишків колоніальної залежності стало прийняття у 1947 р. закону про канадське громадянство та визнання канадського Верховного суду вищою апеляційною інстанцією країни. У 1952 р. губернатором Канади вперше став канадець за походженням В. Мессі.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Чи вплинула на міжнародний статус США Друга світова війна?
2. Пригадайте, як Канада стала англійським домініоном?
3. Чи монолітна Канада в етнічному плані?

V. План заняття.

1. США в період консервативної революції. (20 хв.)

Особливості економічного курсу Р. Рейгана

Основні заходи	Позитивні результати	Негативні наслідки
----------------	----------------------	--------------------

Підтримка приватної ініціативи. Відмова від жорсткої регламентації бізнесу. Скорочення витрат усіх державних відомств за виключенням військового. Зменшення федеральних витрат. Зменшення податків. Орієнтація соціальної політики на середній клас.	Подолання кризових явищ, покращення економічної кон'юнктури. Зростання долі наукоємних галузей економіки. Приток іноземних інвестицій. Розширення сфери послуг. Переозброєння американської армії.	Закордонні капіталовкладення перевищили американські закордонні активи. Посилення конкуренції з товаровиробниками з Європи та Японії. Зростання військових витрат. Зростання державної заборгованості. Посилення соціального розшарування.
---	--	--

Позитивні зрушення в житті США були закріплені після приходу до влади республіканця Джорджа Буша, який до того протягом восьми років був віце-президентом.

Не дивлячись на те, що за його правління Конгрес контролювали демократи, Дж. Бушу вдалося досягти згоди між республіканцями та демократами з основних питань внутрішньої та зовнішньої політики і забезпечити ефективне здійснення свого політичного курсу. Чільне місце в президентській програмі належало питанням боротьби з наркоманією, розвитку освіти, охорони здоров'я, екологічним проблемам. Головна проблема, над якою весь час працювала його адміністрація, – це дефіцит бюджету, який постійно зростав. За час перебування при владі Дж. Буша в міжнародних відносинах було досягнуто нові домовленості з СРСР про скорочення ядерних озброєнь, було остаточно вирішене німецьке питання (у 1990 р. Німеччина об'єдналася).

За роки перебування в Білому домі Б. Клінтон (1993-2000 рр.) не вдавався до радикальних реформ, проводячи прагматичну політику. Проте

ним були започатковані реформи в освіті та охороні здоров'я, соціальному забезпеченні. Важливими здобутками його правління вважається забезпечення подальшого поступового розвитку економіки США, створення додаткових робочих місць (10 млн.), скорочення вдвічі дефіциту державного бюджету, боротьба з наркобізнесом.

2. Проблема Квебеку. Розвиток Канади в 1970 – 1980-ті рр. (25 хв.)

Населення Канади поділяється на англо-канадців – 40 %, франко-канадців – 27 %, які є нащадками першопереселенців з Англії та Франції, і вихідців з інших країн Європи, Азії та Африки.

Більшість франкомовного населення Канади мешкає у провінції Квебек, де становить 82 % населення. Однак, провідні позиції в економічному житті провінції належать англо-канадським та американським компаніям. Таким чином, англо-канадці, які становлять тут 10 % населення обіймають 80 % усіх керівних посад у промисловості, тоді як серед робітників їх частка становить 7 %. Доходи англо-канадців перевищували середній рівень доходів у провінції на 40 %. Важливим чинником сепаратизму франко-канадців було засилля англійської мови. Це стало причиною того, що нові іммігранти віддавали перевагу англійській мові й тим самим збільшували частку англо-канадців у провінції. Зазначені причини призвели до масового руху франкомовного населення за рівноправність. Небажання канадського уряду вирішити цю проблему зумовило виникнення руху за вихід провінції зі складу Канади й утворення незалежної держави. Канадський уряд, враховуючи серйозність проблеми, пішли на зміни в керівництві правлячої ліберальної партії (її лідером став франко-канадець П'єр Елліот Трюдо) і розробили програму реформ у межах всієї країни:

- 1969 р. прийняття закону, який проголошував рівноправність англійської та французької мов у всіх ланках державного апарату;
- Із 1971 р. почалося виконання урядової програми – навчання другої мови в середніх та вищих навчальних закладах.

Ці заходи дещо змінили ситуацію на краще, але кардинальних змін не сталося.

Проблема Квебеку була лише проявом загальної кризи канадської федерації. Значна частина провінцій домогалася обмеження функцій центрального уряду. Уряд П. Трюдо звернувся в 1980 р. до Лондона з проханням про надання Канаді повного суверенітету в конституційній сфері. У березні 1982 р. британський парламент прийняв останній закон стосовно Канади – Акт про Канаду, який припинив дію законодавчих повноважень Великої Британії щодо цього домініону. 17 квітня 1982 р. канадський парламент прийняв Акт про конституцію (значно розширив повноваження провінцій, але не вирішив проблеми статусу Квебеку, що зберегло можливість поглиблення кризи федерації).

На початку 1980-х рр. у Канаді загострилось економічне становище, яке на деякий час відсунуло проблему федерально-провінційних стосунків. Відбувся спад виробництва. Державний дефіцит склав 24 млрд. канадських доларів. 12 % працездатного населення залишилось без роботи.

Економічні труднощі призвели до поразки лібералів і приходу до влади в 1984 р. прогресивно-консервативної партії на чолі з Брайаном Малруні. Він здійснив низку реформ у дусі «консервативної революції» і вивів країну з економічної кризи. Одним із основних політичних завдань уряд консерваторів вважав досягнення національної згоди і збереження єдності держави.

VI. Підведення підсумків. (5 хв.)

З перемогою на президентських виборах 1980 р. Рональда Рейгана в історії США був започаткований новий період – «неоконсервативна революція», естафету якої підхопив Дж. Буш в 1989 р. У 1992 на президентських виборах переміг Б. Клінтон, який за час перебування в Білому домі не вдався до радикальних реформ, проводячи прагматичну політику.

У повоєнні роки Канада пройшла шлях від англійського домініону до суверенної держави, яка забезпечує гідний рівень життя для своїх громадян. Проте країні не вдалося уникнути серйозних внутрішніх проблем, головною з яких є національна (проблема Квебеку).

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 64 – 82;

2. Підготуйте реферати за темами: «Зовнішня політика адміністрації президента Р. Рейгана», «США на сучасному етапі розвитку», «Проблема Квебеку», «Українці в Канаді».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Як змінилася роль США у світі після Другої світової війни?
2. Хто був першим повоєнним президентом США?
3. Яку стратегію у внутрішній політиці намагався реалізувати Г. Трумен?
4. Розкажіть про закон Тафта-Хартлі.
5. Чим відрізнялася зовнішня політика демократів і республіканців у 1945-2009 рр.?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Західної Європи у 1945 – поч. ХХІ ст.

Мета заняття: навчальна: показати і охарактеризувати основні тенденції розвитку країн Західної Європи в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.; розкрити зміст європейської інтеграції;

виховна: виховувати студентів у дусі взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення досвіду історії;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

Закінчення Другої світової війни внесло мало позитивного в економічний розвиток США. Скорочення воєнних замовлень загрожувало падінням виробництва і зростанням безробіття. Гостро постала проблема конверсії – переведення економіки на мирний лад. Ці проблеми можна було вирішити за рахунок зовнішнього ринку, де в США не залишилось конкурентів. Але це було неможливо через розорення Європи та Азії тривалою війною. Логіка підказувала, що потрібно надати цим країнам кредити, економічну допомогу, здійснити інвестиції в їхню економіку, ураховуючи те, що ринок капіталів у самих США був перенасиченим.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (7 хв.)

1. Як вплинула Друга світова війна на статус США?
2. Пригадайте, яка з країн-переможниць війни постраждала найбільше?
3. Спробуйте дати визначення терміну «європейська інтеграція».

V. План заняття.

1. План Маршалла, його роль у відбудові країн Західної Європи (15 хв.)

5 червня 1947 р. державний секретар США Дж. Маршалл, виступаючи в Гарвардському університеті, виклав основні положення плану економічної допомоги країнам, що постраждали під час війни. План мав вирішити такі завдання:

- допомогти економіці США позбутися перенасиченості ринку товарами і капіталом;
- полегшити проведення конверсії, і в той же час забезпечити відновлення дезорганізованої економіки Європи;
- укріплення європейської демократії.

До участі в плані були запрошені СРСР і країни Східної Європи. Країни, які погоджувалися повинні були надати відомості про стан своєї економіки, про втрати в роки війни, валютні резерви та плани використання допомоги, при цьому 2/3 допомоги вони мали витратити на закупівлю американських товарів. На основі цих даних конгрес США мав прийняти рішення про розмір допомоги.

Перша реакція Москви на план Маршалла не була однозначною. Проте, радянське керівництво стверджувало, що країни, які одержать допомогу, утратять свою економічну самостійність і що потрібно спиратись на власні сили у відбудові національних економік. СРСР, критикуючи план, не пропонував нічого взамін, тим самим роблячи рішучий крок до розколу Європи.

Таким чином, ставлення до плану Маршалла визначало союзників і противників СРСР та США. План економічної допомоги, з одного боку, сприяв подоланню труднощів американської економіки, відбудові Європи, з іншого – став однією з причин «холодної війни».

2. Основні тенденції економічного, політичного і соціального розвитку країн Західної Європи в другій половині XX – на початку XXI ст. (15 хв.)

а) особливості економічного розвитку:

- фінансові видатки країн Західної Європи та Японії на війну склали 962 млрд. доларів, а матеріальні витрати – близько 4 трлн. доларів;
- становлення «держави процвітання» – держава, яка гарантує громадянам певний рівень матеріального і соціального забезпечення, політичні права і свободи;

- Західна Європа стала одним із центрів світової торгівлі;
- збільшення видобутку дешевої нафти;
- завершено перехід до технологій масового виробництва;
- випереджаючий розвиток невиробничої сфери (сфери послуг);
- економічне зростання було нерівномірним, що зумовлювало занепад одних і піднесення інших країн Заходу;
- інтеграційні процеси, які розвиваються у двох напрямках: горизонтальному – створення транснаціональних корпорацій і вертикальному – створення міждержавних економічних і політичних союзів;
- кризи 1970 – 1980-х рр. призвели до стагфляції – одночасного падіння виробництва і зростання інфляції;
- з 1982 р. до початку 1990-х рр. спостерігалось нове стійке зростання економіки західних країн, однак темпи його були значно нижчими від попереднього (1960-х рр.);

б) особливості соціального розвитку:

- зниження темпів приросту населення, але і рівня смертності теж;
- витрати на виховання та навчання дітей зросли;
- відносно зменшилась еміграція з Європи, яка була основним джерелом формування населення США, Канади, Нової Зеландії, ПАР, Ізраїлю, країн Латинської Америки;
- після Другої світової війни у Європі закінчився процес урбанізації (70-80 % міські жителі);
- у результаті технологічної революції і кризи традиційних галузей виробництва склалися два полюси зайнятості;
- кількість працівників розумової праці зрівнялась з кількістю зайнятих фізичною працею;
- зміна місця і ролі малого та середнього бізнесу;

- після війни змінився спосіб життя населення країн Заходу (у структурі сімейного бюджету, кількості сім'ї, вища освіта перестала бути привілеєм);
- у повоєнний час завершилася емансипація жінок;
- прискорений темп життя і роботи примушує людину знаходитись у постійному стресі —»алкоголізм, наркоманія;
- хронічне безробіття —» зростання злочинності та поширення ультра націоналістичних гасел;

в) особливості політичного розвитку:

- розвиток ліберальної демократії (у 1970-ті рр. ліквідовано останні фашистські та авторитарні режими);
- процес розширення загального виборчого права;
- поділ влади на три гілки: виконавчу, законодавчу та судову;
- у результаті розширення функцій держави зростає бюрократизація суспільства;
- ідея демократизації укорінилася в громадській свідомості, вплив же радикальних партій знижувався;
- в умовах демократії головне завдання політичних партій – забезпечити собі масову підтримку і здобути владу;
- своєрідною реакцією на засилля партій стала поява в 1970-х рр. масових демократичних, екологічних («зелені»), пацифістських, феміністичних, антиглобалістських та інших рухів.

3. Інтеграційні процеси в Європі в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. (15 хв.)

Інтеграція не може бути однієї політичної волі, для її розвитку необхідні певні передумови:

- цивілізаційні – наявність спільних духовних цінностей, сумісність соціальних і політичних ідеалів;

- економічні – можливість взаємодоповнюючого економічного і науково-технічного розвитку;
- історичні – традиційна взаємодія, взаємоповага. Традиційне прагнення до єдності (насилля або добровільно);
- воєнно-політичні – спільність інтересів із головних питань міжнародного життя, співробітництво у воєнно-політичних союзах, урегулювання територіальних суперечок;
- геополітичні – можливість розвитку економічно рентабельної мережі транспортних комунікацій.

Початок європейської інтеграції поклала реалізація плану Маршалла. У квітні 1948 р. було створено Організацію європейського економічного співробітництва (ОЄЕС). Перехід від простого міжнародного європейського співробітництва до справжнього наднаціонального розпочався 9 травня 1950 р., коли шість країн (Франція, ФРН, Італія та країни Бенілюксу) об'єдналися у Європейську організацію вугілля та сталі (ЄОВС), новизною було створення європейського органу управління, незалежно від урядів країн. Наступним кроком стало створення 25 березня 1957 р. Європейського економічного співтовариства (ЄЕС, «Спільний ринок») і Європейського співтовариства з атомної енергетики (ЄСАЕ, «Євроатом»).

Мета діяльності ЄЕС – сприяння розвитку національних економік і захист Європи від засилля американського капіталу. У 1968 р. формується єдиний митний союз, 1987 р. – члени ЄЕС ввели в дію Єдиний європейський акт, згідно з яким створили єдину податкову систему, скасували відмінності у своїх законодавствах. В 1999 р. завершилося створення єдиного валютного простору – замість національних валют уведено єдину валютну одиницю – євро. Співтовариство планує розробити спільну оборонну політику й запровадити єдине європейське громадянство. З 2003 р. розпочався розгляд Конституції ЄС, яку передбачено прийняти у найближчий час.

VI. Підведення підсумків.

(5 хв.)

Після повоєнної відбудови серед західноєвропейських країн розпочався процес становлення і розвитку моделі «держави процвітання», що базується на ліберальній демократії, ринковій економіці й забезпечує високий життєвий рівень громадян.

Ідея єдиної Європи не раз виникала в європейських політиків, проте своє реальне втілення вона знайшла лише в другій половині ХХ ст. Пройшовши складний шлях європейці створили ЄС, який функціонує, розвивається і забезпечує поступальний розвиток переважної більшості країн Європи.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 83 – 89;

VIII. Перевірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Хто став президентом США у 1980 р.? Представником якої партії він був?
2. Які проблеми американського суспільства потребували негайного вирішення?
3. Що таке рейганоміка? Укажіть її позитивні і негативні прояви.
4. Який зовнішньополітичний курс намагалася реалізувати адміністрація президента Р. Рейгана?
5. Охарактеризуйте період президентства Дж. Буша.
6. Дайте оцінку президентства Б. Клінтона.
7. Як ви вважаєте, чи справляється США з роллю світового лідера?
8. Як змінилося становище Канади після Другої світової війни?
9. Коли країна остаточно здобула суверенітет?
10. Яка головна проблема Канади? Чим вона зумовлена? Чи вдалося її вирішити?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Західної Європи у 1945 – поч. ХХІ ст.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати процес розвитку Великої Британії та Франції у повоєнні роки, показати основні проблеми, що стояли перед країнами та шляхи їх вирішення;

виховна: виховувати студентів у дусі взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення досвіду історії;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, сприяти формуванню уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Після Другої світової війни Англія остаточно втратила «пальму першості» в міжнародних відносинах. У цей час починається розпад найбільшої Британської колоніальної імперії. Після виснажливої війни Велика Британія залишилася серед великих держав, але не могла змагатися зі США та СРСР.

Друга світова війна й окупація Франції завдали великої шкоди економіці країни. Хоча людські втрати і масштаби руйнувань були меншими, ніж у роки Першої світової, але більшість підприємств не працювало (понад 60 %), діяла карткова система, не вистачало сировинних і продовольчих ресурсів. Безробіття носило масовий характер (близько 600 тис. безробітних), процвітали «чорний ринок» і спекуляція, ціни зросли в шість разів.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Пригадайте, як вплинула Перша світова на розвиток Великої Британії?
2. Які наслідки мала Перша світова війна для Франції?
3. Яке місце за рівнем економічного розвитку займали Англія та Франція напередодні Другої світової?

V. План заняття.

1. Наслідки Другої світової війни для Англії та Франції. (10 хв.)

Країна	Велика Британія	Франція
Людські втрати	Загинуло 265 тис. військових (без урахування втрат 100 тис. осіб країн Співдружності та імперії) та 70 тис. осіб мирного населення.	Людські втрати і масштаби руйнувань були меншими, ніж у роки Першої світової.
Матеріальні втрати	Становили чверть національного багатства (30 млрд. дол.), внутрішній борг збільшився у 3 рази, зовнішній – на 21 млрд. фунтів стерлінгів.	Більше 60 % підприємств не працювало.
Територіальні зміни	Початок отримання незалежності Британськими колоніями.	Проголошено незалежність Демократичної Республіки В'єтнам, У Лаосі та Камбоджі розгорілась партизанська боротьба, у Сирії та Лівані відбулися сутички з французькими військами.
Соціально-економічні наслідки	Падіння ВВП до рівня 1936 – 1937 рр., фінансова і паливна кризи, безробіття сягало 2 млн. осіб.	Промислове виробництво скоротилось утричі, а сільськогосподарське – удвічі.
Політичні зміни	Поразка консерваторів на перших повоєнних виборах, прихід до влади лейбористів.	Провідну роль в країні почали відігравати Французька комуністична і Французька соціалістична

		партії, Народно-республіканський рух.
--	--	---------------------------------------

2. Прем'єрство В. Черчілля. Тетчеризм. (15 хв.)

Фінансові труднощі сприяли перемозі на президентських виборах в 1951 р. партії консерваторів, очолюваної В. Черчіллем. Головне завдання свого правління В. Черчілль сформулював у фразі: «Я не хочу бути присутнім на похоронах Британської імперії».

Основні заходи уряду:

- збереження статусу великої держави, створення власної ядерної зброї;
- збереження якомога більшої частини Британської імперії;
- тісний союз зі США, координація зовнішньої політики;
- зміцнення фінансової системи, повернення довіри до фунта стерлінга;
- часткова денационалізація, скорочення соціальних програм.

У 1950-ті роки Англія, як й інші західні держави, вступила в смугу економічного піднесення. Але темпи розвитку були надто низькими. Це пояснювалося такими обставинами: у попередні роки її економіка розвивалась в умовах відсутності конкуренції на великому ринку імперії, колонії забезпечували її дешевою сировиною і продовольством, отже Англія не мала достатніх стимулів для розвитку.

Лейбористські уряди Г. Вільсона та Д. Каллагана не змогли ефективно розв'язати назрілі проблеми. Ситуація змінилася після перемоги на виборах консерваторів. 4 червня 1979 р. був сформований уряд на чолі з Маргарет Тетчер. Політика уряду отримала назву тетчеризм.

Тетчеризм

Основні заходи уряду М. Тетчер	Позитивні результати	Наслідки
Запровадження жорстких заходів в боротьбі з інфляцією – скорочення	Подолання кризових явищ, покращення економічної кон'юнктури.	Подорожчання комунальних послуг та

державного апарату та витрат на його утримання і соціальних програм. Підтримка приватного підприємництва як основи економіки. Відмова від жорсткої регламентації бізнесу. Денаціоналізація (приватизація) нафтової, авіаційної промисловості, вантажного транспорту та частини комунальної власності. Обмеження прав на страйки, звуження сфери діяльності профспілок. Зменшення податкових ставок, збільшення опосередкованих податків. Перегляд соціальних програм. Підтримка приватної освіти та охорони здоров'я.	Високі темпи економічного зростання. Надходження іноземних інвестицій. Структурні зміни в економіці на основі наукомістких технологій. Модернізація традиційних англійських галузей промисловості: суднобудівної, металургійної, вуглевидобувної. Скорочення державного сектору, підвищення його рентабельності. Низькі темпи інфляції. Бездефіцитний бюджет. Більшість англійців стали власниками нерухомості. Пожвавлення економічної активності населення. Зменшення безробіття.	транспорту. Розгортання широкого страйкового руху. Зростання воєнних витрат. Зростання безробіття, зумовленого структурними змінами в економіці.
--	---	--

3. Французький Голлізм.

(15 хв.)

На перших післявоєнних виборах у жовтні 1945 р. до Установчих зборів ФКП набрала найбільшу кількість голосів і п'ять її представників увійшли в уряд, який очолив Шарль де Голль (прихильник президентської республіки).

Ознаки Голлізму	Політична філософія, поєднання французьких традицій з реаліями 1940 – 1960-х рр. Державно-правова доктрина, втілена в Конституції 1958 р. Політична програма Ш. де Голля. Політична течія, що еволюціонувала від особистої партії де Голля до сучасного французького варіанту неоконсерватизму. Французька модель «держави процвітання». Точний відбиток сучасного французького суспільства («Паризьке метро о 18 годині, тобто точний відбиток французького суспільства» (А. Мальро)).
Державно-правова доктрина	
Оформлення президентської республіки: • посилення виконавчої влади за умови значної переваги президентської, що є виразником загальнонаціональних інтересів; • персоніфікація політичної влади; • система подвійної відповідальності уряду перед президентом і парламентом; • прямі загальні президентські вибори; • розширення безпосередньої демократії (проведено референдуми); • обмеження багатопартійної системи (запроваджена мажоритарна виборча система); • обмеження повноважень парламенту.	
Економічна доктрина	
Пошук оптимальної економічної моделі, що враховує національну специфіку розвитку: • жорстке стратегічне планування; • жорстка податкова політика; • розширення державного сектору в базових перспективних галузях; • збільшення частки державного сектору в економіці;	

• активізація бюджетної інвестиційної політики; • включення в економічні процеси всіх прошарків населення; • монетарна політика.
Соціальна доктрина
Ідея «асоціації праці, капіталу і кадрів» як основа «третього шляху» розвитку, орієнтованого на соціальне партнерство.
Зовнішньополітична доктрина
Трансформація біполярної моделі світового порядку, створення «третього полюса» впливу в системі міжнародних відносин. Національна воєнна доктрина «оборони по всіх азимутах». Формування осі Париж – Бонн. Концепція західноєвропейської інтеграції «Європа вітчизн». «Доктрина співробітництва» з колишніми колоніями. Мирне співіснування і діалог з наддержавами.

4. Франція після Ш. де Голля. (15 хв.)

У 1969 р. на дострокових виборах президентом Франції було обрано Жоржа Помпіду. Новий президент послабив державну регламентацію соціально-економічного життя, розширив соціальне законодавство. Були поліпшені відносини зі США. У 1973 р. Франція зняла вето на прийняття Великої Британії до ЄЕС.

У 1974 р. після несподіваної смерті Ж. Помпіду президентом країни було обрано Валері Жискар д'Естена. При ньому було завершено перегрупування політичних сил.

Наприкінці 1970-х рр. у Франції різко змінилась економічна кон'юнктура, що викликало загострення соціальних проблем. Це дало змогу

лівим силам одержати перемогу на президентських, а згодом і на парламентських виборах 1981 р. Президентом Франції став соціаліст Франсуа Міттеран. У країні розпочалася третя хвиля націоналізації, розширювалися соціальні програми і вводилася 5-тижнева відпустка. Ці заходи ще більше посилили інфляцію. Тоді уряд, сформований лівими силами, ввів державний контроль за цінами і заробітною платою, що відразу викликало невдоволення населення. У 1984 р. Ф. Міттеран призначив прем'єр-міністром Жака Ширака, який здійснив перетворення у дусі консервативної революції.

На президентських виборах 1995 р. перемогу здобув Жак Ширак. Наважився розпустити парламент і призначив вибори з метою забезпечити собі підтримку в проведенні непопулярних реформ. Але на виборах 1997 р. перемогу здобули соціалісти, новим прем'єром було призначено Л. Жоспена. Великі сподівання уряд покладав на продовження інтеграційних процесів, приватизацію державного сектору, скорочення військових витрат за рахунок докорінного реформування армії.

Президентські вибори 2002 р. стали важливим рубежем у розвитку Франції. Хоча Ж. Ширак переміг у другому турі (82 %), сам факт популярності ультраправих ідей (відверто расистських, шовіністичних) у країні з давніми демократичними традиціями свідчить про серйозні проблеми в розвитку Франції, серед яких безробіття, відсутність стабільного розвитку, злочинність, нелегальна еміграція.

VI. Підведення підсумків.

(3 хв.)

По закінченню війни Велика Британія остаточно втратила першість у світі. Розпочався розпад Британської колоніальної імперії. Проте завдяки діяльності М. Тетчер Англія посіла гідне її місце у світі.

Після Другої світової війни Франція пройшла складний шлях розвитку. Визначальну роль у становленні нової моделі французької держави належить Ш. де Голлю. Закладені ним підвалини президентської республіки витримали випробування часом. На сьогодні Франція є однією з провідних країн світу, одним із головних рушіїв європейської інтеграції.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 89 – 109;

2. Підготуйте реферати за темами «Розпад Британської колоніальної імперії», «Консерватори і лейбористи в пошуках ліків у подоланні “англійської хвороби”», «Четверта республіка», «Франція – двигун європейської інтеграції».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Яку мету переслідував Дж. Маршалл, пропонуючи свій план?
2. Як ви вважаєте, чи досяг план Маршалла поставленої мети?
3. Назвіть позитивні й негативні фактори виконання плану.
4. Зазначте та коротко охарактеризуйте основні тенденції:
 - а) економічного;
 - б) політичного;
 - в) соціального розвитку країн Західної Європи в другій половині XX – на початку XXI ст.
5. Розкрийте суть інтеграційних процесів в Європі в другій половині XX – на початку XXI ст.
6. Чи бере Україна участь в європейській інтеграції? Якщо так, то яким чином?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Західної Європи у 1945 – поч. ХХІ ст.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати розвиток Німеччини у повоєнні роки, розкрити основні тенденції економічного, політичного, соціального розвитку Італії, показати основні проблеми, що стояли перед країною і шляхи їх подолання;

виховна: виховувати студентів у дусі демократизму;

розвивальна: продовжувати формувати навички використання набутих знань для аналізу конкретно-історичного матеріалу.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Німеччина зазнала поразки в Другій світовій війні, тому її долю вирішували країни-переможниці. Західнонімецькі землі (11 земель) опинились в американській, англійській і французькій зонах окупації (43 млн. осіб). Управління країною знаходилося в руках Контрольної Ради представників країн-переможців. Передбачалося, що в майбутньому Німеччина стане єдиною демократичною державою.

Важливим питанням післявоєнного устрою Італії стало вирішення долі монархії. Король Віктор-Еммануїл III дискредитував себе співробітництвом з фашистами в роки війни, підірвав авторитет монархії як державного інституту. За ініціативи лівих партій 2 червня 1946 р. відбувся референдум з питання збереження монархії. В умовах гострої політичної боротьби 12,7 млн. осіб віддали свої голоси за республіку, 10,7 млн. – за монархію. Італія стала республікою.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Пригадайте, як вплинула Перша світова на розвиток Німеччини?
2. Які наслідки мала Перша світова війна для Італії?
3. Яке місце за рівнем економічного розвитку займали Німеччина та Італія напередодні Другої світової?

V. План заняття.

1. Розвиток роз'єднаної Німеччини. (10 хв.)

У 1947 р. Англія і США об'єднали свої окупаційні зони в Бізонію. У 1948 р. до них приєдналась французька зона. У Німеччині було створено єдину адміністрацію і військове командування, розроблено проект конституції і створено управління господарством, яке очолив Л. Ерхард. Він розробив програму економічних реформ, результати яких отримали назву «німецьке економічне диво».

Причини швидкого економічного розвитку ФРН. «Економічне диво».

- солідні стартові можливості, значна промислова база, сучасне устаткування;
- компетентне керівництво реформами;
- гнучка податкова і кредитна політика, значні іноземні інвестиції (за планом Маршалла ФРН отримала 50 млрд. дойчмарок);
- організованість нації;

- жорстка експлуатація робочої сили (встановлення 62-годинного робочого тижня, заробітна плата складала 65 % довоєнної);
- підтримка економіки з боку держави (запровадження довгострокових кредитів, 30 % акцій підприємств належало державі);
- відсутність військових видатків до 1955 р., присутність на території країни іноземних військ.

7 вересня 1949 р. було проголошено ФРН, яка стала парламентською республікою. Уряд країни очолив канцлер Конрад Аденауер (ХДС/ХСС). У своїй діяльності уряд орієнтувався на США і на цінності західної демократії. У 1952 р. він відкинув план СРСР про об'єднання Німеччини.

У період 1945 – 1949 рр. радянська військова адміністрація, діючи згідно з принципами демілітаризації, денацифікації здійснила низку заходів, а саме:

- ліквідувала фашистський державний апарат, партії і організації;
- здійснила заходи щодо покарання військових злочинців;
- запровадила аграрну реформу (ліквідація поміщицького землеволодіння, передача землі малоземельним селянам, сільськогосподарським робітникам і переселенцям);
- ліквідувала монополістичні об'єднання;
- націоналізувала власність фашистів і воєнних злочинців;
- здійснила передачу місцевої влади структурам, утвореним Соціалістичною єдиною партією Німеччини (СЄПН);
- провела реформу освіти.

7 жовтня 1949 р. в радянській зоні окупації було проголошено Німецьку Демократичну Республіку (НДР). СЄПН стала правлячою партією, яка відразу почала будувати соціалізм. Після смерті Сталіна у НДР 15 – 18 червня 1953 р. вибухнуло народне повстання проти існуючого режиму. Після придушення виступів населення відбулась деяка лібералізація режиму:

- 1) було закріплено права приватного сектору;

- 2) надано свободу церкві, молодіжним організаціям, створювались нові партії;
- 3) у сільському господарстві проводилась обережніша політика;
- 4) скасовувалась цензура;
- 5) підвищувалась заробітна плата і скасовувались надзвичайні податки;
- 6) СРСР оголосив про припинення вилучення репарацій.

Завдяки цим заходам вдалося досягти відносної стабілізації режиму. Але рівень життя у НДР був значно нижчим, ніж у ФРН. У планах військового командування НАТО і ОВД Західний Берлін розглядався як база для майбутньої “армії вторгнення” —» у ніч з 12 на 13 серпня 1961 р. навколо Західного Берліна був споруджений мур, який повністю перерізав будь-яке сполучення між західною та східною частиною міста. У 1960-ті рр. економічний розвиток НДР прискорився. Для міжнародної політики характерною була відносна ізоляція: країна мала дипломатичні зносини лише з соціалістичними країнами. Новим лідером СЄПН і НДР став Еріх Хонеккер, який у 1972 р. підписав договір про основи взаємовідносин між двома німецькими державами.

2. Об'єднання Німецької держави. (15 хв.)

У грудні 1989 р. постало питання про об'єднання двох Німеччин, на основі закріпленої у конституції ФРН схеми входження земель на сході у федерацію. 1 червня 1990 р. у НДР було введено західнонімецьку грошову одиницю дойчмарку. 31 серпня проведено вибори і відновлено 6 земель на території НДР. 12 вересня СРСР, США, Англія, Франція підписали договір про остаточне врегулювання німецького питання. 3 жовтня 1990 р. відбулось об'єднання Німеччини, столицею якої став Берлін. Після об'єднання ФРН стала повноправним членом світового співтовариства. Постало питання про надання їй місця Раді Безпеки ООН. У Європі ФРН стала найбільш населеною країною (80 млн. осіб) з могутнім економічним потенціалом.

Канцлером об'єднаної Німеччини став Гельмут Коль. У своїй внутрішній політиці він продовжив попередній курс «консервативної

революції». Головною проблемою для об'єднаної Німеччини стала інтеграція східнонімецьких земель: структурна перебудова і модернізація економіки, відновлення земельного устрою, формування нових владних і партійних структур, а особливо зміна системи мислення, звичок, ставлення до праці. У 1990 – 1993 рр. у східнонімецьких землях спостерігався спад виробництва і падіння життєвого рівня населення, але вже в 1994 р. завдяки значним капіталовкладенням цю негативну тенденцію вдалося переломити. Під час чергових парламентських виборів 1994 р. виборці підтримали курс, що проводив Г. Коль. Однак, вирішення існуючих проблем у дусі політики «консервативної революції» стало для канцлерства Коля згубним. На виборах у вересні 1998 р. перемогла коаліція, очолювана соціал-демократами. Новим канцлером Німеччини став Герхард Шредер. Проте Шредеру не вдалося впоратися з багатьма проблемами в країні, тому були призначені позачергові вибори. Вибори 2005 р. стали випробуванням для німецької політичної еліти, оскільки виявили розкол суспільства навпіл. Після тривалих переговорів новим канцлером Німеччини Ангела Меркель – лідер ХДС/ХСС, а більшість міністерських портфелів отримали представники СДПН. Таким чином, була утворена велика коаліція з протилежних політичних сил.

3. Італійське «економічне диво». (15 хв.)

Перші парламентські вибори на основі нової конституції 1947 р. дали впевнену перевагу Християнсько-демократичній партії (ХДП), яка сформувала уряд на чолі з А. де Гаспері (знаходився при владі в Італії до 1953 р.). А. де Гаспері, будучи високоосвіченою людиною, учасником руху Опору, маючи багатий життєвий досвід, не мислив Італію поза європейським співтовариством. У 1949 р. однією з перших вона стала членом НАТО, у 1957 р. – однією із співзасновниць ЄЕС. Вибір демократичного шляху розвитку став однією з причин італійського «економічного дива».

Причини і передумови італійського «економічного дива»:

- аграрна реформа (селяни отримали за викуп і кредит 1,5 млн. га) —» розширення внутрішнього ринку, модернізація сільського господарства;
- відмова США та Великої Британії від своїх часток репарацій з Італії;
- допомога за планом Маршалла (1,5 млрд. дол.), що дозволило в короткий термін відновити довоєнний рівень виробництва (1948 р. — у промисловості, 1950 р. — у сільському господарстві);
- державна підтримка великих корпорацій;
- створення великих державних підприємств і значного за розмірами державного сектору економіки (до 40 % промисловості);
- значні капіталовкладення у розвиток відсталого Півдня країни;
- дешева робоча сила;
- залучення іноземного капіталу;
- участь у європейських інтеграційних процесах;
- створення широкої системи соціального забезпечення, яка сприяла розвитку внутрішнього ринку;
- проведення структурної перебудови економіки, орієнтація на експорт, запровадження досягнень НТР;
- надання пільг малому і середньому бізнесу, масовий випуск недорогих якісних товарів повсякденного попиту, побутової техніки, одягу, взуття тощо;
- грошові перекази 300 тис. італійців, які щороку від'їжджали на заробітки за межі країни;
- розвиток системи курортів, туризму, відпочинку і розваг.

За рівнем заробітної плати, системи соціального забезпечення, розміром пенсій Італія поступалася лише скандинавським країнам.

4. Політичний розвиток Італії в 1970-ті рр. на початку XXI ст. (15 хв.)

Незважаючи на загальне падіння авторитету комуністів у Західній Європі, в Італії вони зберігали сильні позиції. У період 1963 – 1976 рр. ХДП

вступила в коаліцію з ІСП. Лівоцентристський уряд очолив Альдо Моро. Цей уряд:

посилив втручання держави в економічне життя суспільства, прийняв п'ятирічну економічну програму, провів націоналізацію електротехнічної промисловості, запроваджувався 40-годинний робочий тиждень, розширювалися права профспілок на підприємствах, прийняті закони передбачали захист орендарів землі та обмеження спекуляцій у житловому будівництві.

Економічна криза 1974 – 1975 рр. загострила проблеми Італії. Зростала і так висока популярність комуністів. На виборах 1976 р. ІКП набрала 34,4 % голосів (227 місць із 630). Лідери ХДП відмовилися допустити в уряд комуністів. Це призвело до кризи в суспільстві й розколу ХДП. У результаті ХДП утворила коаліції з дрібними правими партіями. У 1980-ті рр. при владі знаходилися вже п'ятипартійні уряди. Але чим більше партій входило до складу уряду, тим менш тривким він був. Постійна зміна урядів стала традицією в Італії. Політична нестабільність сприяла розвитку тероризму як з боку неофашистів, так і з боку ультралівих організацій. З 1969 по 1981 рр. від рук терористів загинуло 386 осіб. За рівнем корупції Італія не має собі рівних у Західній Європі. Корупція в країні пов'язана також і з особливостями політичного механізму Італії (вибори за пропорційною системою, відсутність відкритості політичного життя). У 1980 – 1990-ті рр. державні інститути Італії переживали глибоку кризу, яка посилювалась значним державним дефіцитом і неефективністю державного сектору економіки. Кризу влади намагався подолати п'ятипартійний уряд лідера ІСП Беттіно Краксі, шляхом проведення реформ у дусі консервативної революції, але це йому так і не вдалося. У лютому 1992 р. в Італії розгорнулася широкомасштабна кампанія «Чисті руки», спрямована проти мафіозних структур. У ході цієї операції майже вся верхівка італійського суспільства, традиційні політичні партії були дискредитовані.

VI. Підведення підсумків.

(3 хв.)

Початок «холодної війни» між СРСР і США призвів до розколу Німеччини на дві держави – ФРН і НДР, які намагались реалізувати діаметрально протилежні моделі розвитку. Демократичні зміни в Радянському Союзі і країнах Східної Європи створили умови для об'єднання Німеччини, яке відбулося 3 жовтня 1990 р. Нова Німеччина стала могутньою державою Європи і світу, вагомим чинником міжнародних відносин.

Завдяки наполегливості політичної еліти Італія стала однією з провідних країн Західної Європи, членом «великої сімки». У 1950 – 1960-ті рр. у розвитку економіки країни спостерігалось стрімке піднесення. Найбільш складною проблемою для країни була корупція – вагомий чинник політичного життя, що сприяла процвітанню організованої злочинності (мафії). 1990-ті рр. стали періодом розгортання широкомасштабної боротьби з корупцією.

VII. Завдання для самостійної роботи.

(2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 109 – 129;

2. Підготуйте реферати за темами «Падіння Берлінського муру», «Німеччина на сучасному етапі», «Мафія в Італії і боротьба з нею», «Італія на сучасному етапі».

VIII. Перевірка домашнього завдання.

(20 хв.)

1. Яка партія перемогла на перших повоєнних виборах у Великій Британії? Чому?
2. Назвіть причини розпаду Британської колоніальної імперії.
3. Що, на вашу думку, допомогло Великій Британії зберегти статус великої держави?
4. Дайте характеристику внутрішній та зовнішній політиці М. Тетчер. Якими були результати її діяльності?
5. Якими були наслідки Другої світової для Франції?

6. Які політичні сили були домінуючими у Франції після Другої світової війни?
7. Охарактеризуйте роль Ш. де Голля в історії Франції.
8. Розкрийте розвиток Франції після Шарля де Голля.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: СРСР. Нові незалежні держави.

Мета заняття: навчальна: з'ясувати основні тенденції розвитку СРСР у 1945 – 1964 рр., охарактеризувати останні роки перебування при владі Й. Сталіна і реформи М. Хрущова;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Перемога в Другій світовій війні призвела до кардинальних змін у міжнародному становищі Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Радянський Союз вийшов з війни як наддержава. Зодчий перемоги – товариш Сталін, не дивлячись на величезні втрати, продовжив політику «закручування гайок». Після смерті Йосипа Віссаріоновича епоху сталінізму змінила «відлига» – період в історії СРСР, який охоплює 1953-1964 рр., тобто час перебування при владі М. С. Хрущова. Він характеризується ліквідацією таких проявів сталінського режиму, як масові репресії, тотальний контроль за всіма сферами діяльності, і спробою проведення суспільно-політичних, економічних реформ з метою надати нового імпульсу розвитку радянського суспільства на шляху до «побудови комунізму».

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Пригадайте, як закінчилася Перша світова для Радянської Росії?
2. Які посади в СРСР обіймав Й. В. Джугашвілі?
3. Спробуйте дати визначення терміну «десталінізація»?

V. План заняття.

1. Наслідки Другої світової війни для СРСР. (10 хв.)

Показники	Характеристика
Людські втрати	Загинуло 27 млн. осіб. За іншими джерелами – понад 40 млн. осіб.

Матеріальні збитки	Становили третину національного багатства країни. Було зруйновано 1710 міст, 70 тис. сіл, 32 тис. промислових і 100 тис. сільськогосподарських підприємств, 1135 шахт, 65 тис. км залізниць, 16 тис. паровозів, 428 тис. залізничних вагонів.
Територіальні зміни	Закріплено приєднання Західної України та Західної Білорусії, Бессарабії, Північної Буковини, Прибалтики, частини Фінляндії, здійснене у 1939 – 1940 рр. Приєднання у 1944 р. до СРСР Тувинської народної республіки. За договором 1945 р. із Чехословаччиною до СРСР було приєднано Карпатську Україну. За рішенням Потсдамської конференції до СРСР відійшла частина Пруссії і місто Кенігсберг (з 1946 р. – Калінінград) із прилеглою територією. За мирним договором із Фінляндією визнавались кордони 1940 р., а також до СРСР відійшла область Петсамо (Печенга) та деякі інші прикордонні території. Після розгрому Японії до СРСР відійшли Південний Сахалін і Курильські острови, Порт-Артур. У 1951 р. був остаточно узгоджений кордон із Польщею.
Соціально-економічні наслідки	Значне зниження і до того невисокого життєвого рівня населення. Заробітна плата залишилася на рівні 1940 р., ціни зросли в 3 рази. До 1947 р. зберігалася карткова система. 25 млн. осіб залишилися без даху над головою. Звичайним явищем була дитяча безпритульність. Гострою була проблема влаштування демобілізованих з армії (8,5 млн. осіб), а також тих, хто повернувся з полону і з примусових робіт (понад 5 млн. осіб). Нова хвиля депортацій із західних регіонів СРСР. Значні втрати працездатного населення. Нестача робочої сили. Промислове виробництво в регіонах, що зазнали окупації, складало близько 30 % довоєнного. У роки війни було створено нову промислову базу на Сході СРСР.

	Сільськогосподарське виробництво складало 60 % довоєнного. На 2/3 скоротилося виробництво зерна.
Політичні зміни	Патріотичне піднесення, сподівання населення на зміни в політичній та економічній сфері. Відновлення та посилення репресій, нове ідеологічне забезпечення режиму (поєднання російського націоналізму, шовінізму з антисемітизмом і марксизмом-ленінізмом). Боротьба з антирадянським повстанським рухом у західних районах СРСР (Україна, Білорусія, Прибалтика).

2. Відбудова народного господарства і суспільно-політичне життя у 1945 – 1953 рр. (15 хв.)

Відбудова господарства (1943 – 1951 рр.)

Основні напрямки			
Скасування обмежень воєнного часу	Заходи щодо підвищення життєвого рівня	Заходи у промисловості	Заходи в сільському господарстві
Відновлення 8-годинного робочого дня і відпусток. Скасування обов'язкових позаурочних робіт. Скасування законів і обмежень воєнного часу.	Працевлаштування демобілізованих і репатрійованих. Скасування карткової системи у 1947 р. Зниження цін на промислові та продовольчі товари. Розгортання житлового будівництва.	Часткове переведення підприємств на випуск мирної продукції. Відновлення зруйнованих промислових об'єктів, у першу чергу важкої промисловості. Розвиток	Відновлення МТС, постачання села сільгоспмашинами. Підвищення норм хлібозаготівлі, збільшення податків. Примусові позики. Організовані набори сільської молоді на відбудову міст і промисловості.

	Збільшення виробництва товарів народного споживання. Грошова реформа 1947 р.	енергетики. Запровадження нової техніки і технологій. Будівництво нових підприємств.	
--	---	--	--

Риси сталінського режиму в повоєнний час (1945 – 1953 рр.):

- зміцнення влади Й. Сталіна в результаті перемоги у війні;
- подальша централізація державного управління, розбухання державного апарату, згортання будь-якої самостійності на місцях;
- збільшення представництва партійно-державної номенклатури в Радах;
- репресії проти військовополонених і репатрійованих, посилення репресій: «ленінградська справа», «справа лікарів», боротьба з космополітами, репресії проти військових;
- посилення ідеологічного тиску, «ждановщина».

3. Шляхи розвитку СРСР після смерті Й. Сталіна. (15 хв.)

5 березня 1953 р. помер Й. Сталін. Ця дата стала початком процесу, що згодом отримав назву «відлига» – спроба лібералізації суспільно-політичного життя, проведення значних соціально-економічних реформ.

Альтернативні програми розвитку СРСР після смерті Й. Сталіна

Програма Л. Берії (голова МВС)	Програма Г. Малюнкова (голова Ради міністрів)	Програма М. Хрущова (секретар ЦК КПРС)
Виступав проти культу особи Й. Сталіна. Припинення видання повного зібрання творів	Скасування культу особи Сталіна, лібералізація існуючого режиму. Колективне	Скасування культу особи Й. Сталіна, лібералізація існуючого режиму. Реабілітація

Й. Сталіна. Амністія 1,2 млн. осіб. Припинення «справи лікарів». Ставив під сумнів ефективність колгоспної системи. Обмеження асигнувань на воєнно-промисловий комплекс. Повернення політики «коренізації» в Україні, Білорусії, Литві. Виступав за порозуміння з лідерами національно-визвольних рухів у західних районах СРСР. Зменшення ролі партійних органів. Виступав за об'єднання ФРН і НДР. Нормалізація відносин з Югославією.	керівництво країною, хоча фактично мав необмежену владу. Реабілітація незаконно репресованих. Розвиток легкої, харчової промисловості та сільського господарства, інтенсифікація виробництва. Зменшення ролі партійних органів. Недопущення світової війни в умовах існування ядерної зброї.	незаконно репресованих, у тому числі й репресованих народів. Розширення прав союзних республік. Децентралізація управління економікою. Прийняття курсу на розгорнуте будівництво комунізму. Зміцнення партійного апарату. Повне зрощування партійного та державного апаратів. Скорочення армії. Зняття міжнародної напруги. Підтримка національно-визвольних рухів у країнах, що знаходились у колоніальній залежності.
---	---	--

4. Реформи М.С. Хрущова.

(15 хв.)

Реформи М. С. Хрущова в промисловості:

- Спроба децентралізації управління промисловістю шляхом створення рад народного господарства (раднаргоспів) та ліквідації низки галузевих міністерств → 1) збереження старих важелів адміністративно-командної системи; 2) розширення господарчих прав на місцях; 3) скорочення управлінського апарату;

- впровадження здобутків науково-технічної революції (НТР) у виробництво —» 1) впровадження перших кібернетичних машин; запуск першого штучного супутника Землі в 1957 р.; політ Ю. Гагаріна в космос у 1961 р.; використання атомної енергії в мирних цілях; використання нових машин і технологій; 2) перекис у бік оборонної галузі; 3) помітне відставання від країн із ринковою економікою;

- збільшення випуску товарів народного вжитку —» 1) побудовано понад 300 нових і реконструйовано 400 підприємств легкої та харчової промисловості; 2) зріс добробут народу; 3) недостатня кількість і низька якість споживчих товарів.

Реформи М. С. Хрущова в сільському господарстві:

- Реорганізація МТС – перетворення МТС на ремонтно-технічні станції по обслуговуванню колгоспної техніки шляхом примусового викупу колгоспами старої техніки МТС по завищених цінах;

- надпрограма у тваринництві (за 3-4 роки наздогнати США у виробництві м'яса, молока і масла на душу населення); завищені плани здачі продукції тваринництва; зменшено поголів'я худоби;

- «кукурудзяна кампанія» – спроба вирішити проблему з кормами – набула надмірно великих розмірів. У 1963 р. кукурудзою було засіяно 28 % посівних площ, зменшено посіви пшениці та інших цінних культур;

- новий наступ на особисті присадибні господарства, навіяний запровадженням у життя ідеї про стирання різниці між містом і селом та будівництвом так званих агроміст: у 1956 р. встановлено високий податок за утримання худоби в місті; у 1959 р. заборонено утримувати худобу в містах і робітничих селищах; встановлено ліміт на утримання живності на селі.

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

Подолавши в основному руйнівні наслідки Другої світової війни, Радянський Союз опинився перед вибором подальшого шляху розвитку. Панування радянської тоталітарної моделі визначило подальшу долю СРСР.

Хрущовські реформи так і не внесли кардинальних змін у розвиток країни. Вони лише ліквідували найбільш одіозні прояви сталінського режиму.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 129 – 144;

2. Письмово відповісти на питання: «Чому реабілітаційні процеси не були доведені до кінця»?

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Коли було створено ФРН і НДР?
2. Що стало причиною будівництва Берлінського муру?
3. Що послужило причиною до демократичних змін у НДР?
4. Коли відбулось об'єднання Німеччини? Хто став першим канцлером об'єднаної Німеччини?
5. Яку політику проводить уряд сучасної Німеччини?
6. Яка партія домінувала в політичному житті Італії у повоєнні роки? Чим це було зумовлено?
7. Чим була зумовлена могутність італійських комуністів?
8. Охарактеризуйте особливості політичного життя в Італії в 1960 – 1980-ті рр.
9. Які причини політичної кризи в країні в 1990-ті рр.? Як її було подолано?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: СРСР. Нові незалежні держави.

Мета заняття: навчальна: розкрити суть періоду «застою», охарактеризувати процес перебудови в СРСР, показати причини розпаду СРСР;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. ХХ ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Період 1964-1985 рр. в історичній та публіцистичній літературі отримав назву «застій» або час кризи радянської моделі розвитку. Актуальність полягає у протиріччі: «Економічний розвиток країн колишнього СРСР не може наздогнати економічні показники застійної доби». Отже, «застій» – роки соціально-економічної та політичної кризи чи період соціальної та матеріальної стабільності.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Як ви розумієте поняття «соціально-економічна та політична криза»?
2. Чим були зумовлені хрущовські реформи?
3. Пригадайте, як зазвичай відсторонювали від влади політичних суперників в роки сталінщини?

V. План заняття.

1. Розвиток СРСР у 1964 – 1985 рр. (15 хв.)

Структурна криза радянської моделі суспільно-політичного розвитку

Криза	Прояви
Економічна	Дефіцит товарів. Відмова від нових технологій або повільне їх запровадження. Невисока якість більшості товарів. Продовольча криза. Хронічна криза сільського господарства. Прихована інфляція (зростання цін при незмінних розмірах заробітної плати). Переважно екстенсивний шлях розвитку

	економіки. Висока затратність виробництва, енергоємність і матеріалоємність продукції. Поява тіньової економіки («цеховики»).
Політична	Воєнні авантюри і нездатність з них вийти (Афганістан, Ефіопія, Ангола). Нездатність вищого керівництва реагувати на нові тенденції світового розвитку. «Старіння» керівництва. Недієздатність законодавчих органів. Втрата динамічності у розвитку радянської моделі і, відповідно, її привабливості для інших країн. Корупція у вищих ешелонах влади: хабарництво, криміналізація, просування по службовій драбині за принципом знайомства, родинних зв'язків, особистої відданості. Посилення репресій проти інакомислячих.
Ідеологічна	Розчарування в правильності обраного шляху розвитку (побудова комунізму). Розходження між ідеологічними догмами і реаліями життя. Усвідомлення нереальності досягнення мети побудови комунізму. Зростання дисидентського руху і настроїв у суспільстві. Посилення ідеологічного тиску на суспільство.
Екологічна	Бездумна експлуатація природних ресурсів. Відсутність наукового обґрунтування розміщення виробничих потужностей. Руйнування природного середовища, придатного для життя людей (забруднення водоймищ, атмосфери тощо). Поступова деградація нації (генетичні зміни, зростання дитячих захворювань і народження хворих дітей, скорочення народжуваності, зростання числа хронічних захворювань).
Моральна	Виникнення явища подвійної моралі (розбіжності між декларованим стилем поведінки і реальними устремліннями та установками, безвідповідальність). Зростання престижності професій, посад, які дають змогу отримувати нетрудові доходи. Зростання кількості побутових злочинів. Прагнення

	досягти мету незаконним шляхом. Зростання числа економічних (господарських) злочинів. Наростання споживацьких настроїв. Поширення пияцтва та алкоголізму.
--	---

2. Реформи «застійної» доби.

(10 хв.)

Галузь	Реформи О. Косигіна
Промисловість	Удосконалення системи планування і надання більшої самостійності підприємствам. Посилення економічного стимулювання і підвищення матеріальної зацікавленості трудових колективів.
Сільське господарство	Зменшення планів обов'язкових поставок зерна. Установлення твердих планів закупівлі продукції на п'ять років. Підвищення закупівельних цін. Запровадження надбавок за надпланову продукцію. Запровадження гарантованої оплати праці колгоспників. Скасування обмежень щодо особистих підсобних господарств. Зміцнення матеріально-технічної бази колгоспів і радгоспів. Дотації і капіталовкладення у сільське господарство.
Управління	Перехід від територіального принципу управління до галузевого. Відновлення системи міністерств.

3. Перебудова в СРСР (1985 – 1991 рр.).

(15 хв.)

Дата	Подія
Квітень	Пленум ЦК КПРС висунув стратегічну мету – курс на

1985 р.	прискорення соціально-економічного розвитку країни.
Травень 1985 р.	Постанова ЦК КПРС про заходи щодо подолання пияцтва та алкоголізму.
Лютий 1986 р.	XXVII з'їзд КПРС. Підтвердив курс на прискорення. Ставилось завдання за три п'ятирічки створити виробничий потенціал, що дорівнював би вже існуючому. Подвоїти національний дохід за рахунок підвищення продуктивності праці, запровадження досягнень НТР. Вирішити цілу низку соціальних проблем: забезпечення житлом, продовольством і предметами повсякденного вжитку. Постанова «Про подальше вдосконалення економічного механізму господарювання в агропромисловому комплексі країни». Передбачала створення вертикальної структури Держагропрому СРСР, яка мала б контролювати виробництво, переробку і збереження сільгосппродукції.
Травень 1986 р.	Постанова ЦК КПРС про посилення боротьби з нетрудовими доходами.
Листопад 1986 р.	Прийняття закону «Про індивідуальну трудову діяльність».
Червень 1987 р.	Пленум ЦК КПРС «Про докорінну перебудову управління економікою».
30 червня 1987 р.	Прийняття закону «Про державне підприємство». Надання підприємствам самостійності, самоуправління, самоокупності, самофінансування. Незабаром були прийняті інші партійно-державні постанови: про перебудову планування, матеріально-технічного постачання, ціноутворення тощо. Деякі підприємства отримали право виходу на зовнішній ринок. Було порушено державну монополію на зовнішньоекономічну діяльність.
Березень 1988 р.	Прийняття нового положення про колгоспи, що допускало можливість існування орендних відносин.

1988 р.	Початок поширення орендних і кооперативних форм господарювання. Початок створення асоціацій, концернів, малих підприємств, спільних підприємств з малими фірмами.
1989 р.	Створення спеціальної державної комісії з питань реформи на чолі з Л. Абалкіним і неурядової на чолі з академіком С. Шаталіним. Перша комісія пропонувала поступовий перехід до ринкової економіки під сильним державним контролем. Інша запропонувала програму «500 днів» – перехід до ринкової економіки шляхом «шокової терапії». Але обидві програми були відкинуті. Зрештою було затверджено Основні напрями стабілізації народного господарства і переходу до регульованої ринкової економіки (червень 1990 р.), але цей документ виявився недієздатним. Командні методи економіки, яким він віддавав перевагу, в умовах стрімкого погіршення ситуації вже не діяли. Початок стрімкого підвищення цін і зарплат, 100%-ве підвищення зарплат працівникам партійних і державних установ.
1990 р.	Спроби приборкати інфляцію та ажіотажний попит. Павловські фінансова реформа (обмін 50- і 100-карбованцевих купюр). Початок розробки урядом М. Рижкова нового п'ятирічного плану.

4. Розпад СРСР.

(15 хв.)

Причини і передумови розпаду Радянського Союзу:

- глибока економічна криза;
- структурна криза радянської системи;
- зростання національної самосвідомості;
- дискредитація центральної влади і КПРС;
- посилення амбіцій політичних лідерів і місцевих еліт;
- утворення консервативними силами 19.08.1991 р. Державного комітету з надзвичайного стану (ДКНС) на чолі з Віце-президентом СРСР Г. Янаєвим:

Заява про хворобу чинного Президента СРСР М. Горбачова, перехід керівництва країною до ДКНС. Призупенення діяльності всіх партій (окрім КПРС), опозиційних громадських організацій і рухів. Жорсткий контроль за засобами масової інформації, припинення виходу газет, нелояльних до ДКНС. Ведення комендантської години в Москві, стягування в столицю СРСР військ і бронетехніки. Захист народом демократичних завоювань у «Білого дому» в Москві, очолюваний Президентом Російської Федерації Б. М. Єльциним, 22.08.1991 р. – поразка путчу.

Серпневі події продемонстрували високий рівень свідомості народу й перемогу демократичного курсу та створили сприятливі умови для розпаду СРСР: консервативні сили були розгромлені, союзні структури влади паралізовані, натомість опозиційні сили зміцніли й відчували за собою підтримку народу. 7 – 8 грудня 1991 р. відбулася зустріч лідерів Білорусії (С. Шушкевич), Росії (Б. Єльцин), України (Л. Кравчук) на урядовій дачі в Біловезькій пущі і офіційна констатація розпаду СРСР. Було підписано угоди про утворення Співдружності Незалежних Держав (СНД).

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

Реформи 1960-х рр. не усунули негативних проявів радянської системи, яка потребувала докорінних реформ. Але радянське керівництво, навпаки, «законсервувало» існуючу систему, що призвело до її всеохоплюючої кризи. Тривалий час кризові явища в господарстві приховувалися. Тільки після зміни керівництва країною та приходу до влади М. Горбачова почали робитися спроби вийти з кризи. Проте знайти дієвого рецепту не вдалося. Криза завершилася розпадом СРСР.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 144 – 167;

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Якими були наслідки Другої світової війни для СРСР?

2. Визначте джерела відбудови зруйнованого в роки війни господарства?
3. Як розгорталась боротьба за владу після смерті Й. Сталіна?
4. Охарактеризуйте період хрущовської «відлиги».
5. Який вплив на розвиток СРСР мала доповідь М. Хрущова на XX з'їзді КПРС «Про культ особи Сталіна»?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: СРСР. Нові незалежні держави.

Мета заняття: навчальна: розкрити процес розвитку Росії після здобуття незалежності, охарактеризувати її економічний, політичний і соціальний розвиток;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. ХХ ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Правонаступницею СРСР проголосила себе Російська Федерація. Це означало, що вона брала на себе зобов'язання дотримуватись усіх угод, підписаних Радянським Союзом, сплатити усі зовнішні та внутрішні борги іноземним країнам та населенню колишньої держави. Разом з тим, скориставшись, що валютні резерви та золотий запас СРСР перебували у Москві, Росія стала одноосібним їх власником. До неї також перейшло усе нерухоме майно СРСР за кордоном.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Скільки політичних партій існувало в Радянському Союзі?
2. Чи був характерним для СРСР поділ влади? Якщо так, то на які гілки?
3. Яка посада вважалася найголовнішою в СРСР?

V. План заняття.

1. Здобуття суверенітету. (15 хв.)

На першому з'їзді народних депутатів РРФСР 12 червня 1990 р. було прийнято Декларацію про державний суверенітет, яка проголосила «прагнення створити демократичну правову державу». Посада президента РРФСР була затверджена за підсумками референдуму, проведеного 17 березня 1991 р. (одночасно з всесоюзним референдумом про відновлення і збереження СРСР). Перші вибори президента відбулись 12 червня 1991 р., на

яких перемогу здобув Б. Єльцин. В основу державної політики Росії наприкінці 1991 р. були покладені три головні фактори:

- 1) демонстративний розрив з минулим (зводився до розвалу СРСР і спрощеного антикомунізму);
- 2) безсумнівний особистий авторитет і престиж Б. Єльцина;
- 3) розрахунок на швидкий успіх радикальних економічних реформ.

Початок радикальних перетворень, а особливо скасування ст. 6 конституції СРСР (1990 р.), дав могутній поштовх до формування багатопартійної системи, яка мала такі особливості:

- численні партії і рухи (понад 100);
- нестабільність політичних партій;
- формування партій під певного лідера;
- суттєвий вплив націонал-патріотичних партій.

Вирішальною подією у становленні нової Росії став серпневий 1991 р. заколот у Москві. Тільки завдяки рішучим діям Б. Єльцина вдалося без значних жертв подолати заколотників. Ці події зробили Бориса Миколайовича «першою людиною» в країні.

2. Курс на реформи. (10 хв.)

Ставши повністю суверенною і незалежною державою, Росія відразу взяла курс на радикальні ринкові реформи, які пов'язують з іменем прем'єр-міністра Є. Гайдара.

Мета реформ:

- лібералізація цін, відмова від їх державного регулювання, ліквідація «економіки дефіциту», насичення прилавків товарами;
- фінансова стабілізація, подолання інфляції шляхом скорочення державних витрат;
- лібералізація зовнішньої торгівлі;
- стимулювання структурної перебудови в промисловості шляхом запровадження ринкових механізмів;

- створення стійкої національної валюти, досягнення її конвертованості;
- приватизація промисловості, землі, створення класу власників;
- аграрна реформа (становлення приватного фермерства; перетворення колгоспів, радгоспів у господарства, здатні адаптуватися до ринкових умов, створення кооперативів і зміцнення селянських господарств).

Наслідки реформ:

- лібералізація цін;
- інфляція, зростання цін, насиченість прилавків товарами;
- зростання експорту (за рахунок сировини);
- зростання зовнішньої заборгованості;
- спад виробництва;
- хронічна затримка з виплатою заробітної плати;
- зростання безробіття;
- зростання кримінальної злочинності;
- зниження життєвого рівня значної частини населення та стрімке збагачення незначної меншості;
- соціальне розшарування населення, створення класу власників, загострення соціальних протиріч;
- приватизація значної кількості підприємств;
- кризові явища в науці, культурі, освіті.

Проте реформаторський курс Є. Гайдара відразу викликав опір опозиції, яку очолили Голова Верховної Ради Російської Федерації Р. Хасбулатов і віце-президент О. Руцький. Їхніми союзниками виступили націонал-патріоти, які мріяли про відродження імперії та прокомуністичні сили.

3. Політична боротьба в перші роки незалежності.

(15 хв.)

Противники реформ згуртували навколо себе більшість депутатів Верховної Ради і вдавалися до різних заходів щодо обмеження повноважень президента. Перше серйозне зіткнення президента й виконавчої влади із законодавчою владою відбулося на VII з'їзді народних депутатів Російської Федерації (1 – 11 грудня 1992 р.), після якого Є. Гайдар пішов у відставку. Новим головою уряду став В. Черномірдин. Розуміючи, що протистояння між гілками влади може призвести до двовладдя в країні, 21 вересня 1993 р. Б. Єльцин у «Зверненні до громадян Росії» повідомив про підписання Указу «Про поетапну конституційну реформу в Російській Федерації», відповідно до якого Верховна Рада розпускалась, і призначалися вибори до нового представницького органу влади – Федеральних Зборів. У відповідь на це лідери непримиримої опозиції вивели на вулиці Москви озброєних прихильників. Придушивши виступ опозиції, Б. Єльцин здійснив конституційну реформу. 12 грудня 1993 р. на референдумі була прийнята нова конституція РФ і одночасно були проведені вибори до вищого представницького і законодавчого органу – Федеральних Зборів, які складаються з двох палат – Ради Федерації і Державної Думи. Відносну більшість місць посіли представники Ліберально-демократичної партії Росії на чолі з В. Жириновським, комуністи і націонал-патріоти. Демократичні сили були представлені незначною кількістю місць. За новою конституцією значно розширилися повноваження президента, що дало йому право діяти відносно самостійно, не беручи до уваги думку Федеральних Зборів.

4. Росія на сучасному етапі. (15 хв.)

Болючою проблемою сучасної Росії є відносини із суб'єктами федерації. Прагнення зберегти єдність Росії призвело до трагедії в Чечні, де в 1992 р. утвердився режим Джохара Дудаєва, який почав проводити політику за вихід зі складу Росії і створення незалежної держави Ічкерії.

У грудні 1994 р. російське керівництво після невдалої спроби розпалити в республіці громадянську війну і привести до влади сили, лояльні до Росії, вдалося до збройної інтервенції. Інтервенція, задумана як

поліцейська акція, вилилась у тривалу війну. Її жертвами стали понад 50 тис. осіб. Загони чеченців чинили запеклий опір федеральним військам. Спроби мирним шляхом подолати конфлікт не мали успіху. Бойові дії спалахнули в різних районах Чечні й навіть за межами республіки (рейд чеченських формувань на Будьонівськ і Первомайськ). На початку 1996 р. Б. Єльцин оприлюднив програму мирного вирішення чеченської кризи. Російське керівництво погодилося на прямі переговори з Д. Дудаєвим, від чого раніше відмовлялося. Тим часом, російські спецслужби зуміли знищити провідника чеченців Д. Дудаєва. Акція у Чечні стала ніби попередженням іншим суб'єктам Федерації, що Кремль ніколи не дозволить їм вийти зі складу Росії. Війну в Чечні засудили російські демократи та світова громадськість. Росії довелося вивести війська з Чечні, Розв'язання чеченського конфлікту було відкладено на майбутнє.

У серпні 1999 р. спалахнула друга чеченська війна. Приводом до її розв'язання стало вторгнення чеченських формувань, що були послідовниками вахабізму (крайня течія в ісламі), до Дагестану з метою стимулювати сепаратистські, антиросійські сили в республіці. Після тривалих і запеклих боїв чеченські й дагестанські формування були розгромлені, а решта змушені були відійти в Чечню. У 2000 р. російські війська розгорнули широкомасштабну операцію по захопленню Чечні. У результаті кривавих боїв зі збройними формуваннями чеченців, які вміло застосовували тактику партизанської війни, російським військам вдалося оволодіти ключовими районами республіки, ліквідувати органи влади попереднього режиму, проте придушити опір чеченців вони не змогли. Незалежність Чечні, виборена під час першої чеченської війни, була знищена. Проте чеченці не склали зброю, бойові дії тривають і сьогодні. Відчайдушним кроком чеченців у новій війні став теракт у Москві (осінь 2002 р.). Під час мюзиклу «Норд-Ост» група бойовиків-смертників захопила приміщення театру. Заручниками стали понад 600 осіб, яких утримували протягом трьох днів. Російські спецслужби

провели операцію по визволенню заручників, у результаті якої бойовики були знищені, але від отруєння газом загинуло понад 120 осіб.

1 – 3 вересня 2004 р. в Беслані відбувся наймасштабніший терористичний акт (заручниками стали понад 1000 осіб). У результаті трагічних подій заринуло понад 300 осіб. Цей теракт нагадав Росії і світу про невирішеність чеченської проблеми. Але російське керівництво на чолі з В. Путіним використало ці події для ще більшої концентрації влади у своїх руках.

Крім відносин із суб'єктами Федерації у Росії гострою залишалась економічна проблема. Улітку 1998 р. країну вразила фінансова криза, яка потягла за собою інфляцію, новий спад виробництва, масове розорення приватних підприємств, особливо банків. Із кризою не зуміли впоратися ні уряди на чолі з С. Кірієнком та Є. Примаковим, ні уряд С. Степашина. І лише з літа, коли прем'єр-міністром став В. Путін, економічна ситуація почала повільно стабілізуватися.

31 грудня 1999 р. у телевізійному зверненні до російського народу Б. Єльцин оголосив про свою відставку з поста президента, призначивши В. Путіна виконуючим обов'язки голови держави. У березні 2000 р. на позачергових виборах новим президентом Росії було обрано В. Путіна.

За період президентства В. Путіна вдалося стабілізувати економічне становище і забезпечити стабільне піднесення (загалом за рахунок зростання світових цін на енергоносії). Це дало змогу Росії зайняти більш жорстку позицію у зовнішніх відносинах, а російському капіталу — посилити експансію у країни СНД. У той же час в економіці простежуються загрозливі тенденції, які в майбутньому можуть призвести до серйозних негативних наслідків. На сьогодні частка галузей, пов'язаних з передовими технологіями, постійно зменшується.

VI. Підведення підсумків.

(3 хв.)

Б. Єльцин став «першою людиною» в Росії, який в умовах розпаду Союзу зробив рішучий крок до цивілізованого «розлучення». Ставши

повністю суверенною і незалежною державою, Росія відразу взяла курс на радикальні ринкові реформи. Проте реформаторський курс нової влади відразу викликав опір опозиції, яка в своїй боротьбі вдавалася до, відверто екстремістських, методів політичної боротьби. Росія на сучасному етапі займає більш жорстку позицію у зовнішніх відносинах, а російський капітал – посилює експансію у країни СНД.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 167 – 179.

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Чому період в історії СРСР 1964 – 1985 рр. отримав назву «застій»?
2. Охарактеризуйте реформи доби «застою»? Чи принесли вони очікуваний результат?
3. Розкрийте зміст поняття «перебудова». Зазначте основні кроки перебудовного періоду.
4. Якими були причини провалу перебудови в СРСР? Як ви вважаєте чому вона завершилась розпадом СРСР?
5. Дайте характеристику ДКНС. Чому, на вашу думку, путч провалився?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: СРСР. Нові незалежні держави.

Мета заняття: навчальна: розкрити процес розвитку відновлених і нових незалежних держав після здобуття незалежності, охарактеризувати їх економічний, політичний і соціальний розвиток;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Більшість країн Заходу не була зацікавлена в розпаді Радянського Союзу. Вони всіляко підтримували спроби М. Горбачова зберегти імперію. Західні країни звикли до світового порядку, у якому існують дві наддержави, де кожна посідає своє місце в системі міжнародних відносин. Поява нових держав сприяла боротьбі за переділ сфер впливу у новий час, конкуренції за лідерство у світі.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Пригадайте, скільки було проектів створення СРСР? Який саме було втілено в життя?
2. Коли було утворено Союз Радянських Соціалістичних Республік?
3. Які країни першими ввійшли до складу Радянського Союзу?

V. План заняття.

1. Співдружність незалежних держав. (15 хв.)

Поява на політичній карті світу нових держав обумовлювала нові міжнародні проблеми. Беззастережною підтримкою користувалися лише країни Балтії, перед якими Захід відчував моральну відповідальність. Однак, коли розпад СРСР став фактом історії, країни Заходу почали визнавати нові держави, висунувши натомість низку умов:

- у новоутворених державах повинні гарантуватися права людини;

- країни повинні приєднатися до договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а Україна, Білорусь і Казахстан до договору з обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-1).

Новоутвореним державам (крім Росії, Білорусі та України) довелося пройти процедуру прийняття в ООН. Міжнародне співтовариство, насамперед країни «великої сімки», погодилися надати країнам СНД фінансову допомогу для виходу з економічної кризи, але за умови проведення ринкових реформ, запровадження приватної власності та дотримання міжнародних угод про права людини. Країни СНД уклали між собою договори про дружбу і співробітництво. Крім того, кожна з них розширює свої міжнародні зв'язки. Мусульманські країни налагоджують зв'язки з мусульманським світом. Молдова відновлює зв'язки з Румунією, Україною та Росією, Казахстан і Білорусь орієнтуються на Росію. Україна намагається стати мостом між Заходом і Сходом, проводить багатовекторну політику.

При створенні СНД лідери України, Росії, Білорусі домовилися, що координуючими органами СНД стануть Ради голів держав та Ради урядів. Місцем їх перебування визначено Мінськ. Уже на перших засіданнях координуючих органів СНД з'ясувалося, що країни-члени Співдружності мають різні підходи щодо подальшої долі організації.

Так, Україна, Молдова, Закавказькі держави, Туркменістан вважають, що завдання СНД – підготувати кожна з держав до того, щоб вона стала Повністю незалежною. Іншу позицію займають Росія і Білорусь. Вони прагнуть перетворити СНД на організацію, яка нагадувала б федеративну державу на зразок СРСР. На цьому шляху вже зроблено перші кроки: підписано Ташкентський пакт про воєнне співробітництво деяких країн СНД, з метою уніфікації законодавства і творено Міжпарламентську асамблею, між Росією, Білоруссю, Казахстаном і Киргизією створено митний союз. Росія і Білорусь заявили про співтовариство і узгодження дій з багатьох питань економічного і політичного життя.

Одна з найгостріших проблем у відносинах країн СНД є згортання господарських зв'язків між підприємствами. Головна причина руйнування цих зв'язків полягає в тім, що вони за радянських часів створювалися для потреб ВПК, який на сьогодні втратив свою могутність. Серед країн СНД найбільш нерегульованими були відносини між Україною і Росією, Азербайджаном і Вірменією. Зрештою у червні 1997 р. між Україною і Росією було підписано широкомасштабний договір, який Державна Дума Росії ратифікувала лише в грудні 1998 р. У 2003 р. було підписано угоду про сухопутний кордон між Україною і Росією. Невизначеною залишилась ділянка морського кордону в Азовському морі та в Керченській протоці, попередня домовленість про яку була досягнута в грудні 2003 р. після конфлікту навколо українського острова Тузла.

Розпад СРСР і утворення нових незалежних держав зумовили нову розстановку політичних сил у країнах СНД. Основне протистояння відбувається між демократичними і прокомуністичними силами, набираючи нерідко форм відкритої боротьби.

2. Азербайджан.

(10 хв.)

Серед незалежних країн, що утворилися на території СРСР, Азербайджан поставив своєрідний рекорд за кількістю державних переворотів і заколотів. Така нестабільність пояснювалася боротьбою різних політичних сил, які спирались на закордонних покровителів. Основне, навколо чого йшла боротьба, – це нафта. Політична боротьба посилювалася міжнаціональним конфліктом між вірменами і азербайджанцями, який вилився у тривалу війну 1988 – 1994 рр. Перебудова в СРСР сприяла виникненню в Азербайджані національного руху, який оформився у Національний фронт Азербайджану (НФА). Він об'єднав у своїх лавах увесь спектр націоналістичних сил – від поміркованих до радикальних. Демократичні процеси, започатковані в СРСР, дали змогу НФА взяти участь у парламентських виборах 1990 р. НФА мав настільки сильну підтримку серед народу, що комуністичні лідери втратили контроль над ситуацією.

Небажання комуністів поступитися владою призвело до того, що в НФА взяли гору радикальні елементи, які ініціювали низку акцій:

- страйковий рух восени 1989 р.;
- здійснення силового тиску на владні структури республіки;
- знищення прикордонних загозож і укріплень на кордоні з Іраном.

Спроба Москви врегулювати проблему шляхом переговорів між конфліктуючими сторонами не мала успіху. Напруга зростала з кожним днем. Ситуацію ускладнювала ворожнеча між вірменами і азербайджанцями. 20 лютого 1988 р. сесія Ради народних депутатів Нагорно-Карабахської автономної області, у якій проживало 98 % вірмен, звернулася з проханням до Верховної Ради СРСР передати Нагорно-Карабахську автономну область до складу Вірменії. На початку грудня у Баку почалися погроми будинків, у яких проживали вірмени. Через три дні після погромів і евакуації вірменського населення під приводом захисту... вірмен до Баку було введено радянські війська. У місті розпочалися бої між військами і загонами НФА. Про справжню мету цієї збройної акції згодом висловився маршал Д. Язов: знищити структури НФА, що і було досягнуто.

На парламентських виборах 1990 р. в умовах надзвичайного стану перемогу здобули комуністи. Президентом Азербайджану став А. Муталібов, Протриматись при владі йому вдалося до лютого 1992 р. Розпад СРСР позбавив комуністів основної опори – армії, і на виборах у лютому 1992 р. переміг НФА. Президентом країни було обрано А. Ельчібея. Верховна Рада республіки була розпущена, а владу передано мінімеджлису (національна рада з 50 осіб). Комуністи не змирилися з поразкою і 15 травня. 1992 р. прихильники А. Муталібова повернули його до влади. Правив країною він лише до ранку 16 травня. НФА, повернувшись до влади, взяв курс на зближення з Туреччиною та іншими ісламськими державами. Уряд НФА розробив контракт із західними нафтовими компаніями про розробку покладів нафти на шельфі Каспійського моря.

Прихильники А. Муталібова вдалися до державного перевороту з метою усунути А. Ельчібея. 4 червня 1993 р. командуючий азербайджанськими військами в Нагорному Карабасі полковник С. Гусейнов у місті Гянджа підняв заколот і спрямував війська до Баку. А. Ельчібей, позбавлений підтримки військових, залишив Баку. У той час, як на Баку рухалися загони С. Гусейнова, владу в столиці захопив Гейдар Алієв, колишній керівник Комуністичної партії Азербайджану. А. Гусейнову нічого не залишилося, як вступити в союз з Г. Алієвим. Але цей союз був неприродним. Восени 1993 р. Г. Алієв підписав нафтовий контракт, що відразу призвело до заколоту, центром якого стало місто Гянджа. Його очолив С. Гусейнов. І на цей раз заколот було придушено.

Прийшовши до влади, Г. Алієв здійснив кроки, які забезпечили йому підтримку населення:

- було припинено бойові дії з Вірменією і конфлікт переведено в режим дипломатичних переговорів;
- продовжувалися ринкові реформи;
- Азербайджан вступив до СНД;
- у країні почав здійснюватися проект із видобутку і транспортування каспійської нафти.

У жовтні 2003 р. відбулися вибори президента, на яких переміг син Г. Алієва Ільгам Алієв. За нього проголосувало 80 % населення.

3. Грузія. (15 хв.)

Демократичні процеси в СРСР мали значний вплив на події у Грузії. У республіці почалося формування опозиційних рухів, де переважали антикомуністичні настрої. У квітні 1989 р. в Тбілісі відбулась демонстрація під демократичними гаслами. Проти демонстрантів було кинуто війська. Це призвело до посилення антикомуністичних настроїв. На виборах 1990 р. переміг альянс «Круглий стіл – Вільна Грузія». На перших президентських виборах у 1990 р. президентом було обрано Звіада Гамсахурдіа, письменника, колишнього дисидента.

З. Гамсахурдіа взяв курс на розбудову незалежної унітарної Грузії. Почалось створення власної армії — Національної Гвардії. Проти такого курсу виступили національні меншини (осетини, абхазці та ін.), союзне, а згодом і російське керівництво. Першим актом на шляху до створення унітарної держави стало скасування автономії Південної Осетії, де панували сепаратистські настрої і прагнення об'єднатися з Північною Осетією, яка знаходилась у складі Росії. Така акція призвела до напруги у відносинах між осетинами і грузинами, а згодом і до початку бойових дій. Основним місцем боїв став адміністративний центр Південної Осетії, місто Цхінвалі. Для припинення цього конфлікту в район протистояння були введені радянські війська, які вперше були використані з миротворчою місією. Поступово етнічне протистояння перекинулось в Абхазію, де сепаратистські рухи почались ще в 1988 р. На чолі абхазьких сепаратистів став голова Верховної Ради Абхазії В. Ардзерба.

Поряд з національними проблемами в Грузії поглиблювалися й економічні негаразди. Не маючи змоги вирішити назрілі проблеми, З. Гамсахурдіа вдався до диктаторських методів правління: заборонялася критика на його адресу, обмежувалися демократичні свободи. Проти опозиції почали застосовуватися силові методи, У відповідь на це опозиція переходить від мирних методів боротьби до збройної протидії. Значний вплив на події в Грузії справив серпневий заколот 1991 р. у Москві. Лідери ДКНС поставили ультиматум З. Гамсахурдіа про негайний розпуск Національної гвардії. Наляканий можливістю збройної акції проти Грузії, З. Гамсахурдіа прийняв ультиматум, але командуючий Національною гвардією Грузії Кітовані відмовився виконати указ президента. Так стався розкол у таборі зв'язистів. Придушення заколоту в Москві не призвело до припинення протистояння в Грузії. У грудні 1991 р. опозиційні сили здійснили заколот проти З. Гамсахурдіа. У Тбілісі розпочались бої. Майже місяць опозиція намагалася захопити Будинок уряду, де перебував З. Гамсахурдіа. У січні 1992 р. він утік до Західної Грузії, де сформував загони своїх прихильників. У Грузії

розпочалась громадянська війна. Тим часом Абхазія фактично відділилась від Грузії.

Державна Рада, яка прийшла до влади в Тбілісі, не мала авторитетного загальнонаціонального лідера. Усі її члени були у віці до 30 років і схилилися до екстремістських дій. Політика Державної Ради принципово не відрізнялася від політики З. Гамсахурдіа. Грузія відмовлялась від вступу до СНД, була вороже налаштована до Росії; у внутрішній політиці вдавалась до репресій проти зв'язистів і прагнула відродити єдину і неподільну Грузію. Країну вразила глибока економічна криза: розпочалась небачена інфляція, не вистачало речей першої потреби, продуктів харчування. Щоб підняти авторитет нового державного органу, на посаду голови Ради був запрошений колишній міністр закордонних справ СРСР Е. Шеварднадзе.

Намагаючись подолати сепаратистські рухи, Державна Рада вдалась до збройних акцій проти Абхазії. У лютому 1992 р. був здійснений перший похід. Дійшовши до річки Псоу, загони під керівництвом Каркарашвілі через два тижні повернулись до Грузії. Акція залякування мала зворотний результат. За підтримки Росії населення Абхазії посилено озброювалось і створювало збройні формування. Улітку 1992 р. Грузія отримала у власність зброю колишніх радянських військ, розташованих на її території, і 14 серпня розпочала війну проти Абхазії. Грузинські війська оволоділи містом Сухумі й упритул підійшли до міста Гудаута. Загони абхазців чинили запеклий опір. На їх боці воювали найманці з Росії і Чечні. «Абхазький батальйон» на чолі з П. Басасвим відіграв вирішальну роль у розгромі грузинських військ. Абхазькі війська, у яких з'явилися авіація і важка зброя, на початку 1993 р. перейшли в наступ, влітку захопили місто Сухумі й витіснили грузинські війська з Абхазії. Поразкою вирішили скористатись прихильники З. Гамсахурдіа, які активізували свої дії на заході Грузії, але були остаточно розгромлені. З. Гамсахурдіа перебрався в Чечню, де згодом загинув за нез'ясованих обставин. Е. Шеварднадзе зрозумів, що єдиний спосіб вийти зі скрутного становища – це позбавити Абхазію підтримки Росії. Він дав згоду

на вступ Грузії до СНД і розпочав переговори про розміщення російських баз на території Грузії; згодом була укладена угода про створення чотирьох російських баз.

Росія, домігшись свого, примусила Абхазію піти на мирні переговори з Грузією. На зустрічі лідерів країн СНД у грудні 1995 р. було прийнято рішення про запровадження економічних санкцій проти Абхазії. Її лідери, опинившись у складному становищі, зробили відчайдушний крок – проголосили незалежність Абхазії. Але її ніхто не визнав. Лідерам Абхазії залишилось одне: погодитись на перебування у складі Грузії на правах автономії, як це пропонував уряд в Тбілісі. Розправившись з опозицією і заручившись міжнародною підтримкою, Е. Шеварднадзе здійснив кроки, спрямовані на укріплення влади і наведення в країні порядку. Після низки кадрових змін Е. Шеварднадзе усунув своїх конкурентів, зумів приборкати злочинні угруповання. У країні розпочались радикальні економічні реформи, була розроблена і прийнята нова Конституція. Восени 1995 р. Е. Шеварднадзе було обрано президентом. У Грузії встановилась довгоочікувана стабільність.

Крім абхазького сепаратизму, грузинське керівництво вирішує аналогічні проблеми у Південній Осетії та Аджарії. Водночас Грузія змушена долати економічні проблеми і проблеми у відносинах з Росією (присутність російських військ на її території та чеченські біженці). У зовнішній політиці Грузія визначила пріоритетним західний напрям. У 1999 р. країна заявила про своє бажання вступити в ІАТО й активно рухається в цьому напрямі. Особливо тісні відносини склалися між Грузією і Україною та США.

У грудні 2003 р. Грузію сколихнули події, які отримали назву «оксамитова революція». На виборах до парламенту перемогу здобула опозиція. Проте існуюча влада на чолі з Е. Шеварднадзе намагалась фальсифікувати результати виборів. Це спричинило сплеск народного обурення. Зрештою Е. Шеварднадзе подав у відставку. 4 січня 2004 р. відбулись позачергові президентські вибори, на яких перемогу здобув

Михайло Саакашвілі. Перед Грузією відкрилась перспектива стати на шлях демократичного розвитку. Нове керівництво повинно вирішити багато проблем, головна з яких – відновлення єдності країни.

4. Вірменія, Таджикистан, Молдова. (15 хв.)

Вірменія. Після здобуття незалежності Вірменія перебувала у скрутному становищі. Знаходячись в оточенні конфліктуючих сторін, вона опинилась у політичній та економічній ізоляції. Їй довелося вести виснажливу війну з Азербайджаном, територією якого пролягають шляхи сполучення з країнами СНД. У цій війні Вірменія зуміла оволодіти 1/10 частиною території Азербайджану. Значну фінансову і політичну підтримку країні надала вірменська діаспора, що допомогло їй вистояти у скрутні часи. Першим президентом країни став Леон Тер-Петросян, Після урядової кризи 1998 р. він змушений був піти у відставку. Новим президентом Вірменії було обрано Роберта Кочаряна. У 2003 р. відбулися нові президентські вибори, на яких перемогу знову здобув Р. Кочарян. Проте опозиція ставить під сумнів його перемогу і навесні 2004 р. влаштувала масові акції протесту з метою усунути його від влади.

Таджикистан. Після розпаду СРСР боротьба за владу в Таджикистані також набрала трагічних форм. Першим президентом країни в 1998 р. було обрано колишнього секретаря ЦК Компартії Таджикистану Рахмона Набієва. Він був вихідцем із Ходжента (колишній Ленінабад), однієї з найрозвиненіших областей Таджикистану. Його підтримував також кулябський клан. Демократичні та економічні перетворення в Росії значно вплинули на формування демократичної опозиції курсу Р. Набієва, спрямованого на збереження в завуальованому вигляді радянських порядків, У менш розвинених районах країни формувалась ісламська опозиція, яка спиралась на підтримку афганських таджиків. У травні 1992 р. опозиція організувала безперервний мітинг на центральній площі в Душанбе. Під тиском демонстрантів було заборонено Комуністичну партію, демонтовано пам'ятник В. Леніну, таджицьку мову проголошено державною мовою.

Прихильники Р. Набієва організували паралельний мітинг. За короткий термін політичне протистояння переросло в криваву різанину. Коли зневірені люди прийшли до Р. Набієва, їх зустріли танки 201-ї російської дивізії. Зрештою Р. Набієв погодився піти у відставку і видав указ про створення коаліційного уряду. Але мир не настав. Ситуація вийшла з-під контролю. Ходжентські та кулябські клани утворили Народний фронт на чолі з С. Сафаровим. У країні розпочалась громадянська війна. Тим часом в опозиції відбувся розкол. У липні 1992 р. в Хорозі була підписана угода про припинення вогню, але вона була зірвана бійнею в кишлаках Саріпулі Курган-Тюбинської області. Через деякий час загони Народного фронту захопили місто Курган-Тюбе. Для врегулювання конфлікту ворогуючі сторони при посередництві Москви сіли за стіл переговорів. 24 жовтня 1992 р- спікер парламенту С. Канджаєв зі своїми загонами пішов на Душанбе і захопив владу в місті. Він не був підтриманий, і заколот провалився. У цей час у Ходженті було скликано XVI сесію Верховної Ради, на якій спікером парламенту було обрано Емомалі Рахмонова. Він же одночасно очолив і Народний фронт. Між Народним фронтом і опозицією було укладено мир. Душанбе, який знаходився в руках опозиції, чекав нового уряду. Е. Рахмонов увійшов у Душанбе за підтримки танків. Опозиція була розгромлена. Під час боїв загинуло понад 20 тис. осіб, 350 тис. змушені були емігрувати в Афганістан. Нова влада заборонила всі політичні партії, крім комуністичної. Були закриті опозиційні журнали і газети. Опозиціонери були оголошені карними злочинцями. Зазнавши поразки, опозиція не склала зброю. Домінуюче становище в ній зайняли фундаменталісти на чолі з Саїд Абдуллою Нурі. Отримавши матеріальну і збройну допомогу від афганського уряду і деяких ісламських країн, вони розпочали партизанську війну на території Таджикистану. Основний тягар боротьби із опозицією ліг на російських прикордонників, які охороняли таджицько-афганський кордон. На сьогодні загони опозиції перетворились на добре озброєну і навчену армію, яка може розгорнути широкомасштабні дії. Таджикиський уряд, зрозумівши,

що, ігноруючи опозицію, він втягує країну в жорстоку громадянську війну, у якій не має шансів виграти, вступив у переговори з опозицією, прагнучи одночасно до легітимізації свого режиму. У 1995 р. були проведені вибори, на яких перемогу одержав І. Рахмонов. Йому вдалося здійснити прорив на дипломатичному фронті, його визнали кілька ісламських країн (Іран, Пакистан). Таким чином, у Таджикистані в боротьбі за владу перемогли прокомуністичні сили, які утримуються при владі значною мірою завдяки Москві. Країна весь час знаходиться на межі громадянської війни. Заколоти, збройні рейди опозиції, повний економічний хаос стали звичайним явищем.

Молдова. У 1991 р. президентом незалежної держави Республіка Молдова було обрано Мірча Снегура. Проте частина націонал-радикалів вимагала приєднання Молдови до Румунії. Така перспектива лякала російське й українське населення, що компактно проживає на лівобережжя Дністра (ця територія належала Україні, але в 1940 р. за наказом Кремля була передана до складу Молдови). Тут було зосереджено основний енергетичний і промисловий потенціал Молдови. Населення Придністров'я побоюється примусової румунізації, якщо здійсняться плани націонал-радикалів. На емоціях придністровців зіграли деякі проросійські політики. Вони штучно нагнітали антимолдовські настрої у Придністров'ї, особливо після прийняття закону про мову, який вимагав від посадових осіб знання державної молдовської мови. У розпорядженні лідерів Придністров'я виявилися значні кошти, на які вони почали формувати загони озброєних гвардійців і протиставляти їх молдовській поліції. Коли кишинівський уряд спробував відновити в Придністров'ї законну владу, гвардійці вчинили опір. Була проголошена Придністровська Молдовська Республіка. Її лідери вимагали від Кишинева визнання своєї республіки, а також гарантій, що в разі приєднання Молдови до Румунії Придністров'я зможе самостійно вирішити свою долю. Спроби Молдови силою ліквідувати незаконну республіку призвели до тяжких запеклих боїв, що тривали навесні і влітку 1992 р. У ході боїв загинуло понад 600 осіб. У цій ситуації Росія, знаючи про проросійські

настрої у Придністров'ї, використала 14-ту армію, щоб розвести ворогуючі сторони. Російські війська припинили кровопролиття, але залишилися на придністровській території. У 1995 р. М. Снегур домігся підписання угоди з Росією про виведення російських військ з території молдовської держави, а в 1997 р. за посередництва Росії й України було підписано угоду стосовно Придністров'я. Молдова зберегла територіальну єдність. Спільно з придністровцями проти входження до складу Румунії виступила одна з етнічних груп Молдови – гагаузи. Етнічна територія, на якій проживав цей невеликий народ, була поділена державним кордоном між Молдовою та Україною. За часів існування Союзу такий поділ не заважав існуванню гагаузів. Але опинившись у різних незалежних державах, вони стали побоюватися за свою національну цілісність і тому розпочали рух за автономію на території Молдови. Припинення етнічного протистояння не зупинило політичної боротьби всередині керівництва Молдови. Під час нових президентських виборів М. Снегур потерпів поразку і новим президентом став Петру Лучинські. У лютому 1999 р. в країні вибухнула політична криза, яка посилила вплив лівих сил, особливо комуністів. На чергових президентських виборах перемогу здобув їх лідер Володимир Воронін. Прихід до влади виявився для комуністів відносно легким, проте питання, які потрібно було їм розв'язувати, були занадто складними. Крім економічних негараздів, найболючішою для країни залишається проблема Придністров'я, у вирішенні якої міжнародним посередником виступає ОБСЄ, країнами-гарантами – Україна та Росія. Переговорний процес, що триває вже декілька років, упирається у питання державного устрою Молдови. Лідери Молдавської Придністровської республіки виступають за федеративний устрій держави, лідери Молдови це заперечують, наполягаючи на унітарному устрої. У 2003 р. у процес врегулювання Придністровської проблеми втрутилися США та ЄС, заборонивши в'їзд на свою територію 17 представникам Придністров'я. Посилився тиск на Росію, аби прискорила виведення з території Молдови частин 14-ї армії.

VI. Підведення підсумків.

(3 хв.)

Доля країн, що стало постали на теренах колишнього СРСР, у 1991 – 2004 рр. складалася по-різному. Так, країни Балтії зуміли провести вдалі економічні й політичні реформи і в 2004 р. стали членами ЄЕС. Грузія, Вірменія, Азербайджан, Таджикистан, Росія та Молдова пережили громадянські війни і збройні конфлікти. Решта країн СНД, хоча й уникли збройного протистояння, не утрималися від гострої боротьби між прихильниками демократії та авторитарних методів управління. Стійким стало прагнення деяких державних керівників утвердити одноосібну владу. Це вдалося здійснити в Туркменістані, Білорусі, Казахстані, Киргизії, Узбекистані.

VII. Завдання для самостійної роботи.

(2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 179 – 186;

2. Скласти розгорнутий план за темою «Розвиток країн СНД та Балтії».

VIII. Перевірка домашнього завдання.

(20 хв.)

1. Охарактеризуйте перші кроки в розбудові ринкової економіки Росії.

Які труднощі виникли під час проведення реформ?

2. В чому суть політичної кризи 1993 р.?

3. Які тенденції спостерігаються у взаємовідносинах центру і регіонів Росії?

4. Які причини війн у Чечні? Які негативні риси внутрішньополітичного країни вони висвітлили?

5. Проаналізуйте основні напрямки зовнішньої політики Росії в 90-ті рр. Дайте оцінку україно-російських відносин на сучасному етапі.

ТЕСТИ 5

Варіант 1

1. Виберіть ознаку, що характеризує програму «нових рубежів» Дж. Кеннеді:
 - а) посилення політики расової дискримінації;
 - б) згортання соціальних програм;
 - в) комплексна перебудова регіонів хронічної депресії.
2. Більшість населення Канади становлять:
 - а) англо-канадці; б) франко-канадці; в) українці; г) афро-американці.
3. З ім'ям президента США Р. Рейгана пов'язують:
 - а) розроблення програми СОІ; б) агресію США проти Гренади;
 - в) операцію «Буря в пустелі»; г) встановлення відносин з Україною.
4. Конституційна реформа в Канаді була проведена:
 - а) 1947 р.; б) 1976 р.; в) 1982 р.
5. Участь США у війні у В'єтнамі набула найбільшого розмаху в період президентства:
 - а) Дж. Кеннеді; б) Л. Джонсона; в) Р. Ніксона.
6. За державним устроєм Канада:
 - а) конституційна монархія; б) парламентська республіка;
 - в) президентська республіка.
7. Операція «Буря в пустелі» була здійснена під час президентства:
 - а) Р. Рейгана; б) Дж. Буша; в) Б. Клінтона.
8. Німецькі держави ФРН і НДР утворилися у:
 - а) 1947 – 1948 рр.; б) 1948 – 1949 рр.; в) 1946 – 1949 рр.
9. У якій із названих країн після Другої світової війни було повалено монархію:
 - а) Великій Британії; б) Франції; в) Італії; г) Німеччині.
10. Чим була спричинена хвиля політичних репресій в СРСР наприкінці 1940 – на початку 1950-х рр.:
 - а) прагненням відновити жорсткий контроль над суспільством;

б) особистими якостями Й. Сталіна;

в) прагненням оточення Й. Сталіна усунути його від влади.

11. Арешт і розстріл Л. Берії був викликаний тим, що він...

а) очолив змову проти країни та КПРС;

б) був агентом англійської розвідки;

в) виступав за розвал СРСР і проголошення незалежних держав;

г) був серйозним суперником у боротьбі за владу для М. Хрущова.

12. За часів «відлиги» виникло коло діячів культури, що увійшло в історію під назвою:

а) «шестидесятники»;

б) «Гельсінська група»;

в) космополіти.

Варіант 2

1. Найбільша українська діаспора проживає у:
а) США; б) Канаді.
2. Що лежить в основі проблеми Квебеку:
а) прагнення США приєднати цю провінцію;
б) статус французької мови;
в) конфлікт між франко-канадцями та англо-канадцями на економічному ґрунті;
г) дискримінація англійської мови в Канаді.
3. Яке з наведених тверджень характеризує США як наддержаву:
а) наявність стратегічних ядерних озброєнь;
б) здатність освоювати космічний простір;
в) наявність могутнього флоту;
г) володіння значними природними ресурсами.
4. При владі у США в період 1945 – 2005 рр. більш тривалий час знаходилися:
а) республіканці; б) демократи.
5. Американським астронавтом, який першим ступив на поверхню Місяця був:
а) Арнольд Шварценегер; б) Рутгер Хауер; в) Луї Армстронг.
6. Визначте, який із наведених заходів не стосується політики Ш. де Голля:
а) покращення відносин з СРСР;
б) створення «ядерних сил стримування»;
в) прийняття нової конституції Франції;
г) деколонізація Африки, надання незалежності Алжиру.
7. Визначте подію, що створили умови розколу Німеччини на дві держави після Другої світової війни:
а) підключення західнонімецьких земель до реалізації плану Маршалла;
б) утворення Соціалістичної єдиної партії Німеччини;

- в) грошова і господарча реформи 1948 р.;
- г) поділ Німеччини на окупаційні зони.
8. Стосовно яких країн вживається вираз «економічне диво» для характеристики їх економічного розвитку:
- а) Англія і Франція; б) Португалія і Іспанія; в) Італія і Німеччина.
9. Головним джерелом швидкої відбудови народного господарства СРСР стало:
- а) використання праці військовополонених і в'язнів ГУТАБу;
- б) репарації з Німеччини та її союзників;
- в) трудовий героїзм і самопожертва радянських людей.
10. Усунення М. Хрущова від влади було викликано:
- а) невдоволенням партійного апарату реформами, що здійснювалися;
- б) проявами суб'єктивізму й волюнтаризму в діяльності М. Хрущова;
- в) тим, що М. Хрущов прагнув докорінно змінити економічну і політичну систему СРСР.
11. «Косигінська реформа» була спрямована на:
- а) вдосконалення управління виробництвом;
- б) вдосконалення освіти;
- в) реорганізацію державної структури.
12. Система заходів радянського керівництва з подолання проявів культу особи Сталіна називається:
- а) реабілітація; б) десталінізація; в) демократична революція.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Центральної та Східної Європи у 1945 – поч. ХХІ ст.

Мета заняття: навчальна: показати і охарактеризувати основні тенденції розвитку країн Центральної і Східної Європи після Другої світової війни;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення історії;

розвивальна: продовжувати формування вміння аналізувати і узагальнювати історичний матеріал.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Під час Другої світової деякі країни Центральної та Східної Європи (Угорщина, Румунія, Болгарія, Словаччина) перебували в союзі з нацистською Німеччиною, інші (Польща, Чехія, Югославія, Албанія) були окуповані Німеччиною та її спільниками. На завершальному етапі війни, у 1944 – 1945 рр., радянська армія у ході загального наступу захопила країни Центральної та Східної Європи, витіснивши з них німецькі окупаційні війська. З того часу сім країн регіону, а також радянська зона окупації Німеччини, потрапили у повну залежність від СРСР і, за образним висловом Вінстона Черчілля, опинилися за «залізною завісою».

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. В які країни Центральної та Східної Європи у 1944 – 1945 рр. вступили радянські війська?
2. На які впливові країни орієнтувалася Польща у міжвоєнний період?
3. Які події спричинили загострення політичної обстановки в Польщі в 1944 – 1945 рр.?

V. План заняття.

1. Періодизація розвитку країн Центральної і Східної Європи після Другої світової війни. (15 хв.)

Політика СРСР у 1940 – 1980-ті рр. та її вплив на розвиток країн Східної Європи

Етап	Політика СРСР	Форми протесту
1944 – 1945 рр. нав'язування радянської моделі розвитку.	1947 р. створення Комінформбюро. 1949 р. створення РЕВ.	Вибір Югославією власного шляху розвитку, розрив із СРСР (1948 р.).
1953 – 1964 рр. розвінчання сталінізму і спроби оновлення соціалізму.	1955р. створення ОВД. 1956р. придушення радянськими військами повстання в Угорщині.	1953 р. повстання в Берліні. 1956 р. масові акції протесту, страйки в Польщі. 1956 р. повстання в Угорщині. 1962 р. Албанія пориває відносини з СРСР.
1964 – 1988 рр. спроби СРСР «законсервувати» ситуацію у Східній Європі.	Прийняття доктрини «реального соціалізму» як досконалого суспільства, яке не потребує оновлення (доктрина Брежньєва).	1967 р. демонстративна підтримка Румунією Ізраїля. 1968 р. спроба переходу в Чехословаччині до «соціалізму з людським обличчям».
1964 – 1988 рр. спроби СРСР «законсервувати» ситуацію у Східній Європі.	Застосування доктрини щодо Чехословаччини в 1968 р. і загроза її застосувати стосовно Польщі (1981 р.).	1980 – 1981 рр. масові антикомуністичні виступи в Польщі.

1988 – 1990 рр. перехід СРСР до політики «нового політичного мислення».	Відмова від утручання у справи Східної Європи і крах соціалізму.	Демократичні «оксамитові революції» в Угорщині, Польщі, Чехословаччині, народне повстання (революція) в Румунії (1989 р.), об'єднання НДР і ФРН, розпад Югославії.
---	--	--

Смерть Й. Сталіна в березні 1953 р. мала значний вплив на розвиток країн Східної Європи. Звільнення від постійного страху виявило глибокі протиріччя тоталітарного соціалізму і масове невдоволення ним унаслідок обмеження споживання, падіння життєвого рівня, репресій та ін. У НДР, Польщі, Угорщині виникли політичні кризи. їх неможливо було подолати, зберігши існуючу систему і не застосувавши силу. Значну роль у придушенні виступів населення відіграли радянські війська, які брали безпосередню участь у каральних операціях (1953 р. Берлін, 1956 р. Угорщина). Незважаючи на те, що виступи населення були придушені із застосуванням сили, комуністичні партії були змушені вжити заходів, які усунули головні причини невдоволення:

- припинялись масові репресії і проводилась часткова реабілітація жертв;
- було переглянуто темпи і методи індустріалізації;
- пом'якшено форми кооперування, а в Польщі вони взагалі були зупинені;
- частково знімалися обмеження для малого бізнесу. Пізніше були проведені деякі економічні реформи, відбулись певні
- зміни у відносинах з СРСР: вони набули форми рівноправних.

Румунія і Албанія, скориставшись конфронтацією СРСР і Китаю, отримали більшу самостійність від Москви. Усе це відбувалось на тлі послаблення жорсткого адміністративного контролю над економікою, ідеологією, культурою, що свідчило про початок нового періоду в розвитку країн Східної Європи. Тоталітарний режим не був ліквідований, а лише модифікований. Йому намагались надати рис, які зробили б його привабливішим для народів. Проте процес реформування соціалізму мав жорсткі межі. На певному етапі постало питання про політичні права людини й економічні свободи, приватну власність, ринкові відносини. Це загрожувало монополії комуністів на владу. Дійшовши до цієї межі, комуністичні партії ставали на шлях згортання реформ, який вів до неосталінізму. Спираючись на це, можна дійти висновку, що соціалізм у принципі не підлягає реформуванню.

Перехід до неосталінізму відбувався без особливих катаклізмів. Лише в Чехословаччині він був здійснений за допомогою втручання СРСР та інших соціалістичних держав (доктрина Брежнєва — колективна відповідальність за долю соціалізму в кожній країні). Це на деякий час відстрочило кризу соціалізму у Східній Європі. Установленню неосталінізму сприяла також політика розрядки, яка дала доступ країнам Східної Європи до фінансових ресурсів країн Заходу. Східноєвропейські лідери прагнули здійснити централізоване оновлення основних фондів, щоб випускати конкурентоспроможну продукцію. Реалізувати це вдалося лише частково. Проникнути на ринки країн Заходу виявилось не під силу, а коли приходив час сплачувати борги, то не залишилось нічого іншого, як брати нові кредити. Зовнішня заборгованість катастрофічно зростала. Це примусило уряди країн Східної Європи вживати термінові заходи: нарощували експорт і обмежувати імпорт. До цього додалася світова енергетична криза. Усе це призвело до падіння темпів економічного розвитку і до загальної економічної стагнації, застою. На Заході в цей час відбувався перехід до

постіндустріального інформаційного суспільства, розпочалось економічне піднесення.

2. Встановлення комуністичного (тоталітарного) режиму. (10 хв.)

Першою жертвою фашистської агресії стала Польща, яка зазнала всіх негараздів окупаційного режиму. За час існування режиму загинуло близько 6 млн. осіб. У результаті війни Польща зазнала значних територіальних змін. До її складу увійшли німецькі землі аж до Одера та Нейсе і частини Східної Пруссії. Західна Україна і Західна Білорусія, Віденська області, які до 1939 р. входили до складу Польщі, були передані СРСР.

Після масового переселення німецького населення, операції «Вісла» (1947 р.) по виселенню українців з їхніх етнічних земель, у результаті знищення під час війни польських євреїв і втрати Західної України, Білорусії та Віденської області Польща стала однонаціональною державою.

Контроль над Польщею Й. Сталін вважав необхідною частиною післявоєнного устрою світу. Але вирішення цієї проблеми було досить складним. У 1939 р. було розпущено польську компартію і репресовано значну кількість польських комуністів. Поляки розглядали СРСР як учасника чергового «поділу Польщі», після якого в Сибір та Казахстан було депортовано 2 млн. поляків, а 15 тис. офіцерів розстріляно в Катиньському лісі. Антирадянські й антикомуністичні настрої домінували серед польського населення (особливо вони утвердилися після того, як СРСР не надав допомоги повсталій Варшаві (1944 р.)). Такі ж настрої домінували і в емігрантському уряді, який розміщувався у Лондоні. Польща мала дві армії; одна воювала поряд із західними союзниками в Африці й Західній Європі, друга – поряд із Червоною Армією на Східному фронті. До того ж, поляки залишалися ревними католиками. Усі ці фактори і гальмували процес встановлення комуністичного режиму. Й. Сталін змушений був погодитись на включення до складу уряду представників емігрантського уряду Станіслава Миколайчика. Поштовхом до приходу комуністів до влади стала заява державного секретаря США Джеймса Бірнса у вересні 1946 р., що

питання про західні кордони Польщі залишається відкритим. У результаті вплив прозахідних сил у Польщі зменшився і комуністи зробили ривок до влади. У вересні 1946 р. з ініціативи комуністів Крайова Рада Народова (парламент) прийняла рішення про перехід на планове ведення господарства. У листопаді 1946 р. комуністи (Польська робітнича партія (ПРП)) і соціалісти (Польська соціалістична партія ПСП)) уклали угоду про спільні дії. У січні 1947 р. вони перемогли на виборах до сейму (парламент). Президентом Польщі став лідер ПРП Болеслав Берут (лютий 1947 р.). С. Миколайчик змушений був емігрувати. У грудні 1948 р. ПРП і ПСП об'єдналися в Польську об'єднану робітничу партію (ПОРП), яка стала правлячою майже на 10 років. Разом із ПОРП були створені Селянська і Демократична Партії, які повинні були створювати видимість збереження багатопартійності й залучити до соціалістичного будівництва широкі верстви населення. Для більшого контролю з боку Москви міністром оборони Польщі був призначений радянський маршал К. Рокоссовський.

3. Розвиток Польщі в 1950 – 1980-ті рр. (15 хв.)

Нав'язана Польщі сталінська модель соціалізму (індустріалізація, кооперація, репресії) була із самого початку приречена на невдачу. Смерть Й. Сталіна і критика його культу особи дала поштовх до масового невдоволення населення. У 1956 р. у Познані розпочались масові виступи проти сталінізму, які поширились на всю країну. Уряд застосував війська. Тільки в Познані під час заворушень за гинуло 74 особи, 300 – були заарештовані.

У жовтні 1956 р. до влади в Польщі прийшло нове керівництво на чолі з Владиславом Гомулкою, який був звільнений з в'язниці й реабілітований. В. Гомулко запропонував програму реформ, з якої були здійснені тільки деякі косметичні заходи: була припинена кооперація сільського господарства і форсована індустріалізація, ослаблені репресії. Ліквідовувався комітет держбезпеки. На підприємствах створювались робітничі ради, які контролювали діяльність адміністрації. Відновлювався правовий статус

ремісників та дрібних власників. Для зв'язків з польською діаспорою було створено товариство «Полонія». Запроваджені заходи на певний час стабілізували становище в країні. До того ж, загальне поживлення економічного розвитку на певний час відсунуло кризу комуністичного режиму. Наприкінці 1960-х рр. почались економічні труднощі, які викликали підвищення цін. Це, а також вплив подій у Західній Європі та Чехословаччині спричинило наприкінці 1960 – на початку 1970-х рр. масові виступи студентів і робітників. Події 1960 – 1970-х рр. привели до змін у польському керівництві. Лідером ПОРП став Е. Герек. Останнім часом у польській пресі з'явилися публікації, які розкривають глибинні причини страйку грудня 1970 р. Так, щотижневий «Впрост» зазначає: «...Противники В. Гомулки, серед яких були міністр оборони В. Ярузельський, заступник міністра МВС генерал Шляхчиц і шеф адміністративного відділу ЦК ПОРП С. Каня (через 10 років він очолить партію) умовляли Е. Герека взяти владу у свої руки. Е. Герек вагався. У В. Гомулки був великий авторитет. Але «змовники» наполягали, підкреслюючи, що рішення про підвищення цін на продукти харчування прийняте напередодні Різдва, а цього поляки так просто не вибачать...» Багато років згодом Л. Валенса розповідав, що страйк на трьох верфях виник не спонтанно. Там з'явилися нікому не відомі люди, які закликали до страйку. Існує думка, що цих людей підіслали противники В. Гомулки. На засідання політбюро, де вирішувалася доля лідера партії, В. Гомулка не з'явився. У нього підвищився тиск. Проте 15 грудня він телефонував до ЦК і гнівався, що «міліціонери погано стріляли» і що «слід звернутися по допомогу до радянських товаришів та їх армії». А в цей час у Катовіцах з Е. Гереком зустрічалися емісари з Москви, які передали від О. Косигіна «слова підтримки з Кремля». Таким чином, страйк був спровокований з метою усунення Гомулки від влади.

Нове керівництво намагалось вирішити економічні проблеми за рахунок іноземних кредитів, які передбачалось використати на модернізації промисловості з метою виробництва продукції, конкурентоспроможної на

світовому ринку. Але ця нова стратегія провалилася (докорінно реформувати виробництво не вдалося, країни Заходу ставили всілякі перепони для експорту з країн Східної Європи), вона лише відстрочила на певний час кризи соціалізму. Основною причиною кризи було те, що соціалізм взагалі неможливо реформувати, будь-які реформи приводять або до встановлення капіталізму, або до сталінізму. До того ж економічна криза 1970-х рр. (особливо паливна) суттєво вплинула на економіку східноєвропейських країн, які розвивалися екстенсивним шляхом. Вийти з цієї кризи можна було за рахунок переходу на нові технології, а існуюча державно-бюрократична система не зуміла цього зробити. Хронічна криза сільського господарства ще більше погіршувала становище.

Із середини 1970-х рр. у Польщі з кожним роком наростав робітничий рух. Виникали альтернативні робітничі організації. А підвищення цін у 1980 р. викликало цілу бурю протестів, які цього разу вже носили організований характер. Почалися масові страйки, на чолі яких стала профспілка «Солідарність», очолювана електриком із гданської верфі Л. Валенсою. Під керівництвом профспілки «Солідарність» у Гданську, Щецині, Ельблонзі страйкувало майже 200 тис. робітників. До корабельників приєдналися шахтарі. Уряд погодився на переговори, і в серпні 1981 р. була укладена угода, згідно з якою збільшувалась заробітна плата та ін.

Економічно не обгрунтоване підвищення заробітної плати викликало різке зростання інфляції. Країна опинилася на межі економічного краху. У вересні – жовтні 1981 р. у Гданську відбувся перший з'їзд профспілки «Солідарність», на якому було прийнято рішення про початок боротьби за владу. На перше місце були висунуті політичні гасла (на той час «Солідарність» об'єднувала 9 млн. осіб). До економічної кризи в країні додалась і політична. Польща опинилася перед загрозою радянської воєнної інтервенції з метою наведення порядку. Польсько керівництво, аби уникнути інтервенції і громадянської війни, а також під тиском радянського керівництва на підставі статті 33 конституції Польщі, оголосило про

введення воєнного стану на всій території країни. У ніч з 12 на 13 грудня 1981 р. було створено Військову раду національного порятунку на чолі з Войцехом Ярузельським.

Запроваджені заходи, а також значна радянська фінансова і продовольча допомога на деякий час відстрочили крах соціалізму в Польщі. У цей час країни Заходу зробили все можливе, аби відірвати Польщу від «соціалістичного табору». Проти неї були введені економічні санкції, унаслідок яких Польща зазнала збитків у розмірі 15 млрд. доларів. Посилився ідеологічний тиск. Значну роль у цьому відіграв Ватикан і, зокрема, Папа Римський Іоан-Павло II. Уряд В. Ярузельського так і не зміг вивести країну з кризи. Перебудова в СРСР підштовхнула польське керівництво до пошуку інших шляхів виходу з кризи.

4. Польща на сучасному етапі. (15 хв.)

У листопаді 1995 р. відбулися президентські вибори. У другому турі перемогу здобув представник лівих сил Александр Кваснєвський (51,7 %). Зміна президентів у країні супроводжувалася серією гострих політичних скандалів та загостренням політичної боротьби. Однією з жертв цієї боротьби став прем'єр Ю. Олекса, якого звинувачували в шпигунській діяльності на користь КДБ СРСР, а згодом ФСБ Росії. Він був змушений піти у відставку. Новим головою уряду став соціал-демократ В. Чимошевич. Перебування при владі Л. Валенси і його прихильників, а також серія скандалів, пов'язаних з колишніми інформаторами КДБ та польських спецорганів, докорінно змінила польську політичну еліту, яка позбулася тягаря минулого і втратила з ним безпосередній зв'язок. Польські ліві не ставили під сумнів європейську ідею розвитку, принципи демократії і непорушності приватної власності.

Новий уряд В. Чимошевича продовжив попередній реформаторський курс, проте роблячи акцент на соціальних реформах. У 1996 – 1997 рр. політичне життя країни розгорталось навколо двох ключових питань: прийняття нової конституції і лібералізація законів щодо абортів (католицька церква, яка має непохитний авторитет у країні, виступала категорично

проти). Нова конституція, яка набрала чинності 1 вересня 1997 р., дещо обмежила повноваження президента. Економічна система Польщі характеризується як соціально-ринкова, заснована на свободі підприємництва, приватній власності й солідарності, діалозі й співробітництві соціальних партнерів.

Гострота політичної боротьби позначилася на виборах 21 вересня 1997 р., де перемогу здобув блок «Акція виборча "Солідарність"» (ABC). Новий уряд країни очолив автор економічної програми «Солідарності» професор хімії Є. Бузек, міністром фінансів знову став Л. Бальцерович. Новий уряд головним своїм завданням вважав підготовку країни до вступу в ЄС та НАТО. Із цією метою передбачалося завершити процес приватизації, демонополізації, проведення освітньої та адміністративної реформ; завершення воєнної реформи. На цьому шляху уряд досяг значних успіхів. Економічні показники в країні продовжували зростати. У 1999 р. країна стала членом НАТО. Незважаючи на позитивні зміни, уряд не мав особливої підтримки. Досягнуті успіхи приписувались А. Квасневському, який здобув переконливу перемогу на президентських виборах 2000 р. У 2004 р. Польща стала членом ЄС.

Головний вектор зовнішньої політики Польщі після повалення комуністичного режиму був спрямований на Захід: встановлення союзницьких відносин зі США, інтеграція до євроатлантичних структур. На цьому шляху Польща досягла вагомих результатів: у 1999 р. країна стала членом НАТО, а в 2004 р. — членом ЄС. Прагнучи відігравати більш вагомую роль у світовій політиці, Польща взяла участь у війні проти Іраку.

Польща стала першою країною світу, яка 2 грудня 1991 р. визнала незалежність України. Між Польщею та Україною склалися відносини, які характеризуються як стратегічні. Польща активно представляє відносини України в європейських структурах, є прихильником якнайшвидшої інтеграції України до НАТО та ЄС. Крім політичних відносин, між Україною та Польщею активно розвиваються і економічне співробітництво. На

чергових виборах 2005 р. новим президентом Польщі став представник правих сил Л. Качинський.

Сьогодні найважливішим питанням україно-польських відносин є досягнення історичного примирення між двома народами. Для цього потрібно розв'язати низку питань щодо відносин між двома народами, взаємно покаятися за ті кривди, що мали місце в минулому.

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

Завершення Другої світової війни не принесло країнам Центральної і Східної Європи звільнення від тоталітаризму. Після короткого періоду народної демократії під тиском СРСР встановлюється новий тоталітарний режим, але комуністичного типу. Сорокарічна історія існування тоталітаризму в країнах Центральної і Східної Європи, з одного боку, сприяла прискореному економічному розвитку регіону, з іншого – ціна, заплачена за це, виявилася занадто високою. У кінцевому підсумку визначилося нове відставання у розвитку від провідних країн світу.

Після Другої світової війни Польща зазнала значних територіальних змін, головним наслідком яких стало перетворення країни на мононаціональну державу. Опинившись у радянській зоні впливу, Польща пішла своїм шляхом розвитку, на відміну від інших країн Східної Європи. У країні встановився комуністичний режим. Проте він не відзначався стабільністю: у 1956, 1970, 1980 – 1981 рр. в країні виникали кризи. Зрештою наприкінці 1980-х рр. сформувалися сили, які взяли курс на побудову демократичного суспільства, ринкової економіки та інтеграції в європейські структури. У результаті реформ 1990-х рр. Польща досягла поставленої мети.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 186 – 202;

2. Підготуйте повідомлення за темами «Роль Польщі в системі міжнародних відносин наприкінці XX – поч. XXI ст.», «Розвиток українсько-польських відносин після 1991 р.».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Визначте основні тенденції в проведенні реформ у пострадянських державах.
2. Які відмінності існують між окремими державами у здійсненні демократичних перетворень і економічних реформ?
3. Назвіть країни, які досягли найбільших успіхів у реформуванні суспільства в пострадянський період.
4. Визначте, в яких пострадянських країнах відбувалися збройні конфлікти.
5. В чому причини їх виникнення і які наслідки вони спричинили?
6. Які основні тенденції намітилися у відносинах між країнами СНД?
7. Чи є перспективи подальшого розвитку СНД? Обґрунтуйте, чому ви так думаєте.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Центральної та Східної Європи у 1945 – поч. ХХІ ст.

Мета заняття: навчальна: розкрити основні риси розвитку Чехословаччини у 1940 – 1980-ті рр., дати характеристику розвитку Чехії і Словаччини на сучасному етапі; показати становлення комуністичного режиму в Угорщині, охарактеризувати кадарівський режим; розкрити процеси, що відбувалися в розвитку Румунії в 1945 – поч. ХХІ ст.;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення історії;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Доступившись до влади в Чехословаччині, комуністи взялися за побудову комуністичного суспільства за радянським зразком. На IX з'їзді Комуністичної партії Чехословаччини, у травні 1949 р., було розроблено перший п'ятирічний план (1949 – 1953 рр.) і взято курс на побудову соціалізму.

На початку 1950-х рр. угорці жили гірше, ніж наприкінці 1940 х рр., але країна була перетворена на індустріально-аграрну. Зміни в радянському керівництві, а особливо засудження на XX з'їзді КПРС культу особи Сталіна привели до утворення в УПТ реформаторського крила, під тиском якого відбулась часткова реабілітація репресованих. До того ж, М. Ракоши, як вірний послідовник Й. Сталіна, не користувався підтримкою нового радянського керівництва.

Вступ радянських військ у Румунію примусив короля включити в уряд, який очолив Петру Гроза, представників комуністів, які зайняли ключові посади. У жовтні 1945 р. Комуністична партія Румунії (КПР) на Національній конференції взяла курс на побудову соціалізму в Румунії. Генеральним секретарем ЦК КПР став Георге Георгіу-Деж. На перших післявоєнних виборах у листопаді 1946 р. комуністи та їх прихильники одержали перемогу.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності.

(5 хв.)

1. Коли і внаслідок чого Чехословаччина втратила свою незалежність?
2. Які соціальні проблеми існували у міжвоєнній Угорщині?
3. Які зміни відбулися у зовнішньополітичній орієнтації Румунії в 1944 р.?

V. План заняття.

1. Чехословаччина. Празька весна. «Оксамитова революція». (15 хв.)

У побудові соціалізму в ЧСР були свої особливості. Чехословаччина була промислово розвиненою країною і не потребувала індустріалізації, тому основний акцент був зроблений на націоналізацію і структурні зміни в промисловості (переважний розвиток групи «А»). Що стосується інших галузей, то в них розвиток соціалізму йшов по тій самій схемі, що і в інших країнах: кооперація сільського господарства (завершена в 1960 р.), масові репресії і показові судові процеси (проти словацьких націоналістів, проти «групи економістів» та ін.). Перші виступи проти сталінської моделі соціалізму відбулися у 1953 р., особливо в Моравсько-Остравському промисловому районі, але вони не набули такого розмаху, як у НДР. Десталінізація, яка почалась після XX з'їзду КПРС, у Чехословаччині мала виключно косметичний характер. Реабілітація жертв почалася лише в 1962 р. і проводилася непослідовно.

У цей період економічне становище в країні погіршувалось. У 1963 р. відбувся навіть економічний спад. Хоча в той же час КПЧ проголосила курс на побудову комунізму. Член ЦК КПЧ З. Млинарж згадував: «Роки сталінізму в Чехословаччині лише зміцнили в національній свідомості ті ідеали, які влада будь-якими заходами намагалася викорінити. Диктатура наочно показала, до чого призводить їх ігнорування, і це підштовхнуло на шлях реформ навіть «ідейно переконаних» сталіністів. У свідомості народу цінності демократії і гуманізму були реабілітовані задовго до 1968 р.»

З боку населення росла недовіра до керівництва партії на чолі з А. Новотним, який одночасно займав і посаду президента. Поряд із цим

внутрішньополітичне становище ускладнювалось невирішеністю словацького питання. Вихід було знайдено в розпочатій в 1965 р. економічній реформі. У прийнятих керівництвом «Принципах вдосконалення системи планового управління» передбачався перехід до ринкових відносин: поєднання діяльності центральних органів управління з використанням товарно-грошових відносин, розширення повноважень і відповідальності підприємств, стимулювання ініціативи робітників та ін. Головна ставка в підвищенні ефективності економіки робилася на механізми господарювання: конкуренцію, вільний вибір підприємствами партнера, комерційні кредити, договірне ціноутворення. Але реформи здійснювались непослідовно. Їх проведення привело до активізації реформаторського крила КПЧ, яке піддавало гострій критиці політику А. Новотного. У січні 1968 р. на пленумі ЦК КПЧ його було усунуто від влади і першим секретарем обрано О. Дубчека. Нові лідери партії розробили широку програму політичних та економічних реформ, покликаних створити, як тоді говорили, «соціалізм із людським обличчям».

Значну роль у пропаганді цих ідей відіграла преса, яка була звільнена від цензури, і неформальні громадсько-політичні організації. Навесні 1968 р. КПЧ прийняла Програму дій, у якій по-новому вирішувалась низка принципових питань. Програма отримала широку підтримку всіх верст суспільства і стала початком Празької весни.

Основні положення Програми дій:

- а) ліквідація монополії КПЧ на владу, утвердження реальної багатопартійності й демократичних свобод. Правляча партія повинна здійснювати свою керівну роль не шляхом панування над суспільством, а служити йому, взаємовідносини між різними партіями в Національному фронті повинні будуватися на принципах рівності та партнерства;
- б) скорочення адміністративного апарату;

- в) запровадження федеративного устрою держави, забезпечення реального рівноправ'я чехів і словаків;
- г) запровадження основ ринкової економіки;
- д) багатостороннє співробітництво з усіма країнами світу.

Проте консервативна частина партії розглядала процеси, що відбувалися в країні, як втрату «завоювань соціалізму» і звинувачувала прихильників реформ у ревізіонізмі. Керівництво СРСР та інші союзники поставилися до змін у Чехословаччині різко негативно. На зустрічі керівників п'яти країн – учасниць ОВД (18 серпня 1968 р.) були схвалені оцінки та пропозиції Л. Брежнєва, згідно з якими необхідно було покласти край діяльності реформаторів. Керівництво КПРС, аби обґрунтувати необхідність військового втручання у внутрішні справи країни, спиралося у своїх діях на лист, з яким звернулись до нього деякі діячі КПЧ з проханням «захистити соціалізм». Атмосферу загострювали повідомлення засобів масової інформації про підготовку контрреволюційного перепороту в Чехословацькій Соціалістичній Республіці.

У ніч з 20 на 21 серпня війська п'яти держав ОВД (Болгарія, НДР, Польща, СРСР та Угорщина) перейшли кордони Чехословаччини, мотивуючи свої дії тим, що їх нібито запросила «група членів КПЧ та уряду» для відвернення загрози контрреволюції. В окупаційних діях брало участь 124 тис. військових та 500 танків. Швидко були захоплені найважливіші стратегічні об'єкти: аеродроми, вокзали, радіо, телебачення, приміщення ЦК КПЧ, резиденція уряду, Академія наук, МЗС та інші об'єкти; було також конфісковано зброю у міліції. Чехословацькі керівники О. Дубчек, Й. Слуськовський, О. Черник, Ф. Крігель, Й. Шпачек відразу були заарештовані й відправлені до Москви.

Президія ЦК КПЧ більшістю голосів оцінила дії «союзників», як такі, що суперечать принципам взаємовідносин між: соціалістичними державами і нормам міжнародного права. 21 серпня у Зверненні до народу Чехословаччини уряд закликав населення дотримуватись спокою і не чинити

опору військам вторгнення. Незважаючи на це, за перші три дні на вулицях міст загинуло 80 і було поранено 300 осіб. Загалом у результаті вторгнення загинуло 94 і було поранено 345 громадян Чехословаччини. Були втрати і серед радянських солдатів (11 осіб). В одному з цехів празького заводу у Височанах 22 серпня 1968 р. відбувся надзвичайний XIV з'їзд КПЧ, Були прийняті резолюції і звернення до комуністичних і робітничих партій світу, у яких засуджувалися дії військ ОВД. Уже 23 серпня згідно з рішенням з'їзду у країні було проведено загальнонаціональний одногодинний страйк.

Окупація Чехословаччини була різко засуджена урядами багатьох країн світу, у тому числі Югославії, Румунії, Албанії, Китаю. 21 серпня відбулось засідання Ради Безпеки ООН, на якому обговорювалося «чехословацьке питання»; була прийнята резолюція, яка засудила інтервенцію і зажадала негайного виведення окупаційних військ. Але через «вето» Радянського Союзу резолюція не вступила в дію. 22 серпня міністр закордонних справ Чехословаччини І. Гаск заявив протест проти вторгнення військ ОВД. Реакція світової громадськості примусила керівництво СРСР піти на переговори. Президент ЧССР Л. Свобода та інші державні особи прибули в Москву, де під тиском брежнєвського керівництва були змушені підписати Програму виходу з кризової ситуації.

Чехословацька сторона брала на себе зобов'язання визнати недійсним рішення Височанського з'їзду КПЧ і залишити на території ЧССР радянські війська. Спираючись на радянську підтримку, консервативні сили в КПЧ перейшли в наступ. Із партії усувались прихильники реформ. Із розробленої ними програми вдалося здійснити лише перетворення Чехословаччини на федерацію двох рівноправних республік – Чехії і Словаччини. У квітні 1969 р. до керівництва країною прийшов Г. Гусак, який розпочав процес «нормалізації» становища в партії та суспільстві, змістом якого стало повернення до старих методів управління, що призвело до подальшої стагнації економіки. Здійснювалась широка чистка в рядах КПЧ, з якої було

виключено майже 500 тис. осіб. Також існувала негласна заборона на професійну діяльність представників інтелігенції – прихильників реформ.

У 1970-ті рр. був проголошений курс на побудову розвинутого соціалізму, що, за оцінкою КПЧ, означало поєднання «переваг соціалізму» з НТР, застосування інтенсивних методів господарювання. Така стратегія дала ефект у першій половині 1970-х рр., але надалі темпи зростання економіки уповільнились. Економіка виявилась не пристосованою до змін у технології, що призвело до падіння конкурентоспроможності чехословацьких товарів на світовому ринку. Єдина організація, яка протестувала проти існуючих порядків, стала політична група «Хартія-77». Діячі культури і науки, які входили до цієї організації, у січні 1977 р. виступили з маніфестом, у якому, посилаючись на Загальну декларацію прав людини і Гельсінський заключний акт, вимагали від керівництва ЧССР додержання конституції, звільнення політв'язнів, виведення радянських військ та ін. У першій половині 1980-х рр. економічне становище в країні погіршилося. Не виконувались завдання по інтенсифікації виробництва. Вітаючи на словах перебудову, яка почалась у СРСР, керівництво ЧССР прагнуло зберегти адміністративно-командну систему, хоча в 1987 р. й відбулися зміни в керівництві (Генеральним секретарем ЦК КПЧ став М. Якеш).

У 1988—1989 рр. посилилась критика КПЧ з боку опозиції, яка з кожним роком зростала. Але партійне керівництво відмовлялося йти на діалог з опозицією. Падіння режиму Е. Хонеккера в НДР прискорило розвиток подій. Опозиція організувала цілий ряд маніфестацій, які вимагали від КПЧ відмовитися від керівної ролі, але всі вони розганялися поліцією.

Революційні події, які отримали назву «оксамитова революція», почались 17 листопада 1989 р., коли в міжнародний день студентів на вулиці Праги вийшло майже 50 тис. студентів. Міліція вдалася до жорстокої розправи над демонстрантами. Це викликало страйк студентів, до яких приєдналися театральні діячі та учні професійних училищ і технікумів. Наступного дня за ініціативою групи «Хартія-77» було створено

Громадянський форум, який об'єднав ряд опозиційних груп. Підтримку об'єднанню надала Соціалістична партія. Найвищої точки антиурядовий рух досяг 25 листопада, коли на Летенському полі в Празі зібралося 750 тис. демонстрантів. На боці народу виступили й католицька церква Чехословаччини в особі кардинала Франтішека Томашека. У керівництві КПЧ відбулися кадрові зміни – Генеральним секретарем ЦК КПЧ став Карел Урбанек. Але це вже не могло врятувати владу КПЧ.

27 листопада Федеральні збори ЧССР виключили з конституції статтю 4 про керівну роль КПЧ. Було прийнято рішення розпочати переговори про виведення радянських військ (80 тис. військових) з Чехословаччини. Щойно створений уряд очолив М. Чалфа. Наприкінці 1989 р. президентом країни став Вацлав Гавел — лідер «Хартії-77» і Громадянського форуму. Головою Федеральних зборів було обрано О. Дубчека. 1990 р. став новим етапом у розвитку Чехословаччини. У травні був прийнятий закон про вільне підприємництво, а в червні проведені перші вільні вибори і сформовано новий уряд, який здійснив радикальні економічні реформи. Восени 1990 р. був прийнятий закон про реституцію: повернення колишнім власникам націоналізованого майна; була розпочата мала, а згодом і велика приватизація. У цей час загострилась національна проблема. Словацькі політики були не згодні з існуючою формою федерації, і після тривалих переговорів 1 грудня 1990 р. законодавчим порядком був змінений федеральний устрій, переглянута компетенція федеральних і республіканських органів. Змінилась назва країни – вона стала називатися Чехо-Словацька Федеративна Республіка (ЧСФР).

На початку 1991 р. була проведена лібералізація цін. Крона стала внутрішньо конвертованою грошовою одиницею. У країні розпочалась приватизація. Уряд будував нову модель розвитку, засновану на принципах ринкової економіки і ліберальної демократії. Зміни в економіці викликали безробіття, особливо у важкій промисловості. Проте вони були не настільки кардинальними, як в інших східноєвропейських країнах. Економічні

труднощі змінили розстановку сил на чехословацькій політичній арені. Партії, які виступали за радикальні реформи, втратили популярність. Громадянський форум розпався на кілька правих і центристських партій. Популярності почали набирати ліві партії, особливо соціал-демократи, що виступали за соціально орієнтовані ринкові реформи.

Розбіжності в поглядах словацьких і чеських політичних лідерів привели до нового загострення національних проблем. У Словаччині домінуючими стали погляди про незалежність республіки. Після тривалих переговорів було прийнято рішення про розділ ЧСФР і 1 січня 1993 р. на карті Європи з'явилися дві нові держави: Чехія і Словаччина.

2. Революція 1956 р. в Угорщині. Кадарівський соціалізм. (15 хв.)

Аби уникнути значних катаклізмів, Головою Ради міністрів було призначено І. Надя. Той різко засудив репресії та форсовану колективізацію на селі. Це спричинило протистояння двох лідерів. 9 березня 1955 р. ЦК Угорської партії трудящих (УПТ) звинуватив І. Надя в опортунізмі. 14 квітня Головою Ради міністрів призначили О. Гегедюша. Але 18 липня 1956 р. під тиском СРСР замість М. Ракоши посаду Першого секретаря ЦК УПТ зайняв Е. Герьо, наступником якого став Я. Кадар. Нове керівництво, щоб заспокоїти громадськість, реабілітувало Л. Райна і влаштувало національний похорон.

У той момент, коли в партії точилась внутрішня боротьба, у Будапешті 23 жовтня 1956 р. відбулась багатотисячна демонстрація на підтримку реформ у Польщі, яка переросла в загальний виступ населення проти режиму М. Ракоши. Керівництво УПТ оцінило цей виступ як контрреволюційний і в Будапешт були введені війська. Це відразу загостило становище в столиці. Почались збройні сутички (питання про те, де повсталі взяли зброю, залишається відкритим до сьогодні.). Перші сутички відбулись біля Будинку радіо. Озброєні загони захопили кілька автобаз та підприємств, склади зброї, телеграф, редакцію газети «Сабад неп» та ін. Атакували артилерійське училище, воєнні заводи, поліцейські дільниці та військкомати, в'язниці, з

яких було випущено 10 тис. кримінальних злочинців та 3,3 тис. політичних в'язнів. Загалом у сутичках повсталих з угорськими військами у 40 містах Угорщини загинуло понад 1 тис. осіб. У ніч на 24 жовтня ЦК УПТ звернувся до СРСР по допомогу. Було обрано нове Політбюро УПТ. Головою уряду став І. Надь. Він оголосив про введення воєнного стану і комендантської години. На підприємствах почали створюватись робітничі дружини. 24 жовтня у Будапешт увійшли радянські війська і зайняли стратегічні пункти міста, але в сутички з повстанцями не вступали. 25 жовтня першим секретарем ЦК УПТ було обрано Я. Кадара. До Будапешта прибула радянська делегація на чолі з А. Мікояном і М. Сусловим. Але в партії та уряді панувала розгубленість. І. Надь не став сильним національним лідером і не зміг опанувати ситуацією. 28 жовтня він звернувся по радіо із закликом припинити вогонь і зажадав виведення радянських військ. Після виведення радянських військ у Будапешті почалось справжнє полювання на службовців держбезпеки і партійних функціонерів. 30 жовтня було захоплено будинок будапештського міськкому партії, а всі його захисники були розстріляні. За таких умов керівництво УПТ оцінило події як національну революцію. Було прийнято рішення про розпуск УПТ і створення Угорської соціалістичної робітничої партії (УСРП) і про відновлення багатопартійності. Уряд І. Надя було перетворено в коаліційний. Велике значення мала декларація радянського уряду про те, що у відносинах із соціалістичними країнами мало місце порушення суверенітету цих країн.

1 листопада І. Надь заявив про, вихід Угорщини з ОВД і про нейтралітет країни. По всій країні руйнувалися «основи соціалізму», відновлювали свою діяльність політичні партії і створювались нові, розпускались кооперативи, створювались незалежні профспілки та ін. Такий розвиток подій занепокоїв радянське керівництво, яке розцінило це як загрозу соціалізму. Заручившись підтримкою комуністичних. партій інших держав (у тому числі Югославії і КНР), радянське керівництво вдалось до прямої агресії (операція «Вихор»). Уранці 4 листопада 12 дивізій Радянської

Армії з території СРСР та Румунії почали вторгнення в Угорщину. Формально такі дії пояснювалися закликом революційного робітничо-селянського уряду на чолі з Я. Кадаром, який був утворений у місті Сольнок. Основні бойові дії розгорнулися у Будапешті, де повсталі чинили опір до 10 листопада. Центром опору став район Будапешта навколо кінотеатру «Корвін». І. Надь знайшов притулок в Югославському посольстві. Згодом був вивезений до Румунії, потім виданий владі Угорщини і засуджений до страти. Після збройного придушення виступи не припинилися. Майже до кінця року в країні відбувалися страйки та демонстрації проти нового уряду на чолі з Я. Кадаром, на що новий уряд відповів репресіями: 28 601 особа були заарештовані, 500 – страчено, 5913 – ув'язнено. Під час подій у вуличних боях загинуло 2973 особи. Значні втрати понесли і радянські війська: 720 убитими, 1540 пораненими, 51 зник безвісти. Нове керівництво, яке було нав'язане угорцям силою, не користувалося ніяким авторитетом. Але Я. Кадару крок за кроком вдалося завоювати авторитет і відновити громадянський мир. Правління М. Ракоши було піддано критиці, реабілітовано жертв репресій, ліквідовано негативні явища у проведенні кооперації та індустріалізації. Репресії проти учасників подій 1956 р. були швидко припинені.

У другій половині 1950 – 1960-х рр. в Угорщині була проведена одна з найбільш ґрунтовних економічних реформ, яка дала простір для розвитку приватної ініціативи і кооператорів. Завдяки реформам життєвий рівень угорців неухильно зростав майже до кінця 1970-х рр. Найуспішніше розвивалося сільське господарство, що перетворило Угорщину на одного з найбільших експортерів сільськогосподарської продукції в Європі.

Незважаючи на непослідовність реформ у період неосталінізму в Угорщині існував найбільш ліберальний політичний режим серед усіх країн Східної Європи. В умовах, коли в СРСР розпочалась перебудова, в УСРП домінувало реформаторське крило, яке покладало надії на першого секретаря будапештського міськкому УСРП К. Гросса. Улітку 1987 р. він очолив уряд і

запропонував програму реформ. У травні 1988 р. реформатори домоглися скликання партійної конференції, на якій було ухвалено курс на проведення економічних реформ і вдосконалення політичної системи. Для реалізації курсу були проведені кадрові зміни в керівництві країною. К. Гросс, за згодою Москви, зайняв посаду генерального секретаря, а Я. Кадар перемістився на почесну посаду голови партії. Також у керівництво партії без згоди Москви було введено декілька молодих ініціативних діячів, серед яких і економіст М. Немет, який був автором реформ.

Але продуктивної роботи в уряді не відбулося. Усе активніше почала діяти демократична опозиція, яка не дозволяла управляти по-старому. У таких умовах Б. Пожгаї запропонував кардинально змінити політичну систему і ввести багатопартійність, але цьому опирався К. Гросс. Це привело до падіння його авторитету. Улітку і восени 1988 р. у парламенті Угорщини відбулись важливі зміни: від своїх депутатських місць під тиском громадськості змушені були відмовитись деякі партійні діячі й консервативні депутати. Парламент прийняв низку демократичних законів: про свободу мітингів і зборів, організацій і об'єднань; про пресу та страйки. Також були прийняті рішення про запровадження посади президента і створення конституційного суду. Новим прем'єр-міністром став М. Немет. Реформаторська діяльність привела і до активізації політичного життя в країні. Почали виникати різні «неформальні» організації і рухи. У 1988 р. їх нараховувалося понад 40, а на кінець 1989 р. було зареєстровано 50 політичних партій і 140 різних союзів, рухів, організацій. Важливим кроком до відродження багатопартійності стало прийняття закону про партії.

Найбільш впливовими серед опозиційних партій були Союз вільних демократів (СВД), Соціально-демократична партія Угорщини (СДПУ), Незалежна партія дрібних господарів (НПДГ) та ін. Багатопартійність стала невід'ємною складовою політичного життя, але УСРП відмовилась визнавати це, і тоді прем'єр-міністр М. Немет оголосив про свій вихід зі складу УСРП і проведення самостійної політики до нових парламентських виборів. У цей же

час у країні почав ширитися рух за перегляд подій 1956 р. та їх оцінку. Зрештою УСРП змушена була піти на переговори з опозицією, і 18 квітня була підписана угода про умови переходу до багатопартійності. Лише СВД і Угорський демократичний форум відмовились підписати цей документ, заявивши, що вони не бажають себе компрометувати союзом з комуністами.

Улітку 1989 р. парламент перестав бути однопартійним. Місця, що звільнилися, зайняли депутати від опозиції. Важливою подією стали оприлюднення результатів перегляду подій 1956 р., які отримали назви «народне повстання, спрямоване на повалення сталінізму», «революція 1956 р.», і перезаховання праху І. Надя на Площі Героїв у центрі Будапешта.

Уряд М. Немета зробив рішучий поворот у бік лібералізації стосунків із Заходом. На кордоні з Австрією було демонтовано прикордонну загорожу і дозволено вільний в'їзд і виїзд з країни. Через відкриті кордони в Австрію хлинув потік «туристів» з НДР, які прагнули залишити свою соціалістичну батьківщину. 23 жовтня 1989 р. УНР була перейменована в Угорську Республіку. Демократичні процеси в країні привели до кризи і розпаду УСРП. На XIV з'їзді партії, який проходив у жовтні 1989 р., вона була перейменована в Угорську соціалістичну партію (УСП), але частина ортодоксальних діячів на початку 1990 р. відродила УСРП. Навесні 1990 р. в Угорщині відбулись демократичні вибори до Парламенту, у яких більшість набрали опозиційні партії – 89 % , а УСП – 11 %. Новий уряд очолив історик Й. Антал, а президентом став письменник лідер СВД А. Генц.

Уряд Й. Антала продовжив економічні перетворення, розпочаті соціалістами, спрямовані на розвиток ринкових відносин. У 1991 р. урядом був прийнятий закон про часткову грошову компенсацію осіб, у яких була конфіскована власність протягом 1948 – 1952 рр. Також Угорщина вийшла зі складу РЕВ і ОВД. У 1991 р. з її території були виведені радянські війська.

3. Режим Н. Чаушеску в Румунії та його падіння. (15 хв.)

Політику свого попередника продовжив і Ніколає Чаушеску. У 1967 р.

Румунія не розірвала дипломатичні відносини з Ізраїлем, як це зробили інші країни ОВД, засудила радянську інтервенцію в Чехословаччину в 1968 р. Румунія також була єдиною соціалістичною країною, яка засудила вторгнення СРСР до Афганістану. Така, позиція Румунії робила її в очах Заходу своєрідним дисидентом у соціалістичному таборі, що принесло їй суттєві переваги у майбутньому: дешеві кредити, пільгові умови торгівлі із Заходом тощо. Але у внутрішній політиці Н. Чаушеску здійснював кроки, які привели до утворення у Румунії найбільш жорсткого тоталітарного режиму у Східній Європі (за винятком Албанії). У країні почалась форсована індустріалізація. Під ще не розвідані родовища нафти були створені величезні нафтопереробні комплекси. Це зрештою призвело до того, що в 1980-ті рр. Румунія з експортера нафти перетворилася на імпортера. Здійснювалися грандіозні проекти на зразок каналу Дунай – Чорне море. Румунія намагалась випускати все: станки, автомобілі, літаки. Хоча для цього не було достатньої кількості кваліфікованої робочої сили, інженерних кадрів і ресурсів.

Також Н. Чаушеску прагнув стерти відмінності між містом і селом. Для цього ліквідовувалися «неперспективні» села, а їх мешканці переселялись в агроміста. У Трансільванії, де проживала значна угорська меншина (1750 тис. мешканців – 7,5 % населення Румунії), ця політика отримала назву «територіальної систематизації», яка поряд із політикою румунізації угорської меншини (угорці були оголошені «румунами угорської національності») викликали законне невдоволення угорського населення. Ще в 1968 р. було ліквідовано Угорську автономну область. У політичній сфері вся повнота влади була зосереджена в руках Н. Чаушеску. У країнах був встановлений культ його особи. Н. Чаушеску називали «генієм Карпат» і «Дунаєм думок». Для укріплення одноосібної влади всі головні державні посади обіймали його родичі (40 осіб). Так, його дружина Єлена стала членом Політвиконкому ЦК, заступником прем'єр-міністра, Президентом Академії Наук. Головним знаряддям влади стали органи державної безпеки –

секурітате, які контролювали навіть приватне життя громадян. Така політика Н. Чаушеску на кінець 1980-х рр. привела країну до вкрай важкого економічного становища. Диспропорція у розвитку промисловості викликала на внутрішньому ринку дефіцит основних промислових товарів. Недостатня продуктивність сільського господарства, яке до того ж було підірване політикою «територіальної систематизації», привела до перебоїв у забезпеченні населення продуктами харчування. Зовнішній борг країни досяг 21 млрд. дол. Н. Чаушеску оцінив таке становище як загрозливе і став єдиним боржником у світі, який в екстреному порядку вирішив погасити борг. Румунія до мінімуму скоротила імпорт, у тому числі й енергоносіїв. Електростанції були підпорядковані контролю армійських офіцерів, вводились жорсткі ліміти споживання енергії промисловими підприємствами і населенням. Із настанням темряви міста поринали в морок, світився лише кожний десятий ліхтар. У будні телебачення працювало 2 – 3 години на добу. Обмежувалось опалення будинків. Заборонялося користуватися холодильниками взимку. На експорт відправлялось майже все продовольство (а також все, що мало попит), а внутрішнє споживання регламентувалось. У місті Грошів (великий промисловий центр) відбувся справжній бунт населення, який був жорстоко придушений секурітате.

У той час як країна жила в злиднях, пан Чаушеску мав 62 палаци, 22 мисливські будинки, два кораблі та ін. На особистих рахунки Н. Чаушеску в іноземних банках зберігалось близько 1 млрд. дол., а все його майно оцінювалось у 5 млрд. дол. На фоні кардинальних змін у Східній Європі Румунія продовжувала жити за старою схемою. У листопаді 1989 р. відбувся XIV з'їзд РКП, який прийняв новий план розвитку соціалістичного суспільства до 2010 р. У грудні 1989 р. Н. Чаушеску вирушив з візитом до Ірану. У цей час у Румунії почалися драматичні події. 15 грудня 1989 р. представники міської влади міста Тімішоаре вирішили перевести на роботу в село протестантського священика Ласло Текеші, який захищав права угорської меншини. Міський суд прийняв рішення миселити його з квартири, але

прихожани не допустили такого свавілля. Наступного дня розпочались стихійні демонстрації, у ході яких з'явилися гасла «Геть Чаушеску». Солдати та служба безпеки намагалися розігнати маніфестантів, але безуспішно. 17 грудня на засіданні Політкомісії ЦК РКП Н. Чаушеску настояв на застосуванні зброї проти демонстрантів. У той же день війська почали стріляти по маніфестантах (100 осіб загинуло, 200 було поранено).

18 – 19 грудня демократичні сили починають об'єднуватися на боротьбу проти диктатури. 20 грудня 1989 р. Н. Чаушеску, виступаючи по радіо і телебаченню, розцінив події в Тімішоаре, як діло рук зарубіжної агентури і в повіті Тімош запровадив надзвичайний стан. Але репресії вже не допомагали, маніфестації і страйки прокотилися по всій країні. 21 грудня 1989 р. Н. Чаушеску дав розпорядження про проведення мітингу на підтримку існуючого режиму, де виступив з промовою, у якій обіцяв підвищити зарплати, пенсії та ін. Але люди, які зібрались на площі, почали викрикувати антиурядові гасла. Тоді Н. Чаушеску віддав наказ стріляти по маніфестантах, а декретом від 22 грудня оголосив введення надзвичайного стану.

Але армія перейшла на бік демонстрантів. Був створений Фронт національного порятунку (ФНП), на чолі якого став Іон Ілієску, колишній член РКП, усунутий Н. Чаушеску за незгоду з його політикою. 22 грудня Н. Чаушеску з дружиною на вертольоті залишив столицю, але біля містечка Тирговіште їх заарештували. 23 грудня в Бухарест увійшли віддані Н. Чаушеску війська і в місті розгорілись справжні бої. 24 грудня настав перелом. ФНП взяв на себе всю повноту влади. 25 грудня воєнний трибунал після короткого засідання (2 години) засудив подружжя Чаушеску до страти. Проти них було висунуто звинувачення в геноциді, жертвами якого стали 60 тис. осіб, нанесенні збитків державі та підриві національної економіки, у переказі мільярдів державних коштів на особисті рахунки та у спробі втекти з країни. Така швидка процедура суду пояснювалась небезпекою з боку секурітате. У ході боїв у столиці загинуло близько 1,5 тис. осіб. Таким чином,

події в Румунії 1989 р. розвивалися за іншим сценарієм, ніж у країнах Східної Європи. Жорсткий антиреформістський курс Н. Чаушеску не залишав ніяких шансів мирно здійснити перехід до демократії. Особливістю переходу до демократії у Румунії була відсутність періоду «оновлення соціалізму».

Суперечки щодо оцінки подій в Румунії не вщухають і до сьогодні: одні стверджують, що це було народне повстання, яке переросло в демократичну революцію, інші вважають, що це був «палацовий переворот», який спровокував народне повстання.

4. Чехія, Словаччина, Угорщина і Румунія на сучасному етапі. (10 хв.)

Після утворення Чеської Республіки було продовжено політичний курс, започаткований після 1989 р. Свідченням цього стало обрання президентом країни В. Гавела, а головою уряду – В. Клауса, лідера Громадянського демократичного форуму (ГДФ), провідника економічних реформ. Нова держава була визнана світовим співтовариством. Чехія стала членом ООН, членом Ради Європи і Організації економічного співробітництва і розвитку. У 1994 – 1996 рр. завдяки здійсненим реформам Чехія мала стабільні результати економічного зростання – понад 4 % на рік. Також в основному було подолано інфляцію. Проте в 1997 р. країна зіткнулася із серйозними економічними труднощами. Прорахунку під час проведення реформ – фактичне припинення у 1995 р. приватизації, збитковість третини підприємств, втрата країною інвестиційної привабливості, незавершеність структуризації економіки, невідповідність банківської системи вимогам часу, слабкий розвиток фондового ринку та інші – призвели до падіння темпів розвитку країни, зростання безробіття, зниження життєвого рівня населення і, як результат, до зростання соціальної напруги. Економічні негаразди спричинили урядову кризу. Новим прем'єр міністром Чехії став Й. Тосовський. Його уряд зосередив основну увагу на економічній стабілізації. У 1998 р. відбулись президентські вибори (президентом знову став В. Гавел) і дострокові парламентські, на яких перемогу здобула Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП). Перемога

соціал-демократів не була переконливою (32,3 %) і це не дало змоги їм сформувати однопартійний уряд. Усі спроби домовитись про коаліцію натикались на опір головних політичних конкурентів ГДФ. Зрештою лідери ЧСДП і ГДФ уклали безпрецедентну Стабілізаційну угоду, згідно з якою передбачався розподіл основних посад у державі. Лідер соціал-демократів М. Земан став прем'єр-міністром, лідер ГДФ В. Клаус – спікером парламенту. Уряд М. Земана продовжив курс на приватизацію, поглиблення ринкових реформ, у той же час передбачався розвиток соціальної сфери. Уряд також розпочав перегляд усіх сумнівних справ з приватизації, розгорнув боротьбу з корупцією. Такі заходи дали позитивний результат. Чехія відновила динамічний розвиток. У зовнішній політиці М. Земан продовжив зусилля своїх попередників, спрямовані на якнайшвидше «повернення в Європу». У 1999 р. Чехія стала членом НАТО. Важливим напрямком роботи уряду стало приведення економічної, політичної і соціальної моделі розвитку Чехії до стандартів ЄС. На цьому шляху країна досягла вагомих успіхів і 1 травня 2004 р. стала повноправним членом ЄС. Наприкінці лютого 2003 р. після тривалого процесу виборів президентом Чехії було обрано В. Клауса.

1 січня 1993 р. на карті світу з'явилась нова держава – Словацька Республіка. Завершилась тривала боротьба словаків за власну державність. У лютому 1993 р. було обрано першого президента країни – Міхала Ковача, колишнього голову Федеральних зборів ЧСФР. Прем'єр-міністром нової держави став В. Меч'яр. Становлення нової держави відбувалося в умовах економічних перетворень, які були розпочаті ще за часів існування Чехословаччини. Крім загальних труднощів перехідного періоду, перед Словаччиною постали і специфічні проблеми, зумовлені попереднім одностороннім розвитком промисловості країни (переважна кількість підприємств спеціалізувалася на первинній переробці сировини, надмірна концентрація підприємств військової галузі). Така специфіка розвитку країни зумовлювала більш глибоку економічну кризу і, відповідно, більш негативні її наслідки, ніж у Чехії. У країні процвітало безробіття, більша половина

населення знаходилась за межею бідності, високою була інфляція. Уряд В. Меч'яра не зміг забезпечити відповідний рівень проведення реформ. Країна стала значно відставати від своїх сусідів, економічні проблеми вирішувалися дуже повільно. Словацька продукція була неконкурентоспроможною на європейському ринку. У вищих ешелонах влади процвітала корупція. Зовнішньополітичний курс країни був зорієнтований на Москву (головний торговельний партнер). Усе це зумовило падіння авторитету В. Меч'яра і його партії «Рух за демократичну Словаччину». Зрештою у 1998 р. відбулись зміни уряду, новим прем'єром став М. Дзурінда. Він здійснив крутий поворот, як у зовнішній, так і внутрішній політиці: «Ми повинні будемо змінити майже все, не говорячи про те, що повинні повернути Словаччину на шлях до Заходу». Гарантом такого курсу країни став обраний у 1999 р. новий президент Рудольф Шустер. Новий політичний курс дав позитивні результати. Країна активно долала економічні труднощі, пристосовуючи свою економічну, політичну, соціальну структуру до європейських стандартів. У 2004 р. Словаччина стала членом НАТО і ЄС.

Після політичної трансформації та соціально-економічних перетворень на зламі 1980 – 1990-х рр. зусилля уряду Й. Антала були спрямовані на розвиток демократичних процесів, перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки та входження країни до НАТО та ЄС. Із 1991 р. в Угорщині розпочалась масова приватизація, яка поступово охоплювала дрібні, середні й великі підприємства. Як результат, на середину 1990-х рр. більшість товарів у країні вироблялась у приватному секторі. Угорська продукція стала конкурентоспроможною. 70 % експорту країни відправлялось до країн ЄС. Основним завданням уряду на цей період було залучення іноземних інвестицій та обслуговування значного зовнішнього боргу (21 млрд. дол.). На цьому напрямку уряд Й. Антала теж досяг значних успіхів. Угорщина поглинула більшу частку іноземних інвестицій, що призначалися для розвитку економіки країн Східної Європи, вдалося також

стабілізувати становище із зовнішнім боргом. Разом з успіхами були й негативні прояви: зберігалось значне безробіття, реальні результати реформ та інвестиції відчували лише мешканці Будапешта, у той час як провінція знаходилась у хронічній кризі. Складним залишалось становище в сільському господарстві. Відбувалось значне соціальне розшарування. Скориставшись такими наслідками реформ, ліві партії здобули на парламентських виборах 1994 р. перемогу. Новий уряд, очолюваний Д. Горном, фактично продовжив попередній курс, зробивши акцент на соціальні програми та приведенні у відповідність законодавства Угорщини із законодавством країн ЄС. Почалося здійснення програм ж розвитку провінції. Продовження реформаторської діяльності забезпечило Угорщині, в 1996 – 1999 рр. стабільні 5 % зростання на рік. Важливим успіхом Угорщини став вступ країни до НАТО (1999 р.). У 1998 р. відбулись чергові парламентські вибори. Новим прем'єр-міністром став Віктор Орбан, який продовжив політику своїх попередників. На президентських виборах 2000 р. перемогу здобув Ференц Мадл. У 2004 р. Угорщина стала членом ЄС.

Демократична революція дала поштовх до активізації політичного життя. У країні почали виникати нові партії (105), водночас РКП (4 млн. осіб) припинила своє існування. На парламентських виборах у травні 1990 р. перемогу одержан ФНП (2/3 місць у двопалатному парламенті), Іон Ілієску став президентом, який взяв курс на проведення ринкових реформ і демократизацію суспільства. Головними опозиційними партіями стали Націонал-ліберальна і Націонал-царанистська (селянська) партії, які звинувачували ФНП у неокомунізмі та імітації реформ. У березні 1990 р. відбулись сутички між румунами і угорцями в місті Тиргу-Уреш. У листопаді 1990 р. опозиція за допомогою перманентного багатотисячного мітингу намагалась усунути президента й уряд, що завершилося кривавою драмою. Почали відроджуватися сили, які взяли на озброєння гасло створення «Великої Румунії», що передбачало приєднання до Румунії Бессарабії (Молдови) та Буковини. Зрештою в 1992 р. в країні відбулись позачергові вибори, на яких

перемогу знову здобув І. Ілієску і його блок «Червоний квадрат». Період 1992 – 1996 рр. в історії Румунії був суперечливим. З одного боку, економічні реформи супроводжувалися зростанням корупції та організованої злочинності, приватизація проводилась із грубим порушенням закону, зростало зубожіння населення, з іншого, почав з'являтися реальний власник – селянство, у якого за період комуністичного панування не викорінили прагнення до праці та яке отримало можливість працювати на своїй землі й на себе. Незважаючи на всі негаразди (корупція, інфляція, безробіття, падіння життєвого рівня та ін.) з 1994 р. економіка Румунії починає повільно збільшувати показники національного продукту. Одним з факторів, що сприяв економічному зростанню, було те, що в період правління Н. Чаушеску промислові підприємства країни були оснащені новою технікою і технологіями, які випускали конкурентоспроможну продукцію. Іншим важливим фактором була цілеспрямована діяльність уряду по входженню країни до європейських структур і НАТО. Країна Мала членом Світової організації торгівлі (СОТ), асоційованим членом ЄС. Це відкрило доступ румунським товарам на ринки країн ЄС. Успіхи в економіці не супроводжувалися реальними позитивними змінами в політичному житті, що стримувало рух країни до інтеграції в європейські структури. Восени 1996 р. відбулись вибори, на яких перемогли праві й центристські сили, що набрали більшість у парламенті. На президентських наборах перемогу здобув Еміль Константінеску, професор, колишній ректор Бухарестського університету. Праві й центристи на чолі з Е. Константінеску проголосили курс на демократичні перетворення і радикальні економічні реформи. Проте реалізувати декларовані принципи вони не змогли, потонувши в міжпартійних суперечках і корупції, у той час як рівень життя населення неухильно знижувався. Населення пов'язувало погіршення життя з правлінням право-центристської коаліції, яка почала втрачати будь-яку опору. Ліві знову стали набирати популярності. На виборах 2000 р. знову здобув перемогу І. Ілієску. У внутрішній політиці він узяв курс на боротьбу з

корупцією, бюрократією і непрофесіоналізмом, а також на зміцнення ролі держави в економіці. У країні були створені умови для приходу іноземного капіталу, переважно французького. У зовнішній політиці пріоритетом проголошувався вступ до НАТО і ЄС, що й було досягнуто: у 2004 р. Румунія стала членом НАТО, а у 2007 р. – ЄС. Крім економічних негараздів Румунії довелося долати і значні проблеми з національними меншинами, особливо угорцями. Зрештою під тиском ЄС у 1997 р. Румунія і Угорщина уклали договір, який дещо пом'якшив гостроту проблеми. Ще однією проблемою Румунії залишається проблема кордонів, особливо з Україною. У 1997 р. між Україною та Румунією було укладено договір, проте залишаються законодавчо неврегульованими багато питань: кордон по р. Тиса, о. Зміїний, гирло р. Дунаю тощо. Без вирішення цих проблем Румунії буде важко реалізувати головну мету – інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур.

VI. Підведення підсумків.

(3 хв.)

У лютому 1948 р. в результаті перевороту до влади в Чехословаччині прийшли комуністи. Проте побудова соціалізму не забезпечила процвітання країни. Колись найбільш збалансована економіка Європи стала розпадатися. Усвідомлюючи необхідність змін, керівництво Чехословаччини взялось до реформування соціалізму, надаючи йому «людського обличчя». У такому реформуванні радянське керівництво побачило загрозу соціалізму. Празька весна була придушена танками країн ОВД. Ця акція ще на двадцяті, років продовжила існування соціалізму в країні. Падіння соціалізму в Чехословаччині відбулось у результаті «оксамитової революції». 1 січня 1993 р. на теренах Чехословаччини в результаті «цивілізованого розлучення» в Європі утворилися дві держави: Чехія і Словаччина. Обидві держави взяли курс на «повернення» до Європи. У 1999 р. Чехія вступила до НАТО, у 2004 р. Чехія і Словаччина стали членами ЄС.

Після диктатури Хорті, нацистської окупації і салашистського режиму Угорщина отримала шанс стати на шлях демократичного розвитку. Але,

опинившись у сфері впливу Радянського Союзу, Угорщина пішла шляхом побудови соціалізму за сталінським зразком. Режим Ракоши був найбільш жорстоким і кривавим серед комуністичних режимів Східної Європи. Смерть Й. Сталіна і критика його культу особи дала поштовх до революційного повалення режиму. Проте революція 1956 р. не відкрила шлях до демократичного розпиту, оскільки була придушена радянською інтервенцією. Установлений режим Я. Кадара виявився найбільш ліберальним серед країн Східної Європи, а реформи перетворили Угорщину на «вітрину» соціалізму. Демократичні перетворення у Східній Європі й розпад СРСР призвели до падіння режиму Я. Кадара. Угорщина була єдиною країною Східної Європи, у якій перехід від тоталітаризму до демократії і ринкової економіки відбувся без значних потрясінь. Сьогодні Угорщина – одна з європейських країн, що динамічно розвивається. Восени 2006 р. Угорщина зазнала серйозної політичної кризи, яка перекинулася на вулиці Будапешта, де розгорілася боротьба між мітингуючими і поліцією.

Після Другої світової війни і короткого періоду спроб стати на демократичний шлях розвитку в Румунії встановлюється комуністичний режим. Як і в інших країнах Східної Європи, будівництво соціалізму тут здійснювалося за схемою, нав'язаною Й. Сталіним. Проте розвиток соціалізму в Румунії мав свою особливість. Період деєталінізації характеризувався не змінами у внутрішній політиці, а зміною зовнішньої політики, яка йшла в розріз з політикою СРСР. У той же час Румунія залишалась членом РЕВ і ОВД. У внутрішній політиці 1960 – 1980-х рр. Н. Чаушеску здійснював кроки, які привели до утворення одного з найбільш жорстоких тоталітарних режимів у Східній Європі. У грудні 1989 р. в результаті народного повстання режим було повалено, країна стала на шлях демократичного розвитку і становлення ринкових відносин. У 2004 р. країна;» вступила в НАТО, у 2007 р. – в ЄС.

VII. Завдання для самостійної роботи.

(2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 202 – 221;

2. Письмово відповісти на питання: «Чому країни Заходу не підтримали угорську революцію 1956 р.?».

3. Підготувати реферати за темами «Румунська революція 1989 р.», «Н. Чаушеску», «Суд над Чау».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Чому події 1940 – 1950-х рр. у країнах Центральної і Східної Європи можна назвати соціалістичними революціями?
2. Охарактеризуйте процес встановлення комуністичної системи у Польщі в перші повоєнні роки.
3. Покажіть на конкретних прикладах прояви кризи комуністичного режиму у 50 – 80-х рр.
4. Яку роль у консолідації демократичних сил відігравала католицька церква?
5. Як відбулося повалення комуністичного режиму у Польщі?
6. Розкрийте труднощі й успіхи у відродженні економіки країни в 90-х роках.
7. Дайте оцінку політики польського комуністичного режиму щодо українського населення у Польщі.
8. Які зміни намітились у політиці Польщі щодо України в 90-х рр.?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Центральної та Східної Європи у 1945 – поч. ХХІ ст.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати режим Т. Живкова в Болгарії, з'ясувати причини політичної нестабільності після повалення тоталітарного режиму; дати характеристику югославській моделі соціалізму;

виховна: виховувати студентів у дусі національної толерантності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;

4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

На початку вересня 1944 р. радянські війська з Румунії вступили на територію Болгарії. Заздалегідь опрацьованим планом підпільне комуністичне керівництво, спираючись на свої озброєні загони, в ніч на 9 вересня вчинило державний переворот. Було утворено уряд Вітчизняного фронту (ВФ) – об'єднання антифашистських сил країни, очолюване комуністами. Опорою нового уряду стали радянські військові власті.

Після закінчення війни комуністи, застосовуючи методи грубого терору, зміцнювали свою владу в країні. У листопаді 1945 р. проведено вибори до Установчої скупщини (зборів). Виборчий механізм повністю перебував у руках компартії, й вона забезпечила потрібний результат: за Комуністичну партію Югославії та її прибічників «проголосували» 90 % виборців. Комуністи одержали практично всі місця у скупщині.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Яку зовнішню політику проводила Болгарія напередодні і під час Другої світової війни?
2. Які зміни відбулись у Болгарії восени 1944?
3. Пригадайте, які народи ввійшли до складу Югославської держави у 1918 р.?

V. План заняття.

1. Режим Т. Живкова та його повалення. (15 хв.)

У 1954 р. Генеральним секретарем ЦК БКП став Т. Живков. Кінець

1950 – 1960-ті рр. пройшли для країни без потрясінь. У 1971 р. відбувся Х з'їзд БКП, на якому було прийнято нову програму партії – програму побудови розвинутого соціалізму. У цьому ж році було прийнято і нову Конституцію, в якій закріплювалась керівна роль БКП і її союзника БЗНС. Вищим державним органом країни стала Державна Рада, головою якої був призначений Т. Живков.

На кінець 1960-х рр. були вичерпані всі ресурси, які давали можливість здійснити індустріалізацію. До того ж існуюча система управління виявилась неефективною. У країні стали наростати труднощі. У середині 1980-х рр. Болгарія вступила в смугу економічної кризи. Сотні підприємств були збитковими. Їх існування підтримувалося за рахунок дотацій з державного бюджету. Зростала собівартість виробленої продукції. Імпорт промислового устаткування з країн Заходу, спрямований на модернізацію ряду галузей народного господарства, набагато перевищував експорт. Якість болгарських товарів не відповідала світовому рівню, що робило їх неконкурентоспроможними на західних ринках.

У пошуках виходу зі скрутного становища болгарське керівництво намагалося скористатися досвідом ФРН і Японії, де, крім великих підприємств, діяла велика кількість середніх і дрібних, які чітко обслуговують своїх партнерів. У країні почали створюватися спеціалізовані дрібні й середні підприємства, які використовували найновішу технологію і не були зв'язані жорстким плануванням, тому могли швидко реагувати на зміни попиту споживачів. Для розширення зв'язків із країнами Заходу на території Болгарії і за кордоном було дозволено створювати спільні підприємства зі змішаним капіталом.

Усі ці заходи не дали очікуваного результату. Адміністративно-командна система, збереження жорсткого централізованого планування перешкоджали ефективному розвитку економіки. Зросла заборгованість країни (9 млрд. дол.).

Становище ускладнювалося кризовим станом сільського господарства. Курс на об'єднання державних господарств і виробничих кооперативів в агропромислові комплекси (АПК) призвів до створення гігантських АПК, що об'єднували 50 – 75 тис. гектарів землі. Одержуваний ними прибуток майже повністю перераховувався в центр. Колишні кооператори перетворились на сільськогосподарських робітників, які були мало зацікавлені в результатах своєї праці. Почалась втеча молоді з села. Для збирання врожаю доводилося залучати армію. Починаючи з 1985 р., Болгарія, яка завжди була експортером сільгосппродукції, змушена була ввозити продовольчі товари.

Низька ефективність економіки призвела до зниження життєвого рівня населення. Небачених розмірів набула спекуляція і корупція. Т. Живков, зосередивши у своїх руках величезну владу, своїм політичним курсом ще більше загострював труднощі, що переживала Болгарія. Оточивши себе родичами і підбираючи до складу керівництва особисто відданих йому людей, Т. Живков жорстоко розправлявся з тими, хто пробував виступати з критикою на його адресу.

У національній політиці з метою створення «монолітної єдності болгарської нації» Т. Живков узяв курс на болгаризацію всіх етнічних груп та національних меншин. Така політика призвела до наступу на права тюркомовного і мусульманського населення: закривалися мечеті, заборонялися мусульманські обряди, а людей насильно змушували брати болгарські імена (у 1984 – 1985 рр. майже 850 тис. осіб змінили мусульманські імена на болгарські).

Населення Болгарії вітало перебудову, що почалась в СРСР, очікуючи, що партійно-державне керівництво, яке постійно підкреслювало свою відданість Радянському Союзу, наслідуватиме його приклад. Улітку 1987 р. на пленумі ЦК БКП Т. Живков був змушений впинати, що є «випадки рецидиву культу особи» і пообіцяв покінчити зі всевладдям партійного апарату. Була проголошена необхідність створення «нової моделі соціалізму», реформ системи управління економікою та адміністративного

поділу країни. Проте оголошені реформи не привели до ліквідації адміністративно-командної системи. Уся повнота влади, як і раніше, була зосереджена в руках Т. Живкова та його оточення.

Улітку 1989 р. соціально-економічне становище в країні різко загострилося. Оголошена Т. Живковим «перебудова» не виправдала сподівань. Продовжували зростати інфляція і товарний голод. Закон про право вільного виїзду за кордон призвів до масової втечі до Туреччини мусульманського і тюркомовного населення, яке в основному займалося сільським господарством (виїхало 350 тис. осіб, хоча бажаючих було значно більше, але Туреччина закрила кордон). Події в НДР, Чехословаччині та інших країнах Східної Європи призвели до дії сили, що виступали за справжню перебудову.

Наприкінці жовтня 1989 р. член Політбюро ЦК БКП міністр і кордонних справ П. Младенов надіслав партійному керівництву відкритого листа, у якому звинуватив Т. Живкова в неприпустимих методах управління. 10 листопада 1989 р. ЦК БКП звільнив Т. Живкова з поста Генерального секретаря, а незабаром і з поста Голови Державної ради. На щойно створену посаду президента Болгарії було обрано Петера Младенова.

2. Сучасне становище Болгарії. (15 хв.)

Після повалення режиму Т. Живкова в країні створювалися і відновлювали свою діяльність десятки політичних партій і організацій. Ряд партій і організацій правого спрямування об'єдналися в Союз демократичних сил (СДС), що виступав за впровадження багато партійності й парламентську демократію. В опозицію до БКП перейшла і БЗНС. БКП змушена була вступити в діалог з опозицією, але переговори не дали позитивного результату.

Опозиціонери відмовлялися брати участь в роботі уряду, який очолював комуніст О. Луканов.

У січні 1990 р. XIV позачерговий з'їзд БКП головною метою партії проголосив перебудову та оновлення демократичного соціалізму. Партія

відмовилася від конституційного положення про свою керівну роль у суспільстві, засудила деформації у галузі міжнародних відносин. Т. Живкова і ряд діячів з його найближчого оточення було виключено з партії. Нове керівництво очолив О. Лілов, який за Т. Живкова зазнавав переслідувань. БКП було перейменовано у Болгарську соціалістичну партію (БСП). У січні 1990 р. був організований національний «круглий стіл» за участю основних партій та організацій, на якому обговорювалися найважливіші політичні та економічні проблеми. Прагнення БСП консолідувати всі політичні сили для виходу з кризи не знайшло підтримки з боку опозиції, яка не бажала брати на себе відповідальність за становище в країні.

На парламентських виборах 17 червня 1990 р. БСП набрала 40 % голосів, що дало їй право сформувати уряд на чолі з О. Лукановим, але конструктивна робота не склалася. Законотворча робота парламенту була блокована неконструктивними дебатами між опозицією і соціалістами. Політична напруга перекинулася і на вулиці міст: розпочалися масові демонстрації, страйки, мітинги. Зрештою БСП пішла на поступки. П. Младенов подав у відставку з поста президента країни. 1 серпня 1990 р. новим президентом було обрано Жельо Желєва. У листопаді 1990 р. уряд О. Луканова подав у відставку. Після цього було сформовано коаліційний уряд (СДС, БСП, ВЗНС) на чолі з Д. Поповим, який розпочав кардинальну економічну реформу («шокова терапія»). У лютому 1991 р. було лібералізовано ціни, скасовано субсидії тощо. Рівень цін відразу збільшився у декілька разів. Щоб пом'якшити «шок», населенню було виплачено компенсацію і підвищено заробітну плату. Улітку розпочалась мала приватизація. Уряд прийняв закон про приватизацію землі, який передбачав повернення землі колишнім власникам. 12 липня 1991 р. було затверджено конституцію Республіки Болгарія, яка закріплювала демократичний устрій, приватну власність. Головою держави проголошувався президент. Після цього були проведені вибори до парламенту та президента. На

парламентських виборах 1991 р. перемогу одержав СДС, що дозволило йому сформувати уряд без соціалістів, який очолив Ф. Дімітров. На президентських виборах у січні 1992 р. президентом Болгарії знову було обрано Ж. Желева. Вибори підбили підсумок першим демократичним перетворенням у країні.

Уряд Ф. Дімітрова поряд з економічними реформами розгорнув процес декомунізації. Він включав у себе конфіскацію незаконно привласненого майна, чистку державного апарату, судовий процес над Т. Живковим та деякими партійними лідерами, прийняття закону про реституцію (повернення) колишнім власникам майна, яке було націоналізовано комуністичним режимом. Економічні реформи супроводжувалися значним зниженням життєвого рівня населення, соціальним розшаруванням, появою безробіття, яке досягла значних розмірів (12 – 15 % працездатного населення). У країні розпочалось масове закриття підприємств, інфляція сягала тризначних цифр. Численними були зловживання в ході приватизації. Уряд Л. Берева (грудень 1992 — жовтень 1994 рр.) не зумів стабілізувати становище, хоча припинив радикальну декомунізацію. Таке становище позначилося на настроях у суспільстві. Знову починають набирати популярності ліві сили. БСП та її союзники (Демократична лівиця, яка зберегла сильні позиції і на парламентських виборах 1994 р.) здобули перемогу, скориставшись невдоволенням населення наслідками економічних реформ. У січні 1995 р. ліві сформували уряд на чолі з Ж. Віденовим, який фактично припинив реформи. З боку уряду робилися спроби відновити адміністративно-командні методи управління економікою, гальмувалася аграрна реформа. У країні процвітали корупція, фінансові спекуляції, безкарно діяли фінансові піраміди. Така політика призвела в 1996 р. до глибокої економічної кризи. Падіння виробництва, інфляція, зубожіння населення досягли критичної межі. Особливо обурило населення нестача хліба. До того ж підійшов строк виплат за зовнішніми боргами (2 млрд. дол). За таких обставин на президентських виборах перемогу здобув представник

демократичних сил П. Стоянов. Проте ліві, маючи більшість у парламенті, намагалися утримати контроль над урядом, замінивши Ж. Віденова на іншого свого представника. Намір продовжити збанкрутілу політику привів до вибуху народного невдоволення. У ніч з 10 на 11 січня 1997 р. розлючений народ пішов на штурм будинку парламенту. Дії демонстрантів підтримали депутати парламенту правих і центристських партій. Криза в країні досягла свого апогею.

19 квітня 1997 р. відбулися парламентські вибори, на яких перемогу здобули демократичні сили (праві й центристи). Першочерговим заходом нового уряду, який очолив І. Костов, стало заснування Валютної ради – міжнародного органу фінансового контролю, який взяв на себе найважливіші функції Болгарського національного банку і міністерства фінансів. Завдяки діяльності Ради було зупинено інфляцію, країна уникла банкрутства (зовнішній борг складав 10 млрд. дол.). Стабілізація дала новий поштовх реформам, у країні почалося економічне піднесення. Уряд І. Костова також розгорнув боротьбу з корупцією та організованою злочинністю, які набрали небачених розмірів. Питання корупції стало провідним у болгарському суспільстві. На звинуваченні урядових структур у корупції здобув собі політичний капітал колишній король Болгарії Симеон II, який повернувся до країни наприкінці 1990-х рр. Він створив Антикорупційну партію, яка на виборах 2001 р. здобула перемогу. Симеон II став прем'єр-міністром. Президентом країни було обрано Г. Пирванова. Головним своїм завданням Симеон II вважає інтеграцію Болгарії у структури НАТО і ЄС. На цьому шляху країна досягла вагомих результатів: у 2004 р. країна стала членом НАТО, а у 2007 р. – ЄС.

3. Встановлення комуністичного режиму в Югославії. Конфлікт Тіто – Сталін. (15 хв.)

Королівство Югославія, ставши жертвою фашистської агресії, було місцем розгортання масового руху Опору. Його організаторами виступали королівський уряд, який емігрував у Лондон, і комуністична партія. Провідна

роль у діяльності партизанського руху належала комуністам на чолі з Й. Броз Тіто (хорват за національністю, брав участь у більшовицькому перевороті в Росії 1917 р., та громадянській війні в Іспанії 1936 – 1939 рр.). На 1943 р. партизани Броз Тіто контролювали одну третину території країни і нараховували 320 тис. осіб. Вони вели боротьбу як проти окупантів, так і проти усташів А. Павеліча, які відзначалися своєю жорстокістю у ставленні до сербського населення (здійснювались етнічні чистки, створювались концтабори тощо).

Домінуюча роль комуністів у русі Опору дала їм можливість встановити свою владу в післявоєнний період. На виборах в Установчі Збори в листопаді 1945 р. комуністи отримали 90 % голосів. Це дало їм можливість сформувати однопартійний уряд і усунути діячів еміграції від влади. 29 листопада 1945 р. Югославія була проголошена республікою. Комуністи відразу приступили до побудови соціалізму за радянським зразком: націоналізація, колективізація, індустріалізація, масові репресії. Наприкінці 1946 р. було видано закон про націоналізацію усіх підприємств, за винятком дрібних виробництв та ремісничих майстерень. Конституція, прийнята в січні 1946 р., передбачала експропріацію приватної власності. На 1947 р. державний сектор охоплював 90 % підприємств. Цього ж року в країні розпочалась земельна реформа: земельні володіння тих, хто співробітничав з окупантами, а також німців конфісковувалися, згодом було ліквідовано поміщицьке землеволодіння; запроваджувалась кооперація сільського господарства та індустріалізація.

Коли почалась «холодна війна», Югославія одна з перших підтримала СРСР, але разом з тим проводила і самостійну політику: надавала підтримку грецьким комуністам, які підняли повстання проти існуючого в Греції режиму, і також підтримувала створення Балканської федерації, давньої мрії комуністів цього регіону. Робились конкретні кроки щодо укладення економічних союзів з Албанією і Болгарією. Самостійність югославського керівництва викликала обурення Й. Сталіна, а згодом призвела до конфлікту

і розриву відносин між СРСР і Югославією. Він запропонував створити не велику федерацію, у якій Югославія відігравала б головну роль, а ряд малих федерацій (Югославія – Болгарія, Угорщина – Румунія, Польща – Чехословаччина) і зажадав від югославського керівництва координації його зовнішньої політики з Москвою. 18 березня 1948 р. радянське керівництво у терміновому порядку відкликала своїх спеціалістів з країни, мотивуючи це тим, що до них ставляться «недружелюбно». У своїй відповіді Тіто відхилив усі звинувачення. Тоді 27 березня 1948 р. йому було передано лист на восьми сторінках за підписами Й. Сталіна і В. Молотова. Лист було написано в наказному тоні, грубо і образливо. Югославське керівництво звинувачувалося у «таємному відступі від соціалізму», «ворожості до СРСР». Керівництво Комуністичної партії Югославії (КПЮ) відхилило диктат Й. Сталіна і відмовилося брати участь у засіданні Комінформбюро. Другий лист Й. Сталіна містив 25 сторінок. Тон був попереднім, перелік звинувачень збільшився. Відповідь югославської сторони була короткою, відкидалися усілякі звинувачення і диктат. Третій, останній лист Й. Сталіна був витриманий у попередньому дусі, а позиція югославської сторони була кваліфікована як «розкол і зрада». У червні 1948 р. Комінформбюро прийняло резолюцію «Про становище в КПЮ», у якій керівники партії звинувачувалися у відступі від марксизму-ленінізму. Комінформбюро зажадало від комуністів Югославії замінити керівництво КПЮ «здоровими силами». Це вже було пряме втручання у внутрішні справи.

Комуністи Югославії підтримали Броз Тіто і в свою чергу провели чистку КПЮ, у результаті якої 16 тис. «прихильників Москви» було ув'язнено в концтаборі на острові Голий в Адріатичному морі (10 тис. загинули в каменоломнях), 5 тис. осіб змушені були емігрувати з Югославії. У країнах Східної Європи почались пошуки «агентів Тіто» і проводились показові судові процеси. Стверджувалося, що в Югославії «антикомуністичний, поліцейський державний режим фашистського типу», що «кліка Тіто перетворила Белград на американський центр шпionажу і

антикомуністичної пропаганди». Розрив між Югославією і СРСР був повним і остаточним. Існують документальні підтвердження, що розглядався і силовий варіант (вторгнення радянських військ) усунення Броз Тіто від влади.

4. Югославська модель соціалізму. (10 хв.)

Опинившись тимчасово у міжнародній ізоляції, на тлі розпочатої в країні критики сталінізму Й. Броз Тіто різко змінює орієнтири внутрішньої політики. Кооперування було припинено, земля поверталася селянам. Припинилась форсована індустріалізація. У 1950 р. були започатковані реформи згідно з «теорією самоврядування». У промисловості було введено систему самоврядування: підприємства передавались в управління трудовим колективам, які приймають будь-які рішення стосовно діяльності підприємства, включаючи розподіл прибутків і обрання своїх представників до державних органів. Ринкові відносини почали відігравати значну роль в економіці країни, яка була зорієнтована на експорт. Також Югославія приєдналась до плану Маршалла і отримала значну фінансову допомогу. Зміни відбулись і в політичній системі. Бул здійснена спроба уникнути зрощування партії з державним апаратом, який формувався з представників трудових колективів. Ідея введення в державі багатопартійності була відкинута.

Завдяки реформам, що тривали до кінця 1960-х рр., утворилась особлива югославська модель соціалізму, яку тривалий час розглядали як альтернативу сталінізму.

Риси югославської моделі соціалізму:

- існування однопартійної системи, абсолютний авторитет і влада Й. Броз Тіто;
- самоврядування трудових колективів;
- розподіл функцій партійного і державного апаратів;
- існування дрібної приватної власності;

- запровадження приватної власності на землю, добровільність у ході проведення кооперації;
- регульований ринок;
- орієнтація виробництва на експорт;
- ліберальний процес в'їзду і виїзду з країни.

Але по суті це була тоталітарна система з жорстким однопартійним політичним режимом, хоча і більш відкритим з лібералізованим в'їздом і виїздом. Завдяки цьому за межами Югославії працювало майже 1 млн. її громадян, а Адріатичне узбережжя країни перетворилось на європейський курорт. Після смерті Й. Сталіна нове радянське керівництво нормалізувало відносини з Югославією. Але вони будувались дещо інакше, ніж з іншими соціалістичними державами. Югославія не стала членом ОВД і РЕВ. Навпаки, вона стала ініціатором створення Руху неприєднання. Уряд Югославії засудив радянську інтервенцію в Чехословаччину (1968 р.) та Афганістан (1979 – 1988 рр.), але підтримав інтервенцію в Угорщину (1956 р.). КПРС у свою чергу продовжувала звинувачувати югославських комуністів у ревізійізмі, що навіть було закріплено в Програмі КПРС (1961 р.).

Недивлячись на особливості свого розвитку, Югославія у 1970 – 1980-ті рр. зіткнулась з тими ж труднощами, що й інші соціалістичні країни. Економічні негаразди були викликані відсутністю загальнонаціонального ринку, що в умовах історично усталених відмінностей між різними регіонами країни приводило до замикання республік у межах своїх кордонів і до самозабезпечення. А це не могло не викликати розбіжності в поглядах на шляхи подальшого розвитку Югославії. Із 1970-х рр. темпи економічного розвитку Югославії неухильно знижувалися. Рівень безробіття досяг 1 млн. осіб. Приблизно стільки ж громадян перебувало за межами держави на тимчасових роботах, головним чином у ФРН. Заборгованість країни досягла 20 млрд. доларів. Поглибленню кризи також сприяла і політична система Югославії, яка ґрунтувалась на конституції 1974 р. Децентралізація

економіки, послаблення ролі партії і система розв'язання спільних питань шляхом взаємних домовленостей сприяли посиленню ролі республік і, відповідно, формуванню місцевих республіканських етнічних політичних еліт. Збереженню єдності держави не допомогло і домінування сербів у державних структурах.

Й. Броз Тіто, який з 1974 р. займав пост президента Соціалістичної Федеративної республіки Югославія (СФРЮ) і Голови ЦК СКІО «без обмеження строку мандату», завдяки своєму авторитету і величезній владі зміцнював єдність Югославії.

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

До 1948 р. комуністи остаточно утвердилися при владі і приступили до будівництва соціалізму за сталінським зразком. Період десталінізації призвів до зміни керівництва країни, але не курсу, який воно проводило. У країні встановлюється режим Т. Живкова. Усі його експерименти зазнали повного краху. У 1990 р. країна стала на шлях демократичного розвитку, проте на цьому шляху їй довелося долати значні труднощі й опір антидемократичних сил.

Провідна роль комуністів у визволенні країни від нацистської окупації зумовила їх перемогу в боротьбі за владу. Комуністи відразу приступили до побудови соціалізму за радянським зразком з притаманними йому рисами: націоналізація, колективізація, індустріалізація, масові репресії. Проте конфлікт Тіто – Сталін призвів до зміни моделі розвитку. У 1950 – 1960-ті рр. в країні сформувалась модель «самоврядного соціалізму». При всіх своїх позитивних рисах вона мала й один суттєвий недолік: уся ця система трималась на абсолютній владі й авторитеті Й. Броз Тіто.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 221 – 237;

2. Використовуючи додаткову літературу, складіть історичний портрет Т. Живкова і Й. Броз Тіто.

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Які політичні сили прийшли до влади в країні після Другої світової війни? Хто став першим повоєнним президентом ЧСР?
2. Яка особливість побудови соціалізму в Чехословаччині?
3. Що стало приводом до «Празької весни» 1960-х рр. та «оксамитової революції»?
4. Охарактеризуйте незалежний розвиток Чеської та Словацької Республік?
5. Розкрийте причини, хід і наслідки революції 1956 р. в Угорщині?
6. Охарактеризуйте реформи 60 – 70-х рр. в Угорщині і визначте, у чому полягали відмінності її економічного і політичного становища порівняно з іншими країнами «соціалістичного табору».
7. Якими особливостями визначається перехід від тоталітаризму до демократії в Угорщині?
8. За якою схемою відбувалося будівництво соціалізму в Румунії у 1950-ті рр.?
9. Охарактеризуйте режим Н. Чаушеску. Чому тоталітарний режим Н. Чаушеску було повалено збройним шляхом?
10. Як відбувається становлення демократичного суспільства в Румунії, які успіхи і труднощі на цьому шляху?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Розвиток провідних країн Латинської Америки у 1945 – на початку XXI ст.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати розвиток країн Латинської Америки в повоєнний період, показати боротьбу демократичних і антидемократичних сил, розкрити особливості розвитку провідних країн регіону;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Під час Другої світової війни і в перші повоєнні роки значно зріс попит на сільськогосподарську продукцію латиноамериканських республік. Прибутки, які вони одержували від зовнішньої торгівлі, йшли на прискорення економічного розвитку цих країн. Характерною особливістю господарського піднесення в країнах Латинської Америки була наявність значного державного сектору в економіці. За активної участі держави в регулюванні економіки, протекціоністських заходів зростав і зміцнювався місцевий приватний капітал.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Які країни Латинської Америки були найбільш економічно розвинуті напередодні Другої світової війни?
2. Пригадайте, що було спільним в розвитку латиноамериканських країн в переддень Другої світової?
3. Які фактори сприяли встановленню диктаторських режимів у країнах Латинської Америки?

V. План заняття.

1. Латинська Америка після Другої світової війни. (15 хв.)

Після Другої світової війни у країнах Латинської Америки відбулися

значні зрушення. Це пояснюється тим, що вони значно раніше отримали незалежність. На шляху модернізації їм не доводилося переживати цивілізаційний шок, як це було в країнах Африки та Азії; за походженням вони були частиною західної європейської цивілізації.

Причини латиноамериканської відсталості крилися в існуванні великих земельних володінь – латифундій. Це призводило до безземелля селян, низького рівня життя, аграрного перенаселення і безробіття, низької продуктивності праці, примітивних технологій і, відповідно, до соціальної напруги. Таке суспільство не могло бути демократичним, воно трималося на насильстві.

Напередодні Другої світової війни почався занепад латифундій. Після завершення війни, цей процес посилювався. Тривала боротьба селян примушувала уряди проводити аграрні реформи, які незалежно від масштабів підривали позиції латифундистів. Зростання промисловості, формування національного капіталу і відповідно нової економічної еліти, для якої латифундії були уособленням старих порядків, завдали найбільшого удару по латифундіях. Демографічний вибух зумовив масову урбанізацію і зміщення центру політичного життя із сільської місцевості в місто.

2. Особливості розвитку країн Латинської Америки. (15 хв.)

Основні тенденції розвитку країн

Латинської Америки після

Другої світової:

- розвиток експортного аграрно-сировинного господарства, підпорядкованість його зовнішньому ринку;
- домінуюча роль латифундій у сільському господарстві, які впродовж другої половини XX ст. поступово втрачали свої позиції;
- швидке зростання міст і міського населення (урбанізація латиноамериканського типу мало пов'язана з розвитком промисловості;

зростання міст відбувається за рахунок зростання маргінальних прошарків суспільства);

- низький рівень життя більшої частини населення;
- Латинська Америка – зосередження всіляких протиріч в усіх сферах життя суспільства;
- 90 % населення Латинської Америки – католики (половина католиків світу);
- політичне життя країн регіону характеризується нестабільністю, значним впливом військових, переважанням насильства політичному житті, існуванням партизанських, екстремістських угруповань, впливом наркомафії;
- нерівномірність розвитку країн регіону (найбільш розвинуті країни регіону, що успішно просунулися шляхом модернізації: Аргентина, Уругвай, Чилі, Бразилія, Мексика, Венесуела, Колумбія, їх населення складає 75 % від загальної кількості населення Латинської Америки, на їх долю припадає 80 – 85 % ВВП).

3. Економічний розвиток латиноамериканських країн. (20 хв.)

Після Другої світової війни становище в економіці латиноамериканських країн було сприятливим для проведення реформ: країни мали солідні валютні накопичення, зросла їх частка у світовій торгівлі. Ці фактори були використані урядами країн Латинської Америки для проведення імпортозамінної індустріалізації. Реформи проводились під помірковано націоналістичними гаслами, що користувалися певною підтримкою населення. Це сприяло формуванню у цих країнах популярних, але авторитарних режимів. Прикладом тому стало президентство Хуана Домінго Перона в Аргентині (1946 – 1955 рр. і 1973 – 1974 рр.; у 1949 – 1955 рр. – фактичний диктатор).

Х.Д. Перон провів часткову націоналізацію, сплатив борги країни, домігся самозабезпечення Аргентини основними промисловими товарами. У

період його правління в країні був створений перший в Латинській Америці реактивний літак, але під тиском США його виробництво було припинено.

У Бразилії в 1950 р. повернувся до влади Жетуліо Варгас, який відродив свою політику 1930-х рр., але вже без спроб копіювання фашистських держав. Змінивши його у 1956 р., Ж. Кубічек продовжив імпортозамінну індустріалізацію. На початок 1960-х рр. Бразилія наполовину забезпечувала себе промисловими товарами.

У Мексиці лінію, розпочату президентом Ласаро Карденасом у 1934 – 1940 рр., продовжували й після Другої світової війни. Індустріалізація проходила за рахунок розвитку державного сектору. У країні також продовжувалась аграрна реформа.

США в період 1940 – 1960-х рр. були стурбовані лише одним: запобігти проникненню СРСР у Латинську Америку. Для здійснення цього США робили ставку на посилення воєнного потенціалу і воєнно-політичне співробітництво з країнами Латинської Америки. У цей час було укладено угоду про колективну безпеку (1948 р.), створено Організацію американських держав (1948 р.). Американці переозброїли місцеві армії і створили нову військову еліту, яка пройшла підготовку в США. При цьому штати мало турбували проблеми внутрішнього життя цих країн, якщо там не було безпосередньої загрози приходу до влади комуністів. Сполучені Штати влаштовували в цих країнах режими, які повністю від них залежали (на зразок Батісти на Кубі або Сомоси в Нікарагуа),

У 1950 – 1960 рр. почався новий етап соціально-економічного розвитку країн Латинської Америки. Ресурси для проведення імпортозамінної індустріалізації були вичерпані, державний бюджет з великими труднощами справлявся з необхідністю підтримати державний сектор економіки. Великий дефіцит державного бюджету був викликаний здійсненням надто амбітних проєктів. Наприклад, у 1957 р. у Бразилії почалось будівництво нової столиці на значній відстані від перенаселеного Ріо-де-Жанейро. Це було ультрасучасне місто, побудоване за проєктом всесвітньо відомого

архітектора Оскара Німейєра і назване Бразилія. Нова столиця мала символізувати майбутнє країни.

Мексика домоглась права проведення у своїй столиці Мехіко Олімпійських ігор 1968 р., що змусило повністю реконструювати багатомільйонне місто. Грандіозні проекти призвели також до інфляції, зростання соціальної напруги. Вартість національної грошової одиниці крузейро з 1961 по 1964 р. знизилась у 5 разів відносно долара.

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

У другій половині XX ст. країни Латинської Америки значно просунулися по шляху перетворення з аграрно-сировинного придатку світового ринку на регіон з розвинутою інфраструктурою і промисловістю. Найбільші країни регіону – Бразилія, Аргентина, Мексика – опинилися серед перших десяти країн світу за обсягом промислового виробництва. Суттєві зміни відбулися і в політичному житті, відійшли в минуле традиційні авторитарні диктатури.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 308 – 312.

VIII. Перевірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Як формувалася політична система управління в Болгарії?
2. На конкретних фактах покажіть, як комуністи Болгарії наслідували практику «соціалістичного будівництва» в СРСР. Що зумовлювало таку залежність від Москви?
3. Визначте проблеми економічного розвитку Болгарії у 60 – 80-ті рр.?
4. Охарактеризуйте перехід до демократії і визначте основні проблеми соціально-економічного розвитку країни після повалення тоталітаризму.
5. Які фактори спричинилися до перемоги комуністів у боротьбі за владу в післявоєнній Югославії?

6. Назвіть причини розриву югославським керівництвом союзу з Москвою.
7. Визначте суть будівництва «самоврядного соціалізму» і його наслідки для Югославії.
8. Які заходи здійснило міжнародне співтовариство для ліквідації збройних конфліктів на Балканах в к. 80 – п. 90-х рр. XX ст.?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Розвиток провідних країн Латинської Америки у 1945 – на початку ХХІ ст.

Мета заняття: навчальна: з'ясувати причини відсталості й можливі способи розв'язання нагальних проблем країн «третього світу», дати характеристику політики США в Латинській Америці;

виховна: виховувати студентів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

У Латинській Америці розвиток відбувався двома шляхами. Поступово для регіону характерним стає утвердження традицій парламентаризму і демократії. Однак там, де на хвилі масового невдоволення до влади приходили ліві сили, країни ставали на шлях будівництва соціалізму.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Яка країна Латинської Америки знаходилася в сфері впливу США?
2. Пригадайте, яка соціальна верства в латиноамериканських країнах займала привілейоване становище?
3. Які соціально-економічні проблеми регіону ви можете назвати?

V. План заняття.

1. Латинська Америка в к. 60 – 70-х рр. XX ст. (20 хв.)

У Латинській Америці розвиток відбувався двома шляхами. Там, де на хвилі масового невдоволення до влади приходили ліві сили, країни ставали на шлях будівництва соціалізму. Так, у 1959 р. партизанська війна на Кубі завершилась поваленням проамериканського режиму. Лідер повстанців Фідель Кастро очолив новий уряд. Своє завдання він убачав у незалежності Куби і проведенні соціальних реформ. У здійсненні своїх задумів він зіткнувся з опором США, які мали на Кубі значну власність. Ф. Кастро

здійснив націоналізацію цієї власності й встановив тісні відносини з СРСР. Це викликало рух опору, який спирався на підтримку уряду США та кубинської общини у США. США організували збройну інтервенцію загонів гусанос на Кубу (1961 р.), але вона провалилась. Це прискорило реформи на Кубі й зміцнило співробітництво з СРСР. М. Хрущов був захоплений ідеєю отримати союзника на відстані 90 миль від США і, не задумуючись, пішов заради збереження режиму Ф. Кастро на ризик ядерної війни (Карибська криза 1962 р.). Зближення з СРСР дало Ф. Кастро зразок ідеальної, з його точки зору, держави. Партизани стали комуністами, на Кубі почалось будівництво соціалізму. У 1960-ті рр. в країні було фактично відмінено гроші та введено прямий продуктообмін. Ф. Кастро вважав, що Латинська Америка вже дозріла до соціалістичної революції, і намагався, щоправда безрезультатно, роздути вогнище революції на континенті. Під час однієї з таких спроб у Болівії загинув сподвижник Ф. Кастро Ернесто Че Гевара.

У 1970-х рр. від комуністичних експериментів довелося відмовитися. Куба перетворилась на звичайну тоталітарну соціалістичну країну. Зберігалась традиційна залежність кубинської економіки від експорту цукру, але вже не до США, а до СРСР і країн Східної Європи. СРСР став головним кредитором Куби. Наприкінці 1980-х рр., як тільки СРСР зіткнувся з економічними труднощами і скоротив допомогу кубинській економіці, країна потрапила в стан перманентної кризи. Розпад СРСР позбавив Кубу зовнішньої підтримки. Керівництво Куби намагається врятувати становище: економіка працює, у надзвичайному режимі, скорочуються соціальні програми, створюються умови для розвитку туризму, здійснюються перші кроки на шляху модернізації економіки. У 1990-ті рр. на Кубі розпочалась масова нелегальна еміграція у США. Сполучені Штати виявились нездатними прийняти велику кількість біженців, і частина їх були відправлена назад на Кубу.

У Чилі спробу побудувати соціалізм у 1970 – 1978 рр. здійснив уряд президента Сальвадора Альєнде, який складався з комуністів і лівих

соціалістів. Побудова соціалізму відбувалась у межах конституційної законності. Радикальні перетворення, які включали і націоналізацію мідної промисловості, провідної галузі економіки, викликали в країні справжній хаос і масові невдоволення, які підсилювались провокаціями з боку ЦРУ США. Скориставшись цим, генерал Аугусто Піночет за згодою США здійснив державний переворот і встановив у країні диктаторський режим. Президент С. Альєнде загинув під час штурму президентського палацу.

У Нікарагуа в результаті тривалої партизанської війни в 1979 р. до влади прийшов Фронт національного визволення ім. Сандіно. Сандіністи скинули найбільш одіозний режим у Латинській Америці – режим Сомоси, який правив країною понад 30 років. Події у Нікарагуа розгортались за кубинським зразком і з такими ж результатами. Проти соціалістичних експериментів сандіністів у країні виник повстанський рух, який об'єднував як колишніх сомосовців, так і представників демократичних рухів. У ньому брали участь також загони самооборони індіанських племен з віддалених районів країни. Цей партизанський рух значною мірою був організований і озброєний США. На кордонах з Нікарагуа США зосередили збройні сили і погрожували агресією, а всередині країни активно формувалась легальна опозиція. Опинившись перед вибором: йти до кінця у побудові соціалізму і до перемоги в громадянській війні чи піти на громадянський мир, сандіністи обрали останнє. На вільних виборах 1990 р. вони, як і очікувалось, зазнали поразки, але залишились впливовою політичною силою. Президентом Нікарагуа було обрано Віолетту Чаморро. Міністром оборони став лідер сандіністів Даніель Ортега.

Для деяких країн Латинської Америки нова стратегія починалася з констатації факту неможливості й навіть згубності повної незалежності й зводилась до прискорення інтеграції країн Латинської Америки у світову економіку. Для реалізації цієї стратегії передбачалось ліквідувати всі бар'єри в розвитку торгівлі й відкрити доступ іноземному капіталу. По суті це був поворот на 180 градусів від політики 1930 – 1950-х рр. і зовні це нагадувало

повернення до старих порядків, коли в країнах Латинської Америки господарювали іноземні компанії. Цей шлях розвитку не користувався підтримкою і проводився диктаторськими режимами (військовими хунтами). Такі режими були встановлені в Аргентині – в 1962 р., Гватемалі, Гондурасі, Еквадорі – в 1963 р., Болівії, Бразилії – в 1964 р., Чилі – в 1973 р. Військові хунти вели нещадну боротьбу з лівими силами, обмежували політичні свободи. У результаті цього нерідко гинули невинні люди. Досягнута таким шляхом відносна внутрішня стабільність і створення пільгових умов для іноземного капіталу привели до притоку іноземних інвестицій і прискорення розвитку цих країн. Зміцнювався і національний капітал. Бразилія на початку 1980-х рр. за обсягом валового національного продукту обігнала Італію і наблизилась до Англії. Вона посіла сьоме місце у світі з виробництва сталі, восьме – телевізорів, десяте – легкових автомобілів. Протилежним результатом цього курсу стало зростання зовнішнього боргу та інфляція. Так поступово формувалася соціально-політична криза військових режимів.

Вагомим фактором розвитку латиноамериканських держав був і залишається масовий партизанський рух. Він мав різний характер: антиамериканський, проти воєнних диктатур, за проведення соціальних реформ, прокомуністичний, антикомуністичний, національно-визвольний, екстремістський та ін. В історії цього процесу після Другої світової війни можна виділити кілька етапів.

Перший етап, пов'язаний з кубинською революцією 1959 р., мав антиамериканський, загальнодемократичний характер.

Другий етап (1960-ті – початок 1970-х рр.) проходив під безпосереднім впливом кубинської революції. У період 1960 – 1967 рр. в Латинській Америці нараховувалось 12 вогнищ партизанської боротьби. Не дивлячись на те, що всі були придушені, вони сприяли процесу демократизації у цих країнах.

Третій етап (кінець 1970-х – 1980-ті рр.) пов'язаний головним чином з боротьбою в країнах Центральної Америки, насамперед, сандіністів у

Нікарагуа. Їхня перемога сприяла початку партизанського руху лівого спрямування у Сальвадорі, Гватемалі, Гондурасі, викликала антисандіністський рух «контрас» у Нікарагуа.

Четвертий етап (1980 – 1990-ті рр.) – активізація діяльності воєнно-політичних організацій у Перу і Колумбії, тісно пов'язаних з наркомафією. У 1990-ті рр. спалахнула партизанська боротьба на півдні Мексики. Місцеві індіанці підняли повстання проти: нестерпних умов життя.

Збройні антиурядові виступи у країнах Латинської Америки були обумовлені переважно внутрішніми соціально-економічними і політичними проблемами цього регіону. Соціальна напруга 1950 – 1960-х рр., перемога Ф. Кастро на Кубі змусили США змінити політику в регіоні. У 1961 р. президент США Дж. Кеннеді проголосив «новий курс» у відносинах з країнами Латинської Америки – «Союз заради прогресу». Щоб уникнути повторювання кубинського варіанта, США пропонували допомогу в подоланні відсталості, акцентуючи увагу на соціальних реформах. Одночасно США приступили до організації у Латинській Америці спеціальних антиповстанських збройних сил. Прагнучи надати своїм відносинам з країнами Латинської Америки партнерського характеру, вони нерідко зривалися на традиційну інтервенціоністську політику. Так, у 1961 р., зони допомогли кубинським повстанцям гусанос висадитися на Кубі, і тривалий час ЦРУ США намагалось усунути Ф. Кастро від влади. У 1965 р. американські війська висадились у Домініканській республіці, а в 1973 р. підготували в Чилі усунення від влади президента Сальвадора Альєнде. Така політика США викликала широкі антиамериканські настрої у Латинській Америці, які знайшли найбільший прояв в 1970-ті рр.

Радикальна зміна ситуації відбулася, коли президентом США став Дж. Картер, який в основу зовнішньої політики поклав тезу про неприпустимість порушення прав людини. Після тривалих і складних переговорів Дж. Картер підписав з Панамою угоду про передачу їй каналу, який був у власності США. Це був крок, який усунув одне із головних

джерел невдоволення латиноамериканською політикою США. Завдяки такій політиці США диктаторські режими втратили підтримку, і їхнє падіння стало справою часу. Першим впав диктаторський режим Сомоси в Нікарагуа.

2. Латиноамериканський регіон на сучасному етапі. (10 хв.)

У 1980-ті рр. у країнах Латинської Америки утверджуються демократичні режими: 1980 р. – у Перу, 1982 р. – у Болівії, 1983 р. – у Аргентині, 1985 р. – у Бразилії, Гватемалі, Гондурасі, Уругваї, 1989 р. – у Сальвадорі й Парагваї, 1990 р. – у Чилі, а до 1992 р. у всіх інших країнах, крім Куби. У 1994 р. на багнетах американських військ була принесена західна демократія на Гаїті. На останній сесії Генеральної Асамблеї Організації американських держав було закріплено положення про застосування санкцій у разі рецидивів відновлення авторитарного правління.

Прихід до влади демократично обраних урядів поглибив курс на активну участь у міжнародному поділі праці, на інтеграцію у світову економіку. Ставка була зроблена на розвиток ринкових структур економіки, розв'язання проблеми державних фінансів за рахунок приватизації державного сектору. Країни Латинської Америки намагаються зробити економіку соціально орієнтованою і ліквідувати зовнішній борг.

Латиноамериканським країнам вдалося знайти власне місце у світовій торгівлі. Вони експортують товари з високим рівнем обробки і технологічних компонентів. Рівень розвитку Бразилії, Аргентини, Мексики вже не відповідає традиційним уявленням про країни, що розвиваються, і впритул наблизились до групи промислово розвинених країн.

Таким змінам у країнах Латинської Америки сприяють радикальні структурні зміни в економіці на основі неоліберальної моделі розвитку з акцентом на вдосконалення ринкових механізмів, приватизацію державного сектору, створення адекватної юридичної бази, податкової системи тощо.

3. Інтеграційні процеси в Латинській Америці. (20 хв.)

Спільне історичне минуле, схожість економічних процесів, мовна і

культурна близькість стали тим підґрунтям, на якому після Другої світової війни активно розгортались інтеграційні процеси в Латинській Америці.

Першим кроком на цьому шляху стало політичне співробітництво держав Західної півкулі. У вересні 1947 р. 20 країн Америки підписали в Ріо-де-Жанейро Міжамериканський договір про взаємодопомогу. У 1948 р. на IX Міжамериканській конференції у Боготі було створено Організацію американських держав (ОАД). На конференції також було прийнято Декларацію про збереження і захист демократії в Америці, яка мала антикомуністичну спрямованість. ОАД санкціонувала втручання у внутрішні справи країн, яким загрожувала комуністична небезпека. Прагнення урядів країн Латинської Америки вирватися з економічної відсталості і стати на шлях стабільного економічного розвитку дало поштовх до економічної інтеграції, яка розвивається на субрегіональному й регіональному рівнях. Економічна інтеграція включає в себе засоби по блоковій лібералізації взаємної торгівлі і режиму інвестицій; формування єдиних валютних просторів, координацію і уніфікацію внутрішньої торгівлі; проведення колективної зовнішньоекономічної політики з метою створення на континенті зон вільної торгівлі і її наступної трансформації у спільний ринок.

На вирішення цих завдань орієнтована діяльність регіональних об'єднань, які виникають у 1950-ті рр. У 1959 р. створено Міжамериканський банк розвитку. У 1960 р. Аргентина, Бразилія, Уругвай, Чилі, Парагвай, Перу утворили Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі (ЛАВТ). Згодом асоціація стала об'єднувати 22 держави регіону і навіть Кубу. У 1980 р. ЛАВТ була реорганізована у латиноамериканську асоціацію інтеграції (ЛАІ). У процесі економічної інтеграції та угод про «спільний ринок» у 1975 р. виникає Латиноамериканська економічна система (ЛАЕС). Діють також субрегіональні об'єднання – Центральноамериканський спільний ринок (ЦАСР), Карибська асоціація вільної торгівлі (КАВТ). Венесуела, Колумбія, Еквадор, Перу, Болівія утворили так звану Андську групу. У 1991 р. Аргентина, Бразилія, Парагвай і Уругвай утворили Спільний ринок країн

півдня Латинської Америки (МЕРКОСУР). Договір передбачав митний союз і координацію економічного розвитку. Крім того, діють об'єднання, створені для вирішення конкретних проблем. У 1983 р. Мексика, Венесуела, Колумбія, Панама об'єднались у Контадорську групу для подолання конфліктів у Центральній Америці. Функціонує Амазонський пакт, покликаний вирішувати екологічні проблеми. Для вирішення проблем заборгованості в 1984 р. створено Картахенську групу. Незважаючи на таку кількість організацій, реальна інтеграція країн Латинської Америки залишалася мрією. Воєнні диктатури, революції, перевороти, партизанські рухи, міждержавні конфлікти, амбіції окремих лідерів стримують цей процес. На початку 1990-х рр. склалися необхідні умови для кращого розвитку інтеграційних процесів. У всіх країнах, крім Куби, до влади прийшли демократично обрані президенти, уряди. Розпочалися широкі економічні реформи. США, Канада, Мексика у 1992 р. підписали угоду про північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА). До неї також тяжіє Чилі. У 1995 р. у Маямі відбулась нарада лідерів країн Західної півкулі, на якій президент США Б. Клінтон запропонував створити спільний ринок від Аляски до Вогняної Землі, споживачами якого стали б 850 млн. осіб, але інтеграційні процеси в регіоні почали розвиватися за іншим сценарієм. Найбільш ефективним економічним об'єднанням Південної Америки став МЕРКОСУР, до якого увійшли найбільш сильні економіки регіону: бразильська і аргентинська. З моменту утворення до сьогодні об'єм взаємної торгівлі між країнами зріс у 3 рази. Вдалось врятувати цілі галузі національних економік. Відповідно до угоди про вільну торгівлю між чотирма країнами були ліквідовані митні тарифи на 905 товарів, узгоджені загальні зовнішні тарифи на 85 % товарів, що імпортуються, налагоджено механізм регулярних консультацій на рівні голів держав і урядів, міністрів закордонних справ, економіки, фінансів, торгівлі, соціального забезпечення, культури, під час яких здійснюється координація національних політик. Ефективність МЕРКОСУРа проявилась у роки економічних криз у Бразилії

та Аргентині наприкінці 1990-х рр. До того ж союз врятував від занепаду економіки Уругваю і Парагваю. Економіка останнього показує значні темпи розвитку (до 10 % на рік) і наближається до більш розвинутих партнерів. Успіхи Парагваю вирішили повторити Болівія і Еквадор, зажадавши вступити до союзу. 1 липня 2004 р. МЕРКОСУР і країни Андської групи об'єдналися, у результаті чого в Південній Америці виник спільний ринок з населенням у 350 тис. осіб. Лідери держав нового союзу активно обговорюють ідею створення єдиної латиноамериканської валюти, щоб протистояти доларизації (Еквадор перейшов на долар США, під такою загрозою знаходиться і Аргентина). До нового союзу прагне долучитися і Мексика, яка розчарувалася у роботі в НАФТА. Якщо таке відбудеться, то це стане початком розвалу економічної залежності Латинської Америки від США.

VI. Підведення підсумків. (3 хв.)

Нова влада, що прийшла на зміну авторитарним режимам в країнах Латинської Америки будує свою політику на основі пошуку компромісу, згоди, примирення різних політичних сил. Значно змінилася роль латиноамериканських країн і на міжнародній арені, їх зовнішньополітичний курс вийшов з тіні політики США. Однак зберігається і достатня кількість серйозних проблем, що впливають на розвиток країн регіону: заборгованість, низький рівень життя значної частини населення, соціальний контраст, продовжується повстанський рух, корупція, наркобізнес, тероризм тощо.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 312 – 318;

2. Підготувати есе за темою: «Повстанський і революційний рух країн Латинської Америки».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (25 хв.)

1. Якими рисами характеризується соціально-економічний і політичний розвиток країн Латинської Америки у 40 – 50-х рр.?

2. Які факти свідчать про зростання залежності країн Латинської Америки від Сполучених Штатів Америки?
3. Які причини нестабільності економічного і політичного розвитку країн Латинської Америки наприкінці 50 – 60-х рр. минулого століття?
4. В чому вони проявлялися?
5. На вашу думку, які причини прорадянської орієнтації уряду Ф. Кастро? Які її наслідки для Куби?

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Азії, Африки в др. пол. XX на поч. XXI ст.

Мета заняття: навчальна: розкрити причини деколонізації у різних регіонах світу, охарактеризувати основні тенденції розвитку Японії, розкрити зміст японського «економічного дива»; дати характеристику розвитку Китаю у другій половині XX – на початку XXI ст.; розкрити особливості економічного і політичного розвитку Індії як незалежної держави;

виховна: виховувати студентів у дусі національної толерантності;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Розпад колоніальної системи після Другої світової війни – одна з визначних подій сучасної історії. Народи Азії й Африки своїми військовими контингентами, постачанням сировини, продуктів харчування, моральною підтримкою сприяли перемозі над фашизмом. Активно діяли патріотичні сили опору японським мілітаристам. Національні сили сподівались на демонтаж колоніалізму – архаїчної системи пригноблення одного народу іншим.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (5 хв.)

1. Які держави володіли найбільшими колоніями в Азії й Африці у міжвоєнний період?
2. Що характерне для економічного розвитку Японії у міжвоєнний період?
3. Які ознаки характерні для соціально-економічного розвитку Китаю в 20 – 30-ті рр.?
4. Яка партія очолювала національно-визвольний рух в Індії у міжвоєнний період?

V. План заняття.

1. Деколонізація, її зміст та причини. (15 хв.)

Деколонізація – процес надання незалежності та повного суверенітету домініонам, підмандатним територіям, залежним територіям, колоніям. Цей процес відбувався як мирним шляхом, так і з застосуванням зброї.

Причини деколонізації:

- ослаблення метрополій після Другої світової війни;
- зростання впливу і потенціалу колоній (особливо англійських домініонів);
- розгортання масового національно-визвольного руху;
- негативне ставлення до колоніалізму суспільної думки у країнах-метрополіях і світової громадськості;
- «холодна війна», негативне ставлення до колоніалізму провідних країн світу США та СРСР.

Етапи деколонізації та її особливості в різних регіонах світу.

Процес деколонізації можна розділити на декілька етапів.

На першому етапі (1943 – 1956 рр.) процес деколонізації охопив в основному Азію та Північну Африку. Європейські країни відмовилися від своїх мандатів на управління Палестиною та Йорданією (Англія), Ліваном та Сирією (Франція). Було вирішено долю італійських і японських колоній і підмандатних територій. У 1947 р. Англія надала незалежність Індії, попередньо розділивши її на дві держави – Індію та Пакистан, острову Цейлон (Шрі Ланка) та Бірмі. 17 серпня 1945 р. проголосила незалежність Індонезія, 2 вересня 1945 р. – В'єтнам. Свою незалежність вони здобули в тривалій збройній боротьбі. У 1953 р. Франція визнала незалежність Камбоджі та Лаосу. У 1946 р. США надали незалежність Філіппінам. Після провалу франко-англійської агресії проти Єгипту в 1956 р. Англія визнала повний суверенітет Судану, а Франція – незалежність Тунісу та Марокко.

На першому етапі колонізатори намагалися зберегти під своєю владою значну частину володінь. Незалежність здобули лише ті країни, які утримати в колоніальній залежності стало неможливо. Проте після 1956 р. Англія і 1958 р. Франція відмовилися від своїх колоніальних володінь.

На другому етапі (кінець 1950-х – 1960-ті рр.) процес деколонізації охопив в основному Африку. У 1957 р. Англія надала незалежність Гані, Малайзії, а в 1958 р. – Гвінеї. Переломним став 1960 р., який назвали «роком Африки». Цього року від колоніальної залежності звільнилися 17 країн: Габон, Дагомея, Верхня Вольта, Берег Слонової Кістки, Чад, Центральноафриканська Республіка, Конго (Браззавіль), Республіка Конго (Заїр), Камерун, Мавританія, Малі, Нігерія, Мадагаскар, Сенегал, Сомалі, Того.

У наступні роки розпочався процес деколонізації британських володінь на Сході Африки. У 1961 р. незалежність отримала Танганьїка, 1962 р. – Уганда, у 1963 — Кенія, у 1964 — Занзибар, Замбія, Малаві, у 1965 — Гамбія. Таким чином, до середини 1960-х рр. більшість країн Тропічної Африки звільнилися від колоніального гніту.

Під час третього етапу (1970-ті рр.) впала остання, найстаріша колоніальна імперія – португальська. Після тривалої збройної боротьби першою у 1973 р. здобула незалежність Гвінея-Бісау. Після повалення Військової диктатури в Португалії в результаті «революції гвоздик» у квітні 1974 р. незалежність здобули й інші португальські колонії: Острови Зеленого Мису, Ангола, Мозамбік, Сан-Томе і Принсіпі.

На цьому деколонізація не завершилася. Під час четвертого етапу (1980 – 1990-ті рр.) здобули незалежність останні уламки колоніальних імперій. Так, у 1980 р. було остаточно врегульовано проблему Південної Родезії (Зімбабве), у 1982 р. Англія надала незалежність Белізу, у 1990 р. під тиском світової громадськості ПАР надала незалежність Намібії, у 1997 р. Китай відновив свій суверенітет над Гонконгом, у 1999 р. – над Макао.

Таким чином, на порозі XXI ст. колоніальні імперії відійшли в минуле. Однак, здобувши політичну незалежність, молоді держави не стали економічно незалежними. Їхньою головною проблемою стала економічна відсталість, з якою більшість молодих держав не можуть впоратися. Війни,

епідемії, голод, фінансова заборгованість, етнічні й територіальні проблеми стали звичним явищем.

2. Японія.

(15 хв.)

Американська окупаційна політика в Японії

Положення	Результати
Розпуск дзайбацу (найбільші промислові корпорації).	Припинення мілітаризації і надмірної концентрації економіки. Відновлення конкуренції, вільного ринку.
Суд над воєнними злочинцями.	Засудження й страта винних у втягуванні Японії у війну, яка призвела до національної катастрофи. Засудження японської воєнщини й агресивної зовнішньої політики.
Демократизація політичного життя.	Відновлення багатопартійності. Проведення вільних виборів.
Прийняття конституції.	Закладення основ демократичного розвитку. Збереження японських національних традицій і символів. Викорінення мілітаристського духу.
Аграрна реформа.	Ліквідація великих землеволодінь. Формування фермерського господарства. Подолання продовольчих труднощів. Забезпечення промисловості дешевою робочою силою. Формування ємного внутрішнього ринку.
Освітня реформа.	Відокремлення школи від церкви, а церкви від школи. Заборона пропаганди насильства й війни. Уведення загальної світської освіти.

	Запровадження безкоштовної початкової освіти.
Реформи Доджа (податкова і фінансова системи).	Поштовх до активізації економічного життя (на початок 1950-х рр. Японія досягла довоєнного рівня виробництва).

Із середини 1950-х рр. починається п'ятнадцятирічне феноменальне зростання японської економіки, у результаті якого змінилася сама Японія і її значення у світі. Темпи зростання економіки були найбільш високими порівняно з країнами Заходу. У 1961 – 1970 рр. вони склали 11 % на рік. У 1968 р. країна посіла друге місце у світі за обсягом валового національного продукту та вийшла на перше місце з виробництва сталі, кораблів, радіоприймачів, телевізорів, магнітофонів, копіювальної техніки, фотоапаратів. У 1981 р. Японія посіла перше місце у виробництві легкових автомобілів.

Причини і передумови японського «економічного дива»:

- реформи, проведені американською окупаційною адміністрацією (аграрна, податкова та ін.);
- відносна дешевизна робочої сили;
- відсутність воєнних витрат;
- Японія більше від інших країн інвестувала коштів у розвиток промисловості;
- традиційна бережливість японців, через банки їхні заощадження перетворювались на виробничі інвестиції, довіра до банківської системи;
- продумана економічна політика: контроль над зовнішньою торгівлею, закупівля новітніх технологій, сприяння модернізації;
- широко використовувалися технічні досягнення у виробництві товарів повсякденного вжитку;

- орієнтація виробництва на експорт;
- висока кваліфікація та дисципліна робітників;
- патріотизм більшої частини населення, готовність купувати власну продукцію;
- домінування традиційної системи найму, згідно з якою робітник працював на одному підприємстві до виходу на пенсію; заробітна плата була прив'язана до стажу роботи; фірма проявляла лояльність до своїх працівників, навіть у скрутні часи не звільняла їх. Така система найму називається патерналізмом.
- кредити США та воєнні замовлення в роки війни в Кореї і В'єтнамі;
- наявність американських воєнних баз;
- політична стабілізація.

Після швидкого економічного зростання у 1950 – 1960-ті рр. країна зіткнулася з економічними труднощами. Економічна криза 1970-х рр. та її наслідки негативно позначилися на розвитку Японії. Уряд і японський бізнес приступили до реалізації програми структурної перебудови економіки. Центр ваги було вирішено перенести з енергоємних та матеріаломістких галузей (чорна та кольорова металургія, суднобудування, виробництво пластмас і штучних волокон) на наукоємні галузі (електроніка, радіотехніка, виробництво засобів зв'язку, ЕОМ, роботів та ін.), які споживають мало сировини і енергії, але потребують кваліфікованих інженерів та робітників. Реалізація цієї програми зумовила зростання державних витрат та інфляцію. З 1982 р. уряд Японії на чолі з Я. Накасонє почав здійснювати антиінфляційний курс, скорочувати державні витрати, сприяти розвитку ринкових відносин. Були знижені податки з підприємців, почалась приватизація залізниць і телекомунікацій. Уряд Я. Накасонє запропонував економічну програму виходу з кризи, яку свого часу здійснювали Р. Рейган, М. Тетчер, Г. Коль та ін. Зіткнувшись у роки кризи зі спробою багатьох країн обмежити японський експорт товарів, японський бізнес приступив до експорту капіталів, створюючи виробничі потужності в інших країнах. У

1980-ті рр. Японія стала однією з найбільших світових інвесторів. Однак наприкінці 1991 р. після 50-річного економічного піднесення, Японія зіткнулася з труднощами. Темпи економічного зростання у 1990-ті рр. не перевищували 1 % на рік. Наприкінці 1990-х рр. Японія опинилася перед лицем ще й фінансової кризи, яка завдала серйозного удару не лише по самій Японії (на третину знизилась капіталізація японської економіки – сукупна вартість акцій японських підприємств), а й по країнах Далекого Сходу і Південно-Східної Азії. Із регіону, що найбільш динамічно розвивався, Південно-Східна Азія перетворилася на джерело нестабільності. Азіатська криза зачепила й інші регіони світу: Латинську Америку, Росію, Україну та інші держави.

Зовнішньополітичний курс Японії

Етап	Характеристика
I етап 1950 – 1960-ті рр.	Повна підпорядкованість зовнішньополітичному курсу США. Відмова від визнання кордонів, що склалися після Другої світової війни, з СРСР і Китаєм.
II етап 1970 – 1980-ті рр.	Пріоритетний розвиток відносин з країнами АСЕАН. Нормалізація відносин з Китаєм. Жорстка позиція щодо «північних територій».
III етап 1990-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.	Перехід до «глобального співробітництва» зі США. Безстрокове продовження у 1989 р. японо-американського договору 1960 р. про розміщення американських баз і військ.

3. Китай.

(15 хв.)

1 жовтня 1949 р. Мао Цзедун на площі Таньаньминь у Пекіні проголосив утворення Китайської Народної Республіки (КНР). Були встановлені дипломатичні відносини з багатьма європейськими та азіатськими країнами. У грудні 1949 р. Мао Цзедун відвідав СРСР. 14 лютого

1950 р. між Китаєм і СРСР був підписаний договір про дружбу, союз і взаємну допомогу. Захід не визнавав нової держави – місце Китаю в ООН до 1971 р. займали представники гоміндану. У 1950 р. вся континентальна частина Китаю, крім Тибету, була звільнена від військ Чан Кайші, які евакуювалися на острів Тайвань під захист США та в Бірму. Це поклало початок розколу Китаю на дві держави, які пішли різними шляхами економічного, соціального та ідеологічного розвитку. 25 жовтня 1950 р. війська КНР вступили у війну в Кореї, тим самим врятувавши від поразки режим Кім Ір Сена (загинуло 1 млн. китайських солдатів).

Із 1953 р. у Китаї був узятий курс на індустріалізацію і націоналізацію приватної власності, яка була завершена на кінець 1955 р. Перший п'ятирічний план був успішно виконаний (1953 – 1957 рр.). Значну допомогу КНР надав Радянський Союз. За його підтримки було побудовано 250 підприємств і підготовлено 20 тис. спеціалістів. У лютому 1957 р. Мао виступив з промовою «Про правильно вирішення протиріч серед народу», де були викладені зважені пропозиції щодо розвитку Китаю соціалістичним шляхом. Але вже в середині 1958 р., спираючись на успіхи першої п'ятирічки, Мао виступив з ініціативою форсувати економічний розвиток і здійснити «великий стрибок» з метою побудови комуністичного суспільства. Напередодні й після проголошення політики «великого стрибка» розгорнулась широка кампанія по боротьбі з «правим ухилом» (деякі діячі КПК звинувачувались у прихильності до капіталістичного шляху розвитку, за що були піддані репресіям). Головним засобом побудови світлого майбутнього повинна була стати комуністична, тобто безкоштовна праця під гаслом «Три роки наполегливої праці – 10 тисяч років щастя». Замість сільськогосподарських кооперативів створювались «народні комуни», які об'єднували по 20 тис. селян. У цих комунах усе, включаючи присадибні ділянки, усупільнювалось, вводився зрівняльний принцип розподілу. Життя селян було жорстко регламентоване: вони строєм ходили на роботу, разом харчувались у їдальні.

У промисловості було вирішено прискорити індустріалізацію. У країні розгорнувся масовий рух за збільшення виробництва чавуну і сталі. Уся країна вкрилася примітивними глиняними «домнами». Одночасно серйозні корективи було внесено і в зовнішню політику. Прагнучи прискорити розвиток Китаю, Мао Цзедун вважав, що необхідно прискорити світову революцію. Він наполягав, що сил у соціалізму достатньо для наступу на капіталізм і заради цього можна пожертвувати мільйонами людей. Такий зовнішньополітичний курс привів до полеміки КПК з КПРС, а зрештою, до розриву між СРСР та КНР. Обидві сторони звинувачували одна одну у відході від марксизму-ленінізму. Тим часом «великий стрибок» зазнав краху. Промислове і сільськогосподарське виробництво скоротилося. Існував великий дефіцит необхідних товарів, населення жило надголодь. У 1959 р. Мао вперше почув критику на свою адресу.

З 1960 по 1965 р. у Китаї відбувався процес ліквідації руйнівних наслідків «великого стрибка». Країна поверталась до нормального поступового розвитку економіки. Але Мао вважав припинення «великого стрибка» лише перепочинком і наполягав на правильності свого курсу. У країні й партії виникла справжня опозиція його курсу. У цей час Мао повертається до ідеї посилення класової боротьби на шляху побудови соціалізму. Це стало основою для розгортання в країні Великої пролетарської культурної революції.

На Пленумі ЦК КПК у грудні 1978 р. було взято курс на перебудову і переведення на нову базу промисловості, сільського господарства, армії, науки і техніки, який отримав назву «чотирьох модернізацій». Ідеологічною основою реформ стали такі принципи: соціалістичним шлях розвитку, демократична диктатура народу, керівництво ком партії, марксизм-ленінізм та ідеї Мао Цзедуна. Реформи розпочалися в сільському господарстві, а потім були поширені й на промисловість.

Реформи у сільському господарстві:

- поділ землі комун порівну між селянськими сім'ями і передача її в оренду;
- запровадження сімейного підряду;
- дозвіл селянам продавати залишки продукції на ринку після виконання державного замовлення (з 1984 р.);
- підвищення державних закупівельних цін;
- створення мережі малих сільськогосподарських підприємств з переробки продукції і підсобних промислів.

Реформи у промисловості:

- уведення на держпідприємствах госпрозрахунку та економні них стимулів праці;
- заохочення індивідуальної трудової діяльності;
- створення невеликих приватних підприємств у торгівлі, ефірі обслуговування і легкій промисловості;
- запровадження оренди в промисловості;
- з метою залучення іноземних інвестицій для модернізації китайської промисловості, упровадження нових технологій і підготовки кваліфікованих кадрів створювалися вільні економічні зони.

Економічні реформи дали значний приріст виробництва (близько 8 – 10 % на рік). На споживчому ринку з'явилась велика кількість товарів, які раніше були відсутніми. Китай став одним із найбільших експортерів. Підвищився життєвий рівень населення. За обсягом валового національного продукту Китай поступався лише США, але у розрахунку на душу населення знаходився на останніх місцях.

Особливістю китайських реформ є те, що вони не зачіпали політичну сферу. У Китаї при владі залишається комуністична партія. Спроби демократичних сил поставити питання про політичні реформи завершилися кривавою трагедією на площі Таньаньминь у 1989 р., коли було розігнано в кривавих сутичках студентів. Важливою подією у розвитку Китаю стала

передача влади керівників старшого покоління молодшому, яка відбулась у 2003 р.

4. Індія.

(10 хв.)

Перші кроки свого існування Республіка Індія почала з аграрної реформи. У поміщиків було вилучено ту частину земель, яку вони здавали в оренду (приблизно 60 % володінь). Цю землю було передано самим орендаторам. З нових господарств за надану землю держава одержувала податки і цими коштами розраховувалася з поміщиками. У країні виник новий клас дрібних селян-землевласників.

Дж. Неру, який у 1952 р. очолював уряд, перебував під значним впливом соціалістичних ідей. Він домагався розширення державного сектору в промисловості, планового розвитку економіки. Державний сектор створювався в тих галузях, які потребували величезних фінансових коштів, що їх були не в змозі зробити окремі приватні власники (чорна і кольорова металургія, машинобудування, нафтопереробка, хімічна промисловість, енергетика). Одночасно не чинилося перешкод розвитку приватного підприємництва. Досить складно вирішувалося національне питання. На території Індії мешкає багато народів, що відрізняються культурою, мовою, релігією. Після проголошення незалежності країни уряд розпочав формування адміністративних одиниць. У 1956 р. з'явилося 14 нових штатів і 6 територій, керованих з центру. Однак і після цього продовжувалася боротьба окремих національних груп за те, аби мати свій власний штат.

Крім того, в Індії не було досягнуто загальної згоди у питанні про державну мову. Такою мовою пропонувалася мова хінді. Проти виступили деякі штати, які вбачали в цьому дискримінацію інших народів. Коли ж лунали пропозиції залишити англійську мову як державну, із цим не погоджувалися національно-патріотичні сили. Поглибилися протиріччя і між окремими кастами. Вищі касты боролися між собою за владу. Нижчі касты вимагали для себе більше прав. Курс Дж. Неру викликав опозицію з боку тих сил, які обстоювали вільний ринок, приватну власність і позапланову

економіку, а також виступали проти політики нейтралітету та за союз із Заходом. Становище Дж. Неру ускладнилося в 1962 р., коли Китай висловив претензії на деякі індійські території і захопив їх. Опозиційні партії обвинуватили Неру в тому, що він не спромігся дати рішучу відсіч агресору через ідейну близькість з ним. Одночасно виявився розкол у діяльності Індійського національного конгресу. Одна частина вимагала більшого впровадження соціалістичних методів в економіку. Інша, навпаки, критикувала Дж. Неру за соціалістичні експерименти. Криза в партії затягнулася. У розпал дискусій 27 травня 1964 р. Дж. Неру помер. Після його смерті в середині 1960-х рр. у країні розпочалася тривала економічна криза. Утримувати за рахунок бюджету такий великий державний сектор, як його запланував Дж. Неру, виявилось неможливим. Проведення аграрної реформи не підвищило продуктивність праці нових землевласників. Натомість на землях, що залишилися у поміщиків і заможних селян, вона зростала. Криза змусила Індійський національний конгрес переглянути свою політику. Більше уваги стало приділятися розвитку приватного сектору промисловості. Замість п'ятирічних планів розроблялися річні. Ресурси у сільське господарство стали виділяти вибірково – найбільш розвинутим аграрним регіонам і переважно міцним господарствам.

У 1964 р. новим прем'єр-міністром став Лал Бахадур Шастрі. Серед гострих проблем, з якими він відразу зіткнувся, була національна. У кожному штаті проживали представники декількох національностей. Найчисленніші використовували свою перевагу на власну користь. Національні меншини не бажали миритися а дискримінацією. Почалися сутички на національному ґрунті. Не вдавалося вирішити питання єдиної державної мови. Англійська залишалася другою, офіційною мовою в республіці, крім хінді. У тих штатах, де не розмовляли хінді, третьою офіційною мовою проголошували ще й місцеву. Протистояння тривали між індусами і мусульманами, особливо в штаті Джамму і Кашмір: у 1961, 1963, 1964 і 1967 рр. вони вилились у сутички з погромами і вбивствами.

Крім того, Кашмір був причиною конфлікту між Індією та Пакистаном. Коли утворювалися ці дві держави, одна третина штату відійшла до Пакистану, решта – до Індії. Обидві держави претендували на володіння всією територією. У 1965 р. на цьому ґрунті спалахнув конфлікт, який ледве не переріс у справжню війну. Допомогло втручання СРСР, який не хотів мати воєнного вогнища понизу своїх кордонів. На переговорах у Ташкенті на початку січня 1966 р. сторони домовилися про припинення воєнних дій.

Незабаром несподівано помер Л. Б. Шастрі. Після його смерті розкол в ІНК посилювався. На чергових загальних виборах 1967 р. кожна частина партії висунула свого кандидата. Ті, хто продовжував курс Дж. Неру, підтримали кандидатуру його доньки Індіри Ганді. На виборах ІНК хоча і з великими труднощами, але здобув більшість місць у парламенті. Однак порівняно з попередніми виборами він здав позиції. Зросла роль інших партій. Індія перестала бути країною з однопартійним правлінням.

Індіра Ганді наполегливо проводила курс свого батька. Улітку 1969 р. було націоналізовано 14 найбільших приватних банків, наприкінці того ж року затверджено закон, згідно з яким монополії можна було створювати лише з дозволу уряду. Вона також збільшила асигнування у державний сектор промисловості. Було націоналізовано імпорту бавовни. У зовнішній політиці Індіра Ганді також продовжила лінію Дж. Неру – нейтралітет і неприєднання до воєнно-політичних блоків, підтримка національно-визвольних рухів, зміцнення відносин з Радянським Союзом, обстоюючи принципи зовнішньої політики Індії, вироблені батьком: рівність і взаємовигідність, мирне співіснування, взаємоповага територіальної цілісності й суверенітету, взаємний ненапад, взаємне невтручання у внутрішні справи.

Завдяки такій політиці партія ІНК перемогла на дострокових парламентських виборах 1971 р. Запровадження соціалістичних принципів в економіці хоча і сприяло популяризації Конгресу серед найбіднішого населення, загалом призвело до погіршення економічної ситуації в країні

через невисоку ефективність державного сектору. Крім того, загальмувалися земельна реформа та запровадження ефективних сільськогосподарських технологій. У країні не вистачало продуктів харчування. У 1974 р. опозиція розпочала масову антиурядову кампанію. Екстремістські елементи з опозиції вчиняли замах на урядовців. Індіра Ганді переконала президента Ахмада ввести з 26 червня 1975 р. в країні надзвичайний стан. Дію конституції було припинено, опозиційні організації заборонено, а 30 тисяч їхніх активістів заарештовано. У 1975 р. в країні був найвищий врожай зернових, і ціни на продовольство не зростали. Відновилася роздача землі селянам. І. Ганді вирішила скористатися ситуацією і в 1977 р. оголосила парламентські вибори. Однак населення не вибачило їй введення надзвичайного стану і віддало голоси за новоутворену Джаната парті (народну партію), до якої увійшли угруповання, опозиційні Конгресу.

Оскільки Джаната парті складали організації з протилежними платформами, то в 1979 р. вона розкололася, і наступного року І. Ганді знову стала прем'єр-міністром. У 1984 р. виникла криза в штаті Пенджаб, де проживає велика община мусульман-сикхів. Тривалий час вони домагалися приєднання Пенджабу до Пакистану. Головна святиня сикхів Золотий храм в Амрітсарі перетворився на збройний арсенал і штаб сепаратистів. І. Ганді наказала захопити храм і заарештувати заколотників. У відповідь на це група сикхських екстремістів 31 жовтня 1984 р. вчинила на неї замах. І. Ганді загинула. Після смерті Індіри Ганді прем'єр-міністром країни став її син Раджив Ганді, який на той час здобув прихильність більшості членів ІНК. Новий уряд теж зіткнувся з проблемою національного та релігійного екстремізму. У 1987 р. Р. Ганді направив війська в сусідню Шрі-Ланку, де екстремістська організація народу тамілів «Тигри визволення Таміл-іламу» вела боротьбу з центральним урядом, намагаючись поділити країну. Індійські війська допомогли придушити сепаратистів, що викликало ненависть до Р. Ганді тих тамілів, які живуть в Індії. У 1988 р. в Пенджабі знову спалахнула криза. Р. Ганді віддав наказ захопити Золотий храм, де

отаборилися сикхські сепаратисти. Р. Ганді довелося виконувати обов'язки прем'єр-міністра, коли дедалі очевиднішою ставала неефективність соціалістичного експерименту. До того ж і сам він своїм стилем життя давав підстави для невдоволення: рідко спілкувався з населенням, значно збільшив особисту охорону, надто багато уваги приділяв власному комфорту. На тлі економічних труднощів це дратувало індійців.

Непопулярність Р. Ганді як прем'єра особливо проявилася під час виборів 1989 р. ІНК не зміг завоювати абсолютну більшість місць у парламенті. Уряд був сформований Національним фронтом, до якого приєдналися опозиційні конгресу партії. Прем'єр-міністром став лідер Джаната партії Пратар Сінгх.

У 1990 р. він домігся рішення, згідно з яким 27 % робочих місць у державному секторі віддавалися представникам «нижчих» каст і племен. Рішення П. Сінгха викликало урядову кризу, оскільки він зазіхнув на одну з найсвятіших традицій Індії – кастову систему. Представники «вищих» каст вважають ганебною для себе навіть думку, що «нижчим» кастам можуть надаватися рівні з ними права. Під тиском захисників кастової системи П. Сінгх змушений був піти у відставку. Посада прем'єра перейшла до соціаліста Чандра Шекхара. У 1991 р. розпочалася передвиборча кампанія. Найкращі шанси були в партії Індійського національного конгресу. Р. Ганді мав усі підстави розраховувати на посаду прем'єра, але у травні того ж року був убитий тамільськими екстремістами під час зустрічі з виборцями. Новим лідером ІНК став Нарасімха Рао. Після перемоги Конгресу він став прем'єром.

Н. Рао відразу взяв курс на більш реалістичну і прагматичну політику. Його економічний курс передбачав приватизацію державного сектору економіки, акціонування частини підприємств державного сектору з метою збільшення надходжень до бюджету. Основною метою уряду був відхід від командно-адміністративних методів управління, які виявилися

неефективними, а також розвиток економіки, яка була б конкурентоспроможною та інтегрованою у світову.

ІНК прагне до створення єдиної індійської нації з рівними правами і можливостями для всіх племен і народів. Їм протистоять ультраправі «патріоти», які домагаються надання індуїстам центрального місця в суспільстві. Провідною партією цього напрямку є Бхаратія джаната партія (БДП), яка спирається на підтримку найбільш бідної і найнеосвіченішої частини населення, що нараховує в Індії сотні мільйонів осіб. На виборах 1996 р. на хвилі звинувачень у корупції ІНК, і особисто Н. Рао, перемагає БДП. Проте утворити стабільний уряд вона не змогла. Коаліційність стала провідною рисою політичного життя Індії. На позачергових виборах 1998 р. БДП знову здобула перемогу. Прем'єр-міністром країни став А. Б. Ваджапаї. У внутрішній політиці його уряд продовжив політику попередників, а у зовнішній – уряд країни зайняв жорстку позицію особливо в стосунках з Пакистаном. Гонка озброєнь з Пакистаном, яка стала ядерною і ракетною, перетворила індо-пакистанський конфлікт у найбільш небезпечний на планеті. Чергового загострення набула Кашмірська проблема. У 1999 р. БДП знову перемагає на позачергових виборах. У 2000—2001 рр. розгорілася нова політична криза, пов'язана з корупцією у вищих ешелонах влади. Тепер у ній були замішані лідери БДП.

Проблеми Індії на сучасному етапі:

- невирішеність проблеми кордонів з Пакистаном та Китаєм;
- ядерне протистояння з Пакистаном;
- стрімке зростання населення;
- панування патріархальних відносин на селі;
- сепаратистські рухи (Джамму і Кашмір, Західна Бенгалія, Тамілнад, Пенджаб);
- забезпечення стабільності економічного зростання.

VI. Підведення підсумків.

(3 хв.)

Після Другої світової війни значно прискорився процес деколонізації, який привів до ліквідації колоніальних імперій і створення нових незалежних держав. Перед цими державами постала головна проблема – проведення модернізації. Не зважаючи на всі труднощі, модернізація країн «третього світу» йшла досить стрімко, їм вдалося створити вітчизняну промисловість, запровадити нові технології, а «зелена революція» зняла загрозу масового голоду. Вони домоглися від світової громадськості визнання своїх проблем як глобальних. Змінилася соціальна структура цих країн. Поступово формуються соціально-економічні умови для укорінення демократичних інститутів.

Зазнавши поразки у Другій світовій війні, японці зробили правильний висновок. Відмовившись від експансіоністської зовнішньої політики, вони здійснили економічні, політичні реформи, які заклали підвалини економічного процвітання і становлення демократичного суспільства. Тепер Японія – багата і процвітаюча держава, один із центрів світової економіки, науки і техніки, із розвинутою інфраструктурою, системами освіти, охорони здоров'я і соціального забезпечення. Японці зуміли поєднати зарубіжний досвід із традиційними для своєї країни цінностями, створивши унікальну японську модель розвитку.

Завершення Другої світової війни не принесло мир Китаю. У країні з новою силою спалахнула громадянська війна, яка на початку 1950-х рр. завершилася перемогою комуністів, проте призвела до відділення Тайваню, де зберіг владу гоміньдан. Комуністи, перемігши у континентальному Китаї, приступили до комуністичних перетворень. Поступовість у проведенні перетворень не влаштувала керівництво країни на чолі з Мао, вони почали форсувати процеси. Експерименти з побудови комунізму, «великий стрибок», «культурна революція» дорого коштували країні: сотні мільйонів загиблих, майже повне розорення країни. Із кінця 1970-х рр. керівництво Китаю, зрозумівши попередні помилки, розпочало проведення радикальних економічних реформ, які дали феноменальний результат.

Індія реалізувала самобутню модель модернізації, яка виявилася досить ефективною. З точки зору суспільно-політичного розвитку, Індія мала унікальні характеристики. Заклавши основи федералізму, партія ІНК мала розгалужену систему первинних організацій по всій країні. Усе це дозволило Індії з моменту здобуття незалежності утвердитися як демократична держава. Тривалий час індійська демократія мала свої особливості: панівна роль у політичному житті ІНК і перебування при владі понад півстоліття родини Ганді. В економічній сфері Індії вдалося уникнути широкомасштабних експериментів, пов'язаних з радикальною зміною традиційного укладу. Індія зберегла звичайний плин життя, проте це не зупинило її поступу у бік прогресу. Розвиток країни має і свої проблеми: відносини з Пакистаном, які переросли у ядерне протистояння; стрімке зростання кількості населення, що викликає цілу низку соціально-економічних проблем; сепаратистські та екстремістські рухи.

VII. Завдання для самостійної роботи. (2 хв.)

Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 237 – 277.

VIII. Перевірка домашнього завдання. (20 хв.)

1. Визначте особливості політичного і соціально-економічного розвитку латиноамериканських країн на сучасному етапі.
2. Які країни Латинської Америки досягли найбільшого економічного розвитку?
3. Назвіть три найбільш розвинені країни Південної Америки?
4. Проти яких латиноамериканських держав у другій половині XX ст. США здійснили збройну агресію?
5. У якій великій країні Латинської Америки у другій половині XX ст. не відбувалось жодного державного перевороту?
6. Чим зумовлені інтеграційні процеси в Південній Америці?

7. Назвіть регіональні організації і наддержавні утворення латиноамериканських країн.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Країни Азії, Африки в др. пол. XX на поч. XXI ст.

Мета заняття: навчальна: охарактеризувати розвиток країн арабського Сходу в другій половині XX – на початку XXI ст.; розкрити процес створення держави Ізраїль, виникнення арабо-ізраїльського конфлікту, його розвиток і наслідки; дати характеристику розвитку країн Близького Сходу в другій половині XX – на початку XXI ст.; охарактеризувати розвиток національно-визвольного руху в Індонезії та В'єтнамі, розкрити його ідеологічну основу та провідників; показати розвиток Африканського континенту в повоєнний період;

виховна: виховувати студентів у дусі національної толерантності й розуміння неможливості вирішення проблем силовими методами;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;

5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;
2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

Розгром мілітаристської Японії створив сприятливі умови для розвитку визвольного руху народів країн Південно-Східної Азії. Специфіка моменту полягала у тому, що деморалізовані японські окупанти були неспроможні здійснювати контроль, попередні колонізатори – англійці, французи, голландці – ще не встигли повернути свою адміністрацію.

Після завершення війни Велика Британія, вивела війська з Ірану. СРСР, навпроти, зволікав із виведенням своїх військ. Радянська агентура спровокувала так званий рух за автономію Іранського Азербайджану та Іранського Курдистану. У другій половині 1945 р. у зоні розташування Червоної армії утворилися автономії азербайджанців і курдів, сформовано військові з'єднання з місцевих мешканців.

До Другої світової війни на Африканському континенті було лише чотири незалежні держави: Єгипет, Ефіопія, Ліберія та Південно-Африканський Союз (з 1961 р. Південно-Африканська Республіка).

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (2 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (3 хв.)

1. Яким чином події Другої світової війни вплинули на пробудження народів Південно-Східної Азії?
2. Яким був політично-правовий статус народів і держав країн Близького і Середнього Сходу?
3. Які європейські країни володіли найбільшими колоніями в Африці у міжвоєнний період?

V. План заняття.

1. Країни арабського Сходу. Туреччина. (20 хв.)

Більшу частину регіону Близького Сходу складають арабські країни. Арабський світ включає близько 20 держав, що розташовані на території Північної Африки, Аравійського півострова, Близького Сходу. Ці країни об'єднані спільністю етнічного складу, мови, культури, традицій. У 1945 р. було утворено Лігу арабських держав (ЛАД). Основне багатство арабських країн – нафта (90 % світових запасів). Більшість арабських держав є членами Організації країн – експортерів нафти (ОПЕК), яка покликана захищати інтереси експортерів нафти. Арабські країни розрізняються за рівнем розвитку і державним устроєм. Кувейт, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Катар мають найвищі у світі показники доходу на душу населення. У цих країнах розвинені передові технології, безкоштовна освіта, розвинена система соціального забезпечення поєднуються із сильними ісламськими традиціями, монархічною формою правління (абсолютна теократична монархія), патріархальними пережитками. Демократичні традиції тут відсутні.

Перші повоєнні роки в політичному житті Туреччини характеризувалися переглядом спадщини Ататюрка: відбувався відхід від етатизації економіки та однопартійності. Поворот у політиці Туреччини був здійснений у період правління президентів І. Іненю (1938 – 1950 рр.) та Д. Баяра (1950 – 1958 рр.). В економічному житті було дозволено більшу свободу підприємницької діяльності, а в політичному – багатопартійність (відразу виникло близько 30 політичних партій). Найбільш впливові з них

були Народно-республіканська та Демократична партії. Важливий вплив на розвиток Туреччини мало отримання допомоги за планом Маршалла і вступ до НАТО (1952 р.). Туреччині довелося утримувати величезну армію (60 % бюджету країни витрачалось на її утримання), у внутрішній політиці проводилась кампанія антикомунізму. Боротьба з комунізмом призвела до обмеження конституційних прав і свобод громадян. Ще одним явищем у житті країни є те, що правляча Демократична партія (ДП) почала використовувати іслам як засіб мобілізації населення на свій бік. Це стало ще одним проявом відходу від курсу Ататюрка. Кінець 1950-х рр. був відзначений серйозними виступами населення проти уряду, для придушення яких уряд почав використовувати антиконституційні методи. Зрештою у події втрутилися військові. 27 травня 1960 р. в країні відбувся військовий переворот. Створений військовими Комітет національної єдності (КНЄ) скасував конституцію 1924 р., розпустив парламент, заборонив діяльність політичних партій. І Республіка припинила своє існування.

Військові, здійснивши переворот, не збирались брати управління країною на себе. Їхні дії були продиктовані прагненням зупинити політичну кризу і зберегти курс розвитку Туреччини, започаткований Ататюрком. Надалі військові ще не раз ставали гарантом незмінного розвитку Туреччини як світської національної держави. КНЄ доручив провідним юристам країни укласти нову конституцію, яку було прийнято на референдумі в 1961 р. Прийняття конституції стало початком існування II Республіки. Згідно з конституцією Туреччина визначалась як «соціально-правова держава». Вона закріпила плановий розвиток економіки, декларувала необхідність проведення аграрної реформи і можливість здійснення націоналізації приватної власності. Конституція містила статті, які попереджали антиконституційні дії як з боку населення, так і з боку уряду. Важливою особливістю II Республіки стала багатопартійність (12 партій). Після відновлення цивільного правління країна не отримала стабільного розвитку: міжпартійні чвари давалися взнаки. Економічний розвиток у 1960 –

1970-х рр. був досить стабільним: у 4 рази зросла кількість підприємств, у 7 разів – виробництво. Значну роль в економіці відігравав державний сектор. За рахунок держави та іноземних інвестицій будувалися підприємства важкої промисловості. Туреччина намагалась реалізувати «стратегію доганяючого розвитку», здійснивши широкомасштабну імпортозамінну індустріалізацію, започатковану ще наприкінці 1930-х рр. Проте економічна і політична модель II Республіки виявилася неефективною. Наприкінці 1970-х рр. її охопила глибока криза. Державний сектор економіки виявився малоефективним, процвітала корупція. Жодна з політичних партій не користувалася загальною підтримкою населення. Зрештою у події знову втрутились військові. У вересні 1980 р. стався воєнний переворот. Уряд С. Деміреля було повалено, парламент розпущено, діяльність партій і профспілок призупинено. Влада в країні перейшла до рук Ради національної безпеки (РНБ), сформованої військовими на чолі з начальником генерального штабу К. Евреном.

Військові здійснювали правління країною упродовж трьох років. У 1982 р. вони ввели у дію нову конституцію, яка фактично утвердила курс на «спрямовуючу демократію». Конституція зміцнювала вертикаль виконавчої влади, засоби масової інформації переходили під контроль держави, обмежувалась діяльність профспілок. Військові, передаючи владу цивільним, дозволили діяльність лише тих політичних партій, які не були наступниками попередніх. На виборах 1983 р. перемогу здобула Партія вітчизни на чолі з Т. Озалам, який до 1990 р. був прем'єр-міністром, а до 1993 р. (до своєї смерті – президентом. Десятиліття правління Т. Озала стало періодом широких ліберальних реформ. В основу концепції «батька турецьких реформ» була покладена ідея необхідності лібералізації економіки і зміцнення ринкових відносин за рахунок відмови від державного регулювання. Як кінцева мети передбачалося перетворення Туреччини на повноправного члена ЄС. Здійснення програми Т. Озала дозволило Туреччині досягти високих темпів зростання ВВП (до 8 % на рік), значно

збільшити випуск електроенергії, сталі, машин, будівельних матеріалів, побутової техніки, одягу, взуття. Країна перетворилась з імпортера сільгосппродукції на її експортера. Турецька продукція стала більш конкурентоспроможною. Важливим фактором розвитку Туреччини став експорт товарів до країн Східної Європи та СНД. На початок 1990-х рр. Туреччина перетворилась на сучасну індустріальну країну. Проте курс на лібералізацію не досяг кінцевої мети. Туреччина не досягла європейських стандартів. У той же час у країні накопичилась низка проблем, найбільшочішими з яких було безробіття (5 млн. осіб), інфляція, курдська проблема. Усі ці негаразди посилювалися відсутністю дієвої системи соціального захисту, значним соціальним розшаруванням, низьким освітнім рівнем населення. Негативні прояви реформ привели до зростання популярності опозиційних сил. На дострокових виборах 1995 р. перемогла партія, що стояла на ісламських позиціях – Партія благоденствія (ПБ) на чолі з Н. Ербаканом. Прийшовши до влади на антизахідних гаслах, Н. Ербакан почав зміцнювати відносини з ісламськими державами. На противагу країнам «великої сімки» він став виступати за створення «великої ісламської вісімки». У внутрішній політиці Н. Ербакан розпочав «ісламізацію» економіки (30 % промисловості країни контролював «ісламський» капітал). Значного поширення почала набувати ісламська освіта (у 1982 р. згідно з конституцією запроваджувалося викладання ісламу в школах). Але поворот у політиці не сприяв економічному оздоровленню. Продовжувала зростати інфляція (протягом 1995 – 1997 рр. — на 80 %), не була проведена обіцяна реформа податкової системи, припинена приватизація підприємств державного сектору, скоротились обсяги іноземних інвестицій. У ситуацію в країні знову втрутилися військові. Вони в ультимативній формі зажадали припинити проведення проісламського курсу. Н. Ербакан був змушений піти у відставку. Країна знову повернулась на шлях світського розвитку. Проте ісламісти та націоналісти («Сірі вовки») зберегли досить значний вплив у суспільстві.

Найбільш гострою проблемою останніх десятиліть для Туреччини є курдська проблема. З моменту створення національної турецької держави не передбачалося визнання прав національних меншин. Курдів (6,5 млн. осіб), як і інші меншини, почали піддавати насильницькій асиміляції (отуреченню). На курдську мову було накладено заборону, а курдів офіційно стали Називати «гірські турки». Із кінця 1960-х рр. у Туреччині виник організований курдський національний рух; почали створюватися політичні партії, найбільш впливовою серед них стала Робітнича партія Курдистану (РПК), заснована в 1979 р. А. Оджаланом. РПК створила Армію визволення Курдистану (близько 20 тис. осіб), яка розгорнула партизанську війну (у 1984 р. вона оголосила війну Туреччині). На дії партизан турецька влада відповіла масовими репресіями і військовими акціями. Але швидкої перемоги здобути не вдалося. З кожним роком зростала кількість жертв, а проблема не вирішувалась. У 1999 р. турецьким спецслужбам вдалося захопити А. Оджалана. Він був засуджений до страти. Під тиском світової громадськості виконання вироку було відкладено. В обмін на життя свого провідника курди погодились на припинення війни. Але ці кроки не змінили офіційної позиції Анкари. Курди і надалі зазнають утисків. Питання про права курдів є одним з головних, яке перешкоджає Туреччині вступити до ЄС.

У повоєнні роки Туреччина в зовнішній політиці дотримувалася стійких прозахідних позицій. Увійшовши до НАТО, Туреччина стала передовим рубежем «холодної війни». До 1962 р. на її території розміщувалася американська ядерна зброя. Турецькі війська брали участь у війні в Кореї. Проте стратегічна прозахідна лінія не заважала Туреччині підтримувати національно-визвольну боротьбу ісламських країн у 1940 – 1960-ті рр. (Алжир, Ємен тощо). У 1974 р. між Туреччиною та Грецією (країни – члени НАТО) спалахнув збройний конфлікт через острів Кіпр. На острові висадились турецькі війська і окупували частину острова, заселену переважно турками. Тут було проголошено Турецьку Республіку. У

результаті цього Кіпр був розколотий на дві країни. Щоправда, турецьку державу, крім Туреччини, ніхто не визнав. Зараз між двома громадами острова (грецькою і турецькою) тривають переговори про об'єднання. Від їх результату залежить, чи стане Кіпр членом ЄС. Розпад СРСР дав новий імпульс у розвитку зовнішньої політики Туреччини. У 1990-ті рр. вона намагалась реалізувати ідею об'єднання під своєю зверхністю всіх тюркських народів і країн (створення «Великого Турану» або «Великого Туркестану від Середземномор'я до Великої китайської стіни»). Туреччина стала надавати фінансову, воєнну, економічну допомогу Азербайджану, Узбекистану, Киргизії та іншим країнам, формувати єдиний інформаційний простір, зміцнювати культурні зв'язки. Але для реалізації таких широкомасштабних планів потенціал Туреччини замалий.

2. Створення держави Ізраїль.

(20 хв.)

Як уже згадувалося, англійці, що управляли Палестиною, заперечували створення окремої єврейської держави, убачаючи в ній загрозу своєму пануванню на Близькому Сході. Після Другої світової війни вони всіляко перешкоджали переселенню євреїв і виступали за створення спільної арабо-єврейської держави. Такі дії англійців не могли не викликати відповідної реакції з боку євреїв. Їх збройні формування, що були створені для захисту поселень від нападів арабів, розгорнули справжню партизанську війну проти англійців. Англійці відповіли репресіями. Євреї стали застосовувати терористичні методи боротьби: викрадали і вбивали англійських чиновників та офіцерів, підривали адміністративні й військові об'єкти (найбільш відомий терористичний акт – взрив готелю «Цар Давид»). Англійці посилили репресії і дещо вгамували євреїв. Але це коштувало занадто дорого. Англія не могла собі дозволити тримати в Палестині 100-тисячну армію. Зрештою, англійці передали вирішення питання Палестини до ООН. Після тривалих обговорень 29 листопада 1947 р. Генеральна Асамблея ООН більшістю голосів: 33 – «за», 13 – «проти» – прийняла резолюцію про розподіл Палестини на єврейську (57 %) та палестинську (43 %) держави. Єрусалим оголошувався

міжнародною зоною. Відразу після прийняття резолюції ООН араби стали нападати на єврейські поселення. У Палестині розгорілася справжня війна. Англійці, не бажаючи бути втягнутими в неї, намагались якнайшвидше вивести свої війська з території Палестини. У день завершення виведення англійських військ 14 травня 1948 р. майбутній прем'єр-міністр Бен Гуріон проголосив Декларацію незалежності Ізраїлю. Не пройшло і 24 годин, як армії Єгипту, Йорданії, Сирії, Лівану, Саудівської Аравії та Іраку розпочали військові дії проти молодої держави. Почалась Перша арабо-ізраїльська війна, яка тривала з травня 1948 р. по 20 липня 1949 р. (ізраїльтяни називають її «війною за незалежність»). Невизнання резолюції ООН призвело до того, що кожна зі сторін діяла за принципом: кожен отримає те, що здобуде собі силою. Одержуючи зброю із Чехословаччини, за якою стояв СРСР, та фінансову допомогу США, завдяки небаченій мужності солдатів і офіцерів (багато з них були активними борцями з нацизмом в Європі) та всього народу Ізраїль здобув перемогу.

У результаті цієї війни територія, яка передбачалась під Палестинську державу, була розподілена таким чином: Галілея і весь Негев відійшли до Ізраїлю; Іудея, Самарія, частина Єрусалиму – до Йорданії; сектор Гази до Єгипту. Таким чином, Палестинську державу не було створено.

Війна породила проблему палестинських біженців (900 тис осіб). Сусідні арабські держави охопила політична криза: в Йорданії було вбито короля Абдаллаха (1951 р.), в Єгипті у результаті військового перевороту повалено монархію, у Сирії відбулася ціла серія військових переворотів. Головні наслідки: пролита арабами кров зміцнила їх у ненависті до євреїв, а євреїв – переконала, що відносини з арабами треба будувати на силових засадах. Жодна зі сторін навіть не хотіла чути про переговори: араби прагнули реваншу, євреї – забезпечення недоторканності своєї території. Коли конфлікт скроплюється кров'ю, пошук мирних шляхів його розв'язання відсувається на задній план. Щоб зрозуміти, що відносини можна з'ясувати за

столом переговорів, євреям і арабам треба було пережити ще чотири війни: 1956 р. – англо-франко-ізраїльська агресія, 1967 р. – Шестиденна війна, 1973 р. – Семиденна війна, або війна Судного дня, 1982 р. — «Мир Галілеї» та повстання палестинців – інтифада (1988 – 1993 рр.). Протягом цих війн євреї намагалися створити «зону безпеки» навколо своєї держави, удаючись до превентивних ударів, араби – взяти реванш за поразки (на дошці намалювати і пояснити хід подій, їх тривалість).

«Зона безпеки» – територія навколо країни, яка в разі агресії сусідніх держав стає ареною бойових дій, не зачіпаючи основної території країни. Значну роль у затягуванні арабо-ізраїльського протистояння відіграло те, що регіональний конфлікт між арабами та євреями дуже швидко вписався у логіку «холодної війни» між СРСР та США. Через Близький Схід пройшов один із фронтів «холодної війни». Війни шли одна за одною, але проблема не вирішувалась. Склалася ситуація, що хтось повинен був здійснити крок першим. Араби мали б змиритися з існуванням Ізраїлю, євреї – повернути землі, захоплені в Єгипті та Сирії, і врахувати інтереси палестинських арабів.

Перший крок здійснив президент Єгипту Анвар Садат. 26 березня 1979 р. у Вашингтоні Ізраїль та Єгипет підписали мирний договір (Кемп-Девідська угода). А. Садату та прем'єр-міністру Ізраїлю М. Беніну було присуджено Нобелівську премію за досягнення миру та припинення ворожнечі між двома країнами. Щоправда, А. Садат поплатився за це життям. Його було вбито ісламськими фанатиками під час військового параду. Спроба укласти договір з Ліваном (1983 р.) була невдалою. Улітку 1994 р. подібний договір Ізраїль підписав з Йорданією.

Також було надано автономію палестинським арабам. Невиконання сторонами умов домовленості призвело до збройного протистояння. Палестинці піднялись на Другу інтифаду (війна каменів), Ізраїль звинувачує їх у тероризмі й не виконує свої зобов'язання щодо надання права палестинцям на створення власної держави. Кровопротиття триває, і здається, що йому немає кінця. Для остаточного вирішення палестинської

проблеми було розроблено план «Дорожня карта». Ідуть пошуки шляхів укладення миру між Ізраїлем та Сирією. Хоча мирний процес розвивається повільно, але зрештою сторони знайдуть спільну мову. Будь-яка війна рано чи пізно закінчується миром.

3. Країни Середнього Сходу і Південно-Східної Азії. (20 хв.)

Іран після відновлення свого суверенітету в 1946 р. тривалий час знаходився в стані політичної нестабільності. У 1953 р. внаслідок військового перевороту до влади прийшов шах Мохаммед Реза Пехлеві, який зумів стабілізувати становище в країні. 1962 рік він проголосив у країні роком початку «білої революції» – проведення реформ, спрямованих на модернізацію країни і викорінення феодалізму. Програма реформ змінювалась і уточнювалась. За роки «білої революції» в Ірані було проведено аграрну реформу (обмежувалось поміщицьке землеволодіння і володіння релігійних мусульманських общин), індустріалізацію, реформу освіти й охорони здоров'я. У 1963 р. жінкам було надано виборче право. У країні був обмежений традиційний інститут багатоженства, активно насаджувалися західний стиль життя, мода. Реформи мали значний вплив на розвиток Ірану. Аграрна реформа порушила традиційну структуру суспільних відносин на селі. Сотні тисяч людей переселилися у міста. Ліквідація поміщицького товарного господарства призвела до зменшення сільськогосподарського виробництва. Іран став імпортером продовольства. Зростання промислового виробництва не встигало за зростанням міського населення, що викликало масове безробіття і невдоволення, яке посилювалось відвертою розкішшю шахського палацу і збагаченням міністрів за рахунок прибутків від експорту нафти. У зовнішній політиці шах орієнтувався на США та західні країни. Іран був членом блоку СЕНТО (Багдадський пакт). Така політика шаха викликала масові невдоволення населення, виразником якого стало мусульманське духовенство. Виступи народних мас під релігійними гаслами відбувались в Ірані неодноразово, починаючи з XIX ст. Поразка революції 1951 р. супроводжувалась

знищенням легальної політичної опозиції. Єдиною впливовою силою залишилось духовенство, яке займало в Ірані привілейоване становище. Усього в країні нараховувалось 200 тис. службовців культу, 80 тис. мечетей, 300 духовних навчальних закладів, у яких навчалось 60 тис. осіб. До цього слід додати 60 тис. прямих нащадків Мохаммеда по чоловічій лінії і 1 млн. по жіночій. Усі ці особи незалежно від роду занять вважалися поважними людьми і заможними правовірними мусульманами. Лідером релігійної опозиції став аятола Рухолла Хомейні. Він розробив теорію ісламської революції і створення Ісламської держави. Згідно з теорією суспільство було поділено на три групи: знедолені, благочестиві, слуги сатани. Слугами сатани вважалися шах, його оточення, інтелігенція, імперіалісти, комуністи. Кінцевою метою боротьби Р. Хомейні проголосив створення Всесвітньої ісламської держави. У його уяві іслам виступав не тільки засобом морального вдосконалення людини, а й знаряддям соціальної зміни суспільства. Р. Хомейні негативно ставився як до західної цивілізації, так і до ідей соціалізму: «Не Захід, не Схід, а іслам». Протистояння між шахом і духовенством набирало все більш непримиримого характеру. Репресії шаха підвищували авторитет релігійної опозиції. Крім неї, проти шаха виступали Народна партія Ірану (Туде), ліворадикальні організації федаїнів і моджахедів, Національний фронт, Демократичний союз народів Ірану. Криза шахського режиму наростала з кожним роком. За таких умов шах застосовував різні засоби, аби зберегти владу. Заборона урядом проведення в траурні дні традиційних походів віруючих призвела до стихійного вибуху незадоволень населення. Остаточно авторитет шаха був підірваний розстрілом солдатами релігійно-політичного мітингу 8 вересня 1978 р. на площі Жале (1,5 тис. осіб). У відповідь 26 листопада 1978 р. опозиція оголосила в країні траур. Демонстрації у містах супроводжувалися зіткненнями з військовими і поліцією. Федаїни і моджахеди здійснювали напади на поліцейські установи, іноземців, які масово від'їжджали з країни. Спроба шаха піти на поступки опозиції, призначивши прем'єр-міністром

одного з лідерів опозиції Шахпура Бахтіяра, не мала успіху. Ш. Бахтіяр одразу позбувся підтримки з боку опозиції. З кожним днем революційні події наростали, і 16 січня 1979 р. шах залишив країну. Ш. Бахтіяр усе більше втрачав контроль над становищем у країні. Повсюди створювались революційні ісламські комітети. У лютому 1979 р. в Іран повернувся Р. Хомейні. Тоді ж був створений Тимчасовий комітет ісламської революції, який очолив Базарган. Духовенство намагалося утримати революцію в мирному руслі, але цього не вдалося досягти. Після спровокованих боїв у районі бази Військово-повітряних сил під Тегераном між загонами повсталих і шахською гвардією у столиці розгорілося повстання, у результаті якого в Ірані було повалено монархію, і 12 лютого 1979 р. сутички поступово вщухли. Нове іранське керівництво оголосило про вихід країни із СЕНТО, про розрив військових і цивільних контрактів зі США та західними країнами, анулювало угоду з Міжнародним нафтовим консорціумом та ліквідувало американські бази (50 тис. службовців) й розірвало дипломатичні відносини з Ізраїлем. У країні закривались іноземні фірми і банки. У березні 1979 р. Іран був проголошений Ісламською республікою і в країні було прийнято нову конституцію. У відповідь на надання США притулку іранському шаху в Ірані розпочалась антиамериканська кампанія, кульмінацією якої стало захоплення в заручники 52 американських громадян. Захоплення заручників поставило американську адміністрацію перед необхідністю відповідних дій. США розірвали дипломатичні відносини з Іраном, заморозили іранські кошти в американських банках, розробили операцію «Кіготь орла» по визволенню заручників. Проте операція провалилась. Загибель шаха в липні 1980 р. зняла напругу, і в 1981 р. заручники повернулися на батьківщину. Незабаром після перемоги революції в Ірані посилювались розбіжності між її учасниками, поглиблювалось розмежування між політичними силами. Основна боротьба розгорілась між світськими партіями і духовенством. Поступово від влади усувались ліберальна і ліва опозиції, проходила ісламізація всіх сторін суспільно-політичного життя. Протягом кількох років Р. Хомейні шляхом

репресій ліквідував опозицію й очолив як релігійну, так і світську владу. Спроби «експорту» ісламської революції і війна з Іраком дестабілізували становище в деяких регіонах ісламського світу, особливо в зоні Перської затоки. Ісламська революція в Ірані стала кульмінаційною крапкою процесу політизації ісламу. Піднята іранською революцією хвиля ісламського фундаменталізму досі не втратила своєї сили. Нинішнє іранське керівництво проводить більш зважену політику, не йдучи, як раніше, на пряму конфронтацію з іншими країнами. З кожним роком фундаменталісти все серйозніше заявляють про себе. Найбільшого розмаху їхні дії набули в Алжирі, де вони розгорнули терористичну діяльність проти іноземців і державних установ.

Війна у В'єтнамі – це умовна назва цілої низки конфліктів, які тривали в країнах Індокитаю в 1940 – 1970-ті рр. Ключовою подією конфлікту була агресія США проти В'єтнаму. Конфлікт в Індокитаї став одним з основних у роки «холодної війни». Поразка США в цьому регіоні стала найбільшим успіхом СРСР в «холодній війні».

Французький Індокитай			
Боротьба за незалежність 1946—1954 рр.			
В'єтнам		Камбоджа	Лаос
Північний В'єтнам (Демократична Республіка В'єтнам (ДРВ)), Ханой	Південний В'єтнам (Республіка В'єтнам (РВ)), Сайгон	Початок 1960-х рр. — 1975 р. — громадянська війна. 1970—1975 рр. — американська і південнов'єтнамська інтервенція. 1975 р. — ліквідація монархії, проголошення Демократичної Республіки Кампучія. 1975—1979 рр. — режим «червоних кхмерів» на чолі з Пол Потом. 1979 р. — повалення режиму Пол Пота. 1979—1989 рр. — в'єтнамско-камбоджійський збройний конфлікт. 1991 р. — ліквідація пров'єтнамського режиму. Повернення назви «Камбоджа». 1994 р. — відновлення монархії. Громадянська війна тривала протягом 1990-х рр. до смерті Пол Пота	1947—1975 рр. — існування монархії. 1960-ті рр. — 1975 р. — початок громадянської війни. 1964—1973 рр. — американська і південнов'єтнамська інтервенція. Грудень 1975 р. — проголошення Лаоської Народно-Демократичної Республіки
1960—1975 рр. — громадянська війна в РВ, втручання ДРВ. 1964—1973 рр. — американська інтервенція 1975 р. — об'єднання В'єтнаму (з 1976 р. — Соціалістична Республіка В'єтнам (СРВ)). 1979 р. — в'єтнамско-китайський прикордонний конфлікт			

4. Країни Африки (Тропічна і Південна Африка).

(15 хв.)

Роки	Країна, події
1952 – 1960	Кенія, заколот руху «Мау-мау».
1954 – 1962	Алжир, національно-визвольна боротьба за незалежність.
1955 – ...	Судан, боротьба християнського населення півдня.
1960 – 1965, 1977 – 1978, 1997 – ...	Демократична Республіка Конго, (Заїр – 1965 – 1997), громадянська війна, сепаратистські рухи, втручання сусідніх та європейських держав, СРСР.
1961 – 1975	Ангола, війна за незалежність.
1962 – 1973	Гвінея-Бісау, війна за незалежність.

1963 – 1975	Мозамбік, війна за незалежність.
1963 – 1967	Сомалі, війна з Кенією.
1964 – 1968, 1977 – 1978	Сомалі, війна з Ефіопією.
1964 (1972) – 1979	Родезія, громадянська війна (війна білої і чорної громад).
1966 – 1989	Намібія, боротьба за незалежність.
1967 – 1970	Нігерія, громадянська війна. Спроба створення на півдні країни незалежної держави Біафра.
1968 – 1971, 1976 – 1990	Чад, громадянська війна, втручання Франції та Лівії в події громадянської війни.
1975 – 2002	Ангола, громадянська війна. Втручання СРСР, Куби, ПАР в події громадянської війни.
1975 – 1995	Мозамбік, громадянська війна. Втручання СРСР і ПАР в події громадянської війни.
1978 – 1979	Війна між Угандою і Танзанією.
1988 – 1989, 1993 – 1994	Бурунді, громадянська війна.
1959, 1990 – ...	Руанда, громадянська війна.
1989 – 2003	Ліберія, громадянська війна.
1989 – ...	Сомалі, громадянська війна.
1991 – 2000	Сьєрра-Леоне, громадянська війна.

VI. Підведення підсумків.

(2 хв.)

Після Другої світової війни було завершено процес деколонізації арабського Сходу. Самостійний шлях розвитку країн регіону виявився непростим. Економічні й політичні експерименти з побудовою «арабського соціалізму», кровопролитні війни, політична нестабільність, тероризм перетворили регіон у найболючішу точку планети. У той же час деякі країни регіону, спираючись на величезні прибутки від експорту нафти, зуміли досягти рівня життя провідних країн світу, проте це супроводжувалося

консервацією відносин у політичній сфері, культурі, моралі. Найвагоміших успіхів у модернізації країн Близького Сходу досягла Туреччина, яка сьогодні є кандидатом на вступ до ЄС.

На сьогоднішньому занятті ми розглянули один із най триваліших конфліктів XX ст., що став визначальним у розвитку країн Близького Сходу. Це конфлікт між євреями та арабами в Палестині. На сьогодні питань миру залишається відкритим. Палестинці продовжують терористичні акти, у відповідь Ізраїль здійснює акції відплати (загинуло 400 палестинців, поранено 20 тис.). Розпочато будівництво стіни, яка відділила б Ізраїль від палестинської території.

Після Другої світової війни регіон Середнього Сходу зазнав серйозних змін. Він став епіцентром протистояння СРСР і США в «холодній війні». Нафтові родовища Ірану не давали спокою американським бізнесменам, у свою чергу радянське керівництво прагнуло одержати вихід в Індійський океан. Зрештою нав'язування країнам регіону таких моделей розвитку, які суперечили цивілізаційному та історичному розвитку країн, призвели до народного вибуху, який став на захист власного шляху розвитку. У 1979 р. в Ірані спалахнула ісламська революція, вплив якої на ісламські країни відчувається й до цього часу. Афганістан потонув у вирі громадянської війни, ставши пристановищем терористів і наркоділків.

Після Другої світової війни в національно-визвольному русі країн регіону домінуюче становище займали комуністи. Національно-визвольний рух у регіоні зміцнів у боротьбі проти японців. Після війни він продовжував розгортатися проти колишніх колонізаторів, які намагалися відновити свою владу. Майже десятиліття тривала кривава боротьба з французькими, англійськими і голландськими колонізаторами. Здобуття незалежності не принесло мир у регіон. Через нього пройшов один із фронтів «холодної війни», протистояння між СРСР і Китаєм, місцеві лідери під впливом комуністичних ідей вдавалися до всіляких експериментів з побудови світлого майбутнього тощо.

Африка на південь від Сахари в другій половині ХХ ст. зосередила на своїй території найбільш гострі проблеми і протиріччя сучасного світу. Після визволення від колоніальної залежності країни континенту стали ареною боротьби між наддержавами, полігоном для проведення соціально-економічних експериментів. Усі моделі розвитку (соціалістична орієнтація, індустріалізація, інтеграція у світову економіку та ін.), яким намагались слідувати країни Африки, виявилися малоефективними. На сьогодні проблеми континенту стали все більш проявлятися як глобальні, які африканські країни не в змозі вирішити самостійно.

VII. Завдання для самостійної роботи. (1 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 277 – 308;

2. Підготувати реферати за темами: «Радянська агресія проти Афганістану», «Американо-іракські відносини на початку ХХІ ст.», «Ісламський фактор у сучасному світі».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (15 хв.)

1. Дайте визначення поняттю «деколонізація», розкрийте її зміст і причини?
2. Дайте характеристику окупаційного режиму у Японії і визначте його відмінності від окупаційного становища Німеччини.
3. У чому суть «японського економічного дива»?
4. Які основні напрями зовнішньої політики післявоєнної Японії?
5. Як виникла Китайська Народна Республіка?
6. Охарактеризуйте внутрішню політику Мао Цзедуна і визначте особливості «комуністичних експериментів» у Китаї.
7. Розкрийте значення реформ Ден Сяопіна для економічного розвитку Китаю.
8. Охарактеризуйте внутрішню і зовнішню політику уряду Джавахарлала Неру.

9. Чим відзначалася політика уряду Індіри Ганді?
10. Які політичні, економічні, національні і зовнішньополітичні проблеми розв'язує Індія на порозі ХХІ ст.?

Вариант 1

Вариант 1

- 330

- а) роздільне навчання білих і чорношкірих дітей;
- б) заборона між расових шлюбів;
- в) позбавлення громадянських прав чорношкірого населення;
- г) всі перелічені ознаки.

11. У якому із названих міждержавних об'єднань беруть участь країни Латинської Америки:

- а) НАТО; б) НАФТА; в) МЕРКОСУР; г) НАФТА і МЕРКОСУР.

12. Першим прем'єр-міністром держави Ізраїль був:

- а) Д. Бен Гуріон; б) Г. Меїр; в) І. Рабін; г) Д. Лаві.

Варіант 2

1. Країна, де наприкінці 1980-х рр. розпочались виступи проти тоталітарного режиму із заворушень у місті Тімішоаре:
 - а) Югославія;
 - б) Угорщина;
 - в) Румунія.
2. В основу югославської моделі побудови соціалістичного суспільства було покладено принцип:
 - а) демократичного централізму;
 - б) самоуправління;
 - в) диктатури пролетаріату.
3. Який етнічний конфлікт на території Сербії призвів до війни між Сербією та НАТО:
 - а) між хорватами і сербами;
 - б) між угорцями і сербами;
 - в) між албанцями і сербами.
4. Організація Варшавського договору була розпущена в:
 - а) 1986 р.;
 - б) 1990 р.;
 - в) 1991 р.;
 - г) ОВД не розпущена й працює досі.
5. Для координації дій комуністів Європи в 1947 р. було створено:
 - а) Комінтерн;
 - б) Комінформбюро;
 - в) РЕВ.
6. Які держави об'єднує ОПЕК:
 - а) промислово розвинені держави;
 - б) держави – експортери нафти;
 - в) найбідніші країни світу.
7. Який президент Єгипту заплатив життям за укладення миру з Ізраїлем:
 - а) Г. Насер;
 - б) А. Садат;
 - в) Х. Мубарак.
8. У 1961 р. на сесії ОАД була прийнята програма «Союз заради прогресу», яка передбачала:
 - а) надання воєнної допомоги США в боротьбі з партизанськими рухами;
 - б) надання економічної і фінансової допомоги країнам Латинської Америки;
 - в) підтримку існуючих в країнах режимів.
9. Причиною убивства президента Єгипту А. Садата у 1981 р. стало:
 - а) різке припинення відносин з СРСР;
 - б) сприяння вільному доступу іноземного капіталу в Єгипет;

- в) підписання мирного договору з Ізраїлем;
- г) під час війни 1973 р. А. Садату не вдалося звільнити територію Синайського півострова від ізраїльської окупації.
10. З якою європейською країною можна порівняти Японію за темпами економічного розвитку після Другої світової війни:
- а) з Англією; б) з Німеччиною; в) з Італією; г) з Францією.
11. Лідером ісламської революції в Ірані був:
- а) аятола Р. Хомейні; б) Алі Хоменеї; в) Мохаммад Хатамі.
12. Чим характеризувалася внутрішня і зовнішня політика уряду Індії, очолюваного Дж. Неру:
- а) проведення аграрної і адміністративно-територіальної реформ;
- б) бездіяльність у внутрішній політиці;
- в) дотримання ідеї ненасильництва в міжнародних відносинах;
- г) відсутність реформ у культурному та економічному житті країни;
- д) активна підтримка політики Великої Британії.

План заняття № ____

Вид заняття: лекція.

Тип заняття: інформаційна.

Тема: Міжнародні відносини у другій пол. XX – на поч. XXI ст.

Мета заняття: навчальна: з'ясувати основні причини «холодної війни», розкрити зміст Гельсінського заключного акту і його вплив на міжнародні відносини, показати розвиток міжнародних відносин наприкінці XX – на початку XXI ст.;

виховна: виховувати студентів у дусі національної толерантності й розуміння неможливості вирішення проблем силовими методами;

розвивальна: закріпити навички аналізу і зіставлення історичного матеріалу, уміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах.

Методи: бесіда, лекція, проблемний виклад матеріалу, мозкового штурму.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка, політична карта світу.

Література: основна:

1. Бердичевський Я. М., Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 11 клас. – К.: Прем'єр, 2001;
2. Гісем О., Даниленко В., Подобєд А. Всесвітня історія (новітній період 1914-1939), підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 1999;
3. Даниленко В. М., Гісем О. В., Подобєд А. О. Всесвітня історія, підручник для 10 кл. – К.: Ніка-центр, 2000;
4. Дрібниця В., Рубльов О. Всесвітня історія, навчальний посібник для 11 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
5. Полянський П. Всесвітня історія. – К.: Генеза, 2002.

Додаткова:

1. Бураков Ю. М. та ін. Всесвітня історія, 11 кл. – К.: Генеза, 2006;

2. Відмянський С., Дрібниця В. Всесвітня історія. Навчальний посібник для 10 кл. – К.: Фаренгейт, 2000;
3. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія, 10 клас. К.: А. С. К., 2000;
4. Пивовар С., Слісаренко А., Стельмах С. Всесвітня історія. Новітній період 1945-1997. – К.: Академія, 1998;
5. Рошик М. Є. та ін. Всесвітня історія, 10 клас. – К.: Генеза, 1998;
6. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи: 40-ві – 90-ті рр. XX ст., курс лекцій. – К., 1997.

Структура заняття

I. Організаційна частина.

II. Актуалізація опорних знань. (2 хв.)

У роки Другої світової війни склалась антигітлерівська коаліція, в якій активно обговорювалася ідея «колективної безпеки». Ще в Атлантичній хартії – документі, укладеному в серпні 1941 р. лідерами США і Великої Британії, – передбачалося «запровадження загальної безпеки». Цією ідеєю мала керуватись утворена в 1945 р. Організація Об'єднаних Націй. П'ять постійних членів Ради Безпеки ООН – СРСР, США, Велика Британія, Франція і Китай – за повною одностайністю мали виступати у ролі «світових поліцейських» з метою недопущення війн.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (2 хв.)

IV. Мотивація навчальної діяльності. (3 хв.)

1. Пригадайте, з яких питань проявилися суперечності між союзниками на заключному етапі війни?
2. Які фактори спричинилися до послаблення позицій СРСР на міжнародній арені в кінці 70-х – на початку 80-х рр.?
3. Які події, на вашу думку, змусили політиків СРСР країн Заходу зробити висновок про необхідність переходу до розрядки міжнародної напруженості?

V. План заняття.

1. Причини і початок «холодної війни». Створення воєнно-блокової системи. (20 хв.)

Термін «холодна війна» вперше було вжито на початку XIV ст. кастильським принцом Хуаном Мануелем. Розмірковуючи про тривалу боротьбу між християнами і мусульманами на Іберійському (Піренейському) півострові, Мануель зокрема зазначав, що «гарячі» і «холодні» війни відрізняються тим, як вони закінчуються. «Гарячі війни» закінчуються або загибеллю держав, або миром, а «холодні війни» не приносять ні миру, ні честі тому, хто їх розпочав. Поняття «холодна війна» включає в себе пропагандистську війну, активну участь у регіональних конфліктах, боротьбу за вплив на країни «третього світу», економічну війну, технічну блокаду, гонку ракетно-ядерних і звичайних озброєнь, боротьбу розвідувальних служб, ідеологічні диверсії, глобальне воєнне протистояння, стратегію взаємного ядерного залякування, змагання в галузі оборонної науки, нарощування протистояння воєнно-політичних блоків, гонку в галузі космічних досліджень і озброєнь тощо.

Дата	Дії СРСР	Дії країн Заходу
Липень – серпень 1945 р.	На Потсдамській конференції Й. Сталін пред'явив територіальні претензії до Туреччини, вніс пропозиції про спільну оборону Чорноморських проток і розміщення в їх зоні радянських військ та про режим опіки над володіннями Італії в Африці.	Під час роботи Потсдамської конференції президент США Г. Трумен натякнув, що США мають нову зброю (атомну бомбу) з метою змусити СРСР бути поступливішим.

Осінь 1945 р.		Звинувачення на адресу СРСР, що той нав'язує Болгарії та Румунії комуністичні уряди. СРСР звинувачується у порушенні угоди щодо Ірану (про вивід радянських військ з території країни по закінченні Другої світової війни).
Грудень 1945 р.	Створення Радянським Союзом на півночі Ірану курдської та азербайджанської автономій.	
Лютий 1946 р.		«Довга телеграма» посла США до Москви про неможливість співробітництва з Радянським Союзом.
Весна 1946 р.	Виведення радянських військ з Ірану. Нав'язування Ірану договору з СРСР.	Промова В. Черчілля у Фултоні (березень).
Кінець літа – осінь 1946 р.	СРСР вимагає від Туреччини дозволу на розміщення в районі проток Босфор і	

	Дарданелли радянських військ. Початок комуністичного повстання у Греції.	
Березень 1947 р.		Проголошення доктрини Трумена.
Травень 1947 р.		Усунення комуністів з урядів Франції та Італії.
Літо 1947 р.		Прийняття плану Маршалла, що реалізовувався протягом 1948 – 1952 рр.
Осінь 1947 р.	Відмова СРСР і країн Східної Європи від участі в плані Маршалла. Створення Комінформбюро.	
1948 р.	Блокада Західного Берліна. Берлінська криза (1948 – 1949). Укладення договорів про взаємну допомогу між країнами Східної Європи та СРСР. Встановлення в країнах Східної Європи комуністичних режимів.	Грошова і господарча реформи в Західній Німеччині та Західному Берліні. Створення Західного Союзу (Англія, Франція, Бенілюкс).
1949 р.	Створення Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ).	Проголошення ФРН. Створення Північноатлантичного

	Проголошення НДР. Прихід комуністів до влади в Китаї. Проголошення КНР. Виведення радянських військ з Північної Кореї. Створення в СРСР атомної бомби.	союзу (НАТО). Виведення американських військ з Південної Кореї.
1950 – 1953 рр.	Допомога СРСР і КНР комуністичному режиму Північної Кореї.	Участь військ США та їх союзників у війні в Кореї під прапором ООН.
1951 р.		Тихоокеанський пакт безпеки (АНЗЮС) за участю США, Австралії, Нової Зеландії.
1952 р.		Прийняття Греції та Туреччини до НАТО. Дозвіл ФРН формувати збройні сили. Створення у США водневої бомби.
1953 р.	Створення в СРСР водневої бомби.	
1954 р.		Створення Організації договору Південно-Східної Азії (СЕАТО), до якої увійшли США, Велика Британія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Таїланд, Філіппіни та

		Пакистан.
1955 р.	Створення Організації Варшавського договору (ОВД).	Прийняття ФРН до НАТО. Підписання Багдадського пакту за участю Великої Британії, Туреччини, Іраку, Пакистану та Ірану (з 1959 р. після виходу з нього Іраку було перейменовано в СЕАТО).

2. Розрядка міжнародної напруженості 1970-х рр., її здобутки. (20 хв.)

Розрядка – період у міжнародних відносинах (1970-ті рр.), для якого характерне ослаблення протистояння між наддержавами і нормалізація відносин між ними, взаємні поступки і компроміси. У цей період приймаються заходи по обмеженню гонки озброєнь і розвитку співробітництва в різних сферах. Основні передумови розрядки:

- наприкінці 1970-х рр. між США та СРСР був встановлений військово-стратегічний паритет;
- у результаті гострих криз і небезпечних регіональних конфліктів керівництво обох наддержав переконалося у згубності «балансування» на межі війни.

Основні події розрядки міжнародної напруги

Рік	Зовнішньополітична акція
1968	Відкрито до підписання договір про нерозповсюдження ядерної зброї. Вступив у дію в 1970 р.
1970	(Договори між СРСР і ФРН, НДР і ФРН, Польщею і ФРН, Чехословаччиною і ФРН про відмову від претензій на перегляд кордонів у Європі.
1971	Чотиристороння угода між США, СРСР, Англією і Францією

	стосовно Західного Берліна.
1972	Послання (лютий 1972 р.) президента США Р. Ніксона конгресу, у якому зазначалося, що СРСР досяг воєнно-стратегічного паритету зі США. Візит Р. Ніксона до СРСР і підписання договору ПРО (про обмеження систем протиракетної оборони) і ОСО-1 (про обмеження стратегічних наступальних озброєнь терміном на п'ять років).
1973	Візит Л. Брежнєва до США, підписання угоди про запобігання ядерної війни. Зустріч Л. Брежнєва у Владивостоці з президентом США Дж. Фордом. Укладення попередньої угоди про співробітництво в галузі контролю над озброєнням.
1974	Договір між СРСР і США про обмеження підземних ядерних випробувань.
1975	Спільний політ радянського й американського космічних кораблів «Союз» і «Аполлон».
Серпень 1975	Нарада з безпеки і співробітництва в Європі в Гельсінкі. Підписання Гельсінського заключного акту.
1977	Розпуск СЕАТО і СЕНТО
1979	Договір між СРСР і США ОСО-2 (не був ратифікований сенатом США).

Ключовою подією розрядки в Європі стала нарада з питань безпеки і співробітництва на континенті, яка проходила у столиці Фінляндії Гельсінкі в три етапи:

- на першому етапі (3 – 7 липня 1973 р.) нарада міністрів закордонних справ виробила порядок денний і визначила основні напрямки роботи;

- на другому (18 вересня 1973 р. – 21 липня 1975 р.) експерти підготували основні документи наради з питань безпеки, економічних та гуманітарних проблем;
- на третьому (1 серпня 1975 р.) керівники 33 європейських держав, а також США і Канади підписали Заключний акт наради. Його серцевиною є Декларація принципів, якими держави-учасники керуватимуться у взаємовідносинах.

Декларація включає такі принципи:

- повага до суверенітету країни;
- незастосування сили чи загрози силою;
- непорушність кордонів;
- територіальна цілісність держав;
- мирне врегулювання суперечок;
- невтручання у внутрішні справи;
- повага прав людини і основних свобод;
- рівність і право народів розпоряджатися власною долею;
- співробітництво між державами;
- сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права.

Крім Декларації, були прийняті такі документи, як «Співробітництво в галузі економіки, техніки, навколишнього середовища», «Співробітництво в гуманітарних та інших галузях», «Питання безпеки співробітництва в Середземномор'ї», «Про заходи зміцнення довіри і деякі аспекти безпеки і роззброєння». Гельсінська нарада стала переломною подією періоду розрядки. Навіть повернення до конфронтації на початку 1980-х рр. не змогло пересилити значення гельсінського процесу.

Одночасно з поглибленням розрядки в Європі відбулась нормалізація радянсько-американських відносин. Адміністрація Р. Ніксона змінила доктрину «гнучкого реагування» на більш наближену до нових реалій – так звану доктрину «реалістичного стримування». Наслідком цього була низка

радянсько-американських договорів про відвернення загрози війни, обмеження гонки озброєнь, нормалізацію відносин між двома країнами.

У травні 1972 р. відбувся візит президента США Р. Ніксона до СРСР, у ході якого були прийняті «Основи взаємовідносин між СРСР та США» та Договір про обмеження систем протиракетної оборони (ПРО). Уперше дві наддержави уклали угоду про заходи в галузі обмеження стратегічних і наступальних озброєнь (ОСО-1). Під час візиту Л. Брежнєва до США в червні 1973 р. керівники двох держав підписали угоду про запобігання ядерної війни. Згідно з цими угодами були встановлені жорсткі обмеження ви пробувань ядерної зброї. Ратифікація договору і угод була зірвана у зв'язку з новим загостренням міжнародного становища наприкінці 1970-х рр.

Процес розрядки поширився і на інші регіони світу. У 1971 р. у Східній Бенгалії, яка належала Пакистану, населення за підтримки Індії після тривалої боротьби отримало незалежність. На політичній карті Азії з'явилась нова держава – Народна Республіка Бангладеш, а Індія перетворилась на регіональну наддержаву. У 1972 р. про вихід із СЕНТО оголосив Пакистан. У 1977 р. блок СЕНТО припинив своє існування. Через деякий час перестав діяти і блок СЕАТО. У 1973 р. була укладена Паризька угода стосовно В'єтнаму, яка припинила пряму американську інтервенцію проти цієї країни.

3. Передумови і причини завершення «холодної війни». (20 хв.)

Передумови і причини завершення «холодної війни»:

- усвідомлення згубності продовження ракетно-ядерного проти стояння, наростання антивоєнних виступів і настроїв у країнах світу;
- неспроможність радянської економіки продовжувати суперництво у гонці озброєнь, системна криза радянської моделі розвитку;
- неспроможність Радянського Союзу надалі підтримувати прорадянські режими в усіх куточках світу, неможливість розв'язання цілої низки регіональних конфліктів без припинення протистояння між СРСР і США;

- прихід до влади нового радянського керівництва, яке прагнуло припинення «холодної війни».

Дата	Подія
1985 р.	На Стокгольмській конференції з питань довіри і безпеки в Європі Радянський Союз виступив із низкою ініціатив щодо обмеження військово-морської діяльності на Півночі Європи та в Середземному морі. Радянський уряд пропонував вивести із Середземномор'я як радянські, так і американські кораблі – носії ядерної зброї, згодом – військові флоти США і СРСР. Було узгоджено широкий комплекс політичних і військово-технічних заходів щодо зниження ризику війни в Європі.
7 квітня 1985 р.	СРСР припинив розгортання ракет середньої дальності СС-20 у Східній Європі.
6 серпня 1985 р.	Односторонній мораторій СРСР на ядерні випробування, який діяв півтора року.
1985 р.	Зустріч у Женеві М. Горбачова (СРСР) і Р. Рейгана (США); підписання проміжного договору про ядерні сили середньої дальності; досягнення домовленостей про скорочення ядерних наступальних озброєнь.
Січень 1986 р.	М. Горбачов висунув програму ліквідації до кінця століття зброї масового знищення.
1986 р.	Зустріч у Рейк'явіку лідерів СРСР і США; домовленість про 5 % скорочення стратегічних наступальних озброєнь упродовж п'яти років. Угоду не було підписано через суперечку в питаннях про розгортання програми СОІ.
Травень 1987 р.	Політичний консультативний комітет ОВД прийняв основні положення нової військової доктрини оборонного характеру. Декларувалося: учасники ОВД ні за яких обставин не почнуть військові дії проти будь-якої держави чи союзу держав, якщо самі

	не стануть об'єктом військової агресії; що ніколи не застосують першими ядерну зброю; що СРСР та його союзники не мають територіальних претензій до жодної з держав і не ставляться до жодної країни, як до свого ворога.
Грудень 1987 р.	Радянсько-американський договір про ліквідацію ракет середньої і малої дальності в Європі. Крім того, Радянський Союз брав на себе зобов'язання знищити аналогічні ракети в Сибіру та на Далекому Сході. Договір вступив у дію в червні 1988 р. і передбачав скорочення на 4 % ядерних потенціалів.
1987 р.	Початок політики національного примирення у гарячих точках планети: Анголі, Ефіопії, Нікарагуа, Афганістані, Камбоджі. Початок виведення радянських і кубинських військ із цих країн.
15 січня 1989 р.	У підсумковому документі, прийнятому на загальноєвропейській нараді у Відні, серед різних аспектів міжнародної безпеки особливо виділялася проблема прав людини. Усім державам було рекомендовано «удосконалювати свої закони, адміністративні правила і політику в галузі громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав людини і основних свобод та застосовувати їх на практиці».
15 березня 1989 р.	Завершення виведення радянських військ з Афганістану.
Листопад 1989 р.	Зустріч на Мальті М. Горбачова і Д. Буша. Спільна заява про завершення «холодної війни».
1990 р.	Договір між ОВД і НАТО про скорочення звичайних озброєнь в Європі.
1990 р.	Початок виводу радянських військ зі Східної Європи.
3 жовтня 1990 р.	Об'єднання Німеччини.

1991 р.	Радянсько-американська угода про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1).
1991 р.	Ліквідація ОВД і РЕВ.
Наслідки. Поразка СРСР у «холодній війні», розпад СРСР і соціалістичної системи.	

Наслідки поразки «холодної війни»:

- поразка СРСР у «холодній війні», розпад СРСР і соціалістичної системи;
- припинення глобального ракетно-ядерного протистояння між наддержавами, завершення балансування на межі війни, скорочення ядерних потенціалів;
- становлення єдності світу, прискорення процесів глобалізації, регіональних інтеграційних процесів (Європа, Південно-Східна Азія, Північна і Латинська Америки);
- становлення єдиного світового ринку, заснованого на функціонуванні ринкових економік, приватній власності та конкуренції;
- об'єднання Німеччини, виведення радянських (російських) військ зі Східної Європи. Прискорення європейської інтеграції, розширення НАТО і ЄС на Схід;
- виникнення нових держав у Східній Європі після розпаду СРСР, Югославії і Чехословаччини, відновлення історичних конфліктів, поява кордонів новоутворених держав (на теренах колишньої Югославії та СРСР);
- приборкання конфліктів, породжених «холодною війною» (Нікарагуа, Камбоджа, Ангола, Афганістан тощо);
- загострення проблем, які раніше стримували глобальне протистояння наддержав, поява нових і загострення старих регіональних конфліктів, посилення нестабільності в різних регіонах світу;

- зміна системи міжнародних відносин, зміна ролі міжнародних організацій, зокрема ООН. Формування нових центрів світової політики. Пріоритет СІП А, їх домінування в міжнародних відносинах;
- започаткування процесу ліквідації тоталітарних і авторитарних режимів, становлення ліберально-демократичних режимів;
- виникнення проблеми розповсюдження зброї масового знищення;
- виникнення проблеми міжнародного тероризму.

4. Міжнародні відносини на початку ХХІ ст. (15 хв.)

Початок ХХІ ст. не приніс мир на Землю. З усіх проблем, що були успадковані з минулого століття, найбільш небезпечною стала проблема міжнародного тероризму. Явище міжнародного тероризму відомо людству ще з часів середньовіччя, але саме сьогодні, коли завершується формування глобальної світової цивілізації, міжнародний тероризм набуває нової якості й місця у світовій політиці.

Причини існування міжнародного тероризму на сучасному етапі:

- невирішеність національних проблем; проблем кордонів. Значна частина народів позбавлена права на національне самовизначення;
- відсутність дієвого механізму боротьби з тероризмом;
- домінування США у світі, як єдиної наддержави;
- протиріччя між християнською, ісламською, далекосхідною цивілізаціями;
- прагнення окремих людей, організацій до дезорганізації встановленого світового порядку; їх прагнення посіяти страх і невпевненість.

Особливості міжнародного тероризму на сучасному етапі:

- спрямованість проти провідних країн світу;
- використання регіонів міжнародної нестабільності для розбудови мереж своїх організацій і здійснення терористичної діяльності;
- підтримка сепаратистських рухів, спроба встановити контроль над національно-визвольними рухами;

- використання найсучаснішої техніки і технологій;
- координація дій і взаємна підтримка терористичних організацій;
- організація фінансування терористичної діяльності за рахунок легального бізнесу і контролю над нелегальним бізнесом;
- здійснення широкомасштабних терористичних акцій, які мали б широкий світовий розголос;
- прагнення терористів створити «державу в державі»;
- значний вплив ісламського фактору.

Терористичні акти 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку і Вашингтоні спонукали світову громадськість до об'єднання у боротьбі з тероризмом. Була створена широка антитерористична коаліція держав на чолі зі США, яка розгорнула широкомасштабну боротьбу з мережею терористичних організацій. Важливим кроком на шляху боротьби з тероризмом є ліквідація регіонів міжнародної нестабільності, повалення в деяких країнах тих режимів, які сприяють діяльності терористів, урегулювання конфліктів у гарячих точках. Відповідальність за здійснення терористичного акта в Нью-Йорку адміністрація США поклала на терористичну мережу «Аль-Каїда», яку очолював Бен Ладен. США оголосили справжню війну цій структурі. З вересня 2001 р. спецслужби 70 країн світу заарештували півтори тисячі членів цієї організації. Наприкінці осені 2001 р. США та їх союзники по антитерористичній коаліції розпочали війну проти режиму Талібан в Афганістані, який відмовився видати лідера Аль-Каїди. До кінця лютого 2002 р. в результаті операції «Незламна свобода» режим Талібан було повалено, проте лідерам терористів вдалося уникнути арешту без загибелі. На сьогодні боротьба з терористичною мережею продовжується.

Для перевірки підозри ООН прийняв відповідну резолюцію і до Іраку було направлено спеціальну комісію, яка так і не знайшла зброї масового знищення. Тим часом США і Велика Британія стягують у регіон свої війська і створюють антиіракську коаліцію. Усі спроби США і Великої Британії провести через ООН резолюцію, яка дала б їм можливість розпочати війну

проти багдадського режиму для його роззброєння і повалення не були підтримані світовою громадськістю. Проти позиції США виступили Франція, Німеччина, Китай, Росія та інші провідні держави світу. Франція та Росія пригрозили накласти вето. Зрозумівши, що легітимності своїх дій не досягти, США і Велика Британія вирішили діяти самочинно, зламавши всю систему міжнародних відносин, що склалася після завершення «холодної війни», проігнорувавши всі міжнародні організації і суспільну думку. 18 березня 2003 р. Дж. Буш-молодший висунув ультиматум Саддаму Хусейну, щоб той відмовився від влади і залишив країну. 20 березня війська США та Великої Британії розгорнули бойові дії (командуючий генерал Т. Френкс). Після 21-денної війни американські війська встановили контроль над Багдадом, а англійці – над Басрою. С. Хусейн утратив контроль над країною і зник. 14 квітня 2003р. будь-який організований опір було придушено. На початку травня було оголошено про завершення бойових дій. Проте військові дії не скінчилися, у країні розгорнулася партизанська війна проти американських військ.

Повалення режиму С. Хусейна поставило на порядок денний питання про повоєнний стан Іраку і всього регіону Близького Сходу. Після серії переговорів США і Великої Британії довелось пом'якшити свою позицію. ООН, ЄС теж візьмуть участь у відбудові й формуванні влади в повоєнному Іраці.

Загостренням становища навколо Іраку вирішила скористатися КНДР, яка заявила про свій вихід з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї і відновила роботи з будівництва ядерного реактору. Також було проведено серію випробувальних пусків балістичних ракет і зроблено заяву про наявність ядерної зброї.

Також не вщухає конфлікт на Близькому Сході. Лідерам країн не вдається виробити прийнятної формули врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту. План «Дорожня карта» не виконується.

Сподівання, що після кровопролитної Другої світової війни у світі настане мир, не виправдалися. На поверхню знову вийшли протиріччя між країнами Заходу та СРСР, що призвели до «холодної війни», яка стала визначальною подією у світі упродовж наступних 40 років. Ця війна, хоча вона і називалася «холодною», не раз ставила світ на межу знищення.

Важливим здобутком розрядки стало врегулювання кордонів в Європі, взаємне дипломатичне визнання ФРН і НДР, прийняття їх до ООН, компромісне рішення щодо Західного Берліна, Кульмінацією розрядки в Європі став Гельсінський заключний акт (1975 р.). Розрядка не зупинила суперництво СРСР і США за вплив на інші континенти. Здійснена в 1970-ті рр. спроба СРСР зміцнити свій вплив у країнах Африки та Азії була розцінена США як така, що суперечить духу розрядки. Головним приводом до її зриву стало введення в Афганістан радянських військ.

Останнє десятиліття XX ст. стало періодом завершення «холодної війни» і становлення нової системи міжнародних відносин. Це був період сподівань, що війни нарешті припиняться й у світі запанує мир. Проте вже останні роки XX ст. і перші роки XXI ст. засвідчили, що світ ще далекий від досконалості. Він зіткнувся з новою небезпекою – міжнародним тероризмом.

VII. Завдання для самостійної роботи. (1 хв.)

1. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи: Підруч. для 11-го кл. серед. загальноосв. навч. закл. – Вид. 5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006, стор. 318 – 356;

2. Підготувати реферати за темами: «Будівництво Берлінського муру», «Радянсько-американські відносини 1970-х рр.», «Міжнародний тероризм кінця XX – початку XXI ст.».

3. Підготуйтеся до дискусії за запитанням: «Хто, на вашу думку, став переможцем у результаті розв'язання Карибської кризи?».

VIII. Перевірка домашнього завдання. (15 хв.)

1. Дайте характеристику визвольної війни в Індокитаї проти французьких колонізаторів.

2. Розкрийте хід і результат американо-в'єтнамської війни. Які причини поразки США?
3. Розкрийте діяльність АСЕАН і визначте, які гострі проблеми постали у країнах Південно-Східної Азії на порозі ХХІ ст.?
4. Розкрийте причини, хід і результати ісламської революції в Ірані.
5. Розкрийте особливості післявоєнного соціально-економічного розвитку Туреччини.
6. Як розгортався національно-визвольний рух народів Північної Африки?
7. Як проходив процес деколонізації Тропічної Африки?
8. Які проблеми існують у соціально-економічному розвитку країн Африки наприкінці ХХ ст.?